

У К Р А Ї Н С Ь К И Й
Тиждень

№ 48 (472) 2 – 8.12.2016 р.

www.tyzhden.ua

Девід Кровлі
про постправду

Наскільки міцними
є позиції України в ПАРЕ

Чому кияни
втрачають майно

Як запит на популізм змінює
ліберальну політику

ЕКОНОМІКА В ТІНІ

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

ISSN 1996-1561

9 771996 156002

Очікуйте з 15 грудня

The
Economist

Садік Хан Лондон після Brexit **Мартін Соррелл** Час думати про далеке майбутнє **Джастін Трюдо** Канада у 150 **Сьюзен Войджицкі** Що ми дивитимемося **Юрій Мільнер** Дивовижна наука **Мустафа Джемілев** Звільнити Крим

За ексклюзивною ліцензією

Тижде́нь

Світ у 2017

Український випуск

Можна передплатити за телефоном **067-407-10-96**
(з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)
або на сайті **tyzhden.ua**

НА ЧАСІ

- 4 «Легітимна» спроба впливу
До кого апелював Янукович
- 7 Едвард Лукас про Фіделя Кастро
та його спадщину
- 8 Ті, хто сказав «ні»
Юрій Макаров про Україну
та українців у грудні 1991-го
- 10 Харківські замість донецьких
Як формується новий клан
регіоналів
- 12 Володимир Ар'єв:
«Мейнстрим не завжди
означає правильний шлях»
Голова Постійної делегації України
в ПАРЕ про успіхи та виклики
на дипломатичному фронті

ТЕМА НОМЕРА

- 16 Неотриманий кредит
Чому тіньова економіка
влаштує більшість українців
- 18 Ті, що живуть у сутінках
Кому вигідно працювати
нелегально
- 22 Між виживанням
і саморуйнацією
Звідки взялась і на чому
паразитують українська тінь
- 26 Організований саботаж
Чому влада зволікає з легалізацією
видобутку бурштину
- 28 Рецепт обмеженої дії
Як Польщі вдалося зменшити обсяги
тіньового бізнесу

- 30 Тактика заплучених очей
Як емігрантські спільноти у Франції
живляться чорною готівкою

СУСПІЛЬСТВО

- 32 Іспит на право бути власником
Чи можуть кияни повернути собі
допоміжні приміщення
своїх будинків
- 36 Панічна втеча
Як ліберали намагаються втримати
владу в Європі
- 38 Імперія хань
Як у сучасному Китаї трактують етнічну
належність і громадянство
- 42 Як фотографувати екзопланети
Чи можливо отримати зображення
далеких планет

КУЛЬТУРА

- 44 Девід Кровлі:
«Фактчекінг — одна з найцікавіших
проблем сучасного світу»
Британський науковець про
постправду й сучасне мистецтво
щоденники окупації
- 48 Безрадісний шопінг
Що продають у луганському
будівельному супермаркеті
- 49 Хліба без видовищ!
Як донеччани перестають
вірити пропаганді
- P. S.
- 50 ОНУХ про суперечку між лібералами
та консерваторами

Тиждень

№ 48 (472) 2 – 8.12.2016
Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37
Головний редактор Дмитро Крапивенко
Редакція Наталія Петринська,
Анна Корбут, Алла Лазарева,
Олександр Крамар, Ганна Трегуб,
Богдан Буткевич,
Станіслав Козлюк, Юрій Макаров,
Роман Малко, Ольга Ворожбит,
Андрій Голуб

Відділ передплати та роздрібної торгівлі
тел.: (067) 407-10-96
e-mail: peredplata@tyzhden.ua
Відділ реклами
тел.: (067) 407-10-89
e-mail: reklama@tyzhden.ua
Видається з 02 листопада 2007 року
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР
від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2
Адреса редакції 03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

e-mail: office@tyzhden.ua
тел.: (044) 351-13-00
Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 16-2639
Наклад 32 000
Номер підписано до друку 30.11.2016 р.
Виходить щоп'ятниці
Розповсюджується в роздрібній торгівлі
та за передплатою
Передплатний індекс 99319
Ціна договірна

#h323:@83.169.243.198/226027101CF7ED1B42E8F6C4215028D4

НА ЧАСІ

«Легітимна» спроба впливу

Андрій Голуб

Незважаючи на безліч дискусій про доцільність такого рішення, Віктор Янукович усе ж таки отримав трибуну для виступу в Святошинському районному суді Києва. Хоча сторони процесу, у межах якого відбулася подія, залишилися невдоволеними тривалістю допиту, колишній президент точно встиг висловити все, що бажав. Інша річ — чи міг у принципі Віктор Федорович заявити щось несподіване, украї відверте та цінне?

Переповідати, як відбувався допит Януковича, сенсу немає. Усі охочі могли дивитися допит та дві прес-конференції в режимі онлайн. Окремі відповіді екс-президента, який знову відзначився недорікуватістю, вже розібрали на цитати. Лишається питання навіщо, чіткої та однозначної відповіді на яке немає.

Безпосередньо вплинути на хід подій, пов'язаних із допитом Януковича, мали можливість три сторони. Це українська влада, сам Янукович і Кремль, який цілковито контролює всі рухи колишнього президента України.

ФОТО: REUTERS

Щодо першої, то в Києві, вочевидь, довго ламали голову над тим, як вийти із ситуації з найменшими втратами, а за сприятливих обставин ще й отримати вигоду. Головним підтвердженням цього є зірвана 25 листопада перша спроба допиту. Офіційна причина — правоохоронці не захотіли вступати у протистояння з активістами, які заблокували виїзд із Лук'янівського СІЗО та зірвали доправлення до судової зали обвинувачених. Мовляв, цього Янукович і домагався. Аргументація заслабка, якщо пригадати новини бодай останніх днів. 16 листопада прагнення уникати «силових конфліктів» не завадило правоохоронцям жорстко розігнати акцію біля Палацу «Україна» проти виступу там двох відомих зірок українського шоу-бізнесу. Дивною видається й мотивація самих блокувальників: у п'ятницю, на їхню думку, існувала загроза звільнення обвинувачених, а вже в понеділок вона чомусь зникла.

Реальношою бачиться інша версія. До подій 25 листопада українська влада перебувала в пасивній позиції й мала обмежений вплив. Точної інформації про те, що саме збирається заявити Янукович, не було, тому лишалося тільки очікувати результату і в разі чого екстрено робити кроки у відповідь. Зрив допиту покращив позиції Києва. По-перше, суд у Ростові-на-Дону міг узагалі не погодитися з перенесенням події на іншу дату та заблокувати допит. Так проблема відпала б, ще й із провини Росії. По-друге, хоч остаточного зриву й не сталося, заплановану прес-конференцію Януковича вже не могли перенести. Таким чином, влада України отримала фору у два дні для реакції, адже нової зустрічі в суді экс-президент уже не міг уникнути.

ЗАВДЯКИ ЯНУКОВИЧУ КРЕМЛЬ СПРОБУВАВ ВИРІШИТИ ДВА ЗАВДАННЯ. ПОКАЗАТИ, ЩО НЕ ЗАВАЖАЄ КИЄВУ В РОЗСЛІДУВАННЯХ ЗЛОЧИНІВ, ТА ОЗВУЧИТИ ВУСТАМИ ЕКС-ПРЕЗИДЕНТА НЕОБХІДНІ ТЕЗИ ПЕРЕДУСІМ ДЛЯ СВОЇХ ПРИХИЛЬНИКІВ В УКРАЇНІ

Очікування того, що Янукович може розповісти щось сенсаційне про роль нинішніх лідерів України в подіях Майдану, виявилися марними. Уже під час його першої прес-конференції було очевидно, що він просто не може сказати нічого важливого про українських можновладців, хоча экс-президент й анонсував, що збереже певну інформацію для допиту. Тому в Києві вирішили відреагувати на докір, що Януковича допитають у суді як свідка, а не як підозрюваного.

«Не можемо допитати як підозрюваного, то зробимо підозрюваним під час допиту» — саме таке рішення, вочевидь, прийняли в столиці України. Виконувати його довелося не абикому, а генеральному прокурору Юрієві Луценку. У підсумку, як це часто буває, вийшло не те, що запланували. Патетичний тон промови Луценка свідчив про те, що він приміряв на себе образ героя та борця за справедливість. Насправді ж Юрій Віталійович мав відверто комічний вигляд, волаючи в мікрофон до Януковича, коли трансляцію з Ростова-на-Дону вимкнули на час перерви. Щодо правильності змісту та форми оголошеної підозри в держзраді

можна писати окремі тексти. Щонайменше вона додала головного болю правникам, які й до того мали безліч запитань щодо організації розслідувань злочинів, скоєних під час Революції гідності, а також представниками колишньої влади.

Сам Янукович, схоже, підготувався непогано. Екс-президент випромінював упевненість, що щиро вірить у тези, які озвучує. І навіть більше: вірить, що може переконати інших і повернути свій вплив. Головний меседж такий: усі події Майдану відбулися виключно через зраду його партнерів по владі, і він двічі фактично звинуватив у цьому екс-голову власної АП Сергія Льовочкіна. «Я не святий, я припускався помилок, але...» — навіть через три роки після початку Революції гідності колишній президент переконаний, що його очорнили, а сам він став жертвою інтриг на верхівці.

Наміри та дії української сторони і Януковича більш-менш прозорі. Набагато складніше пояснити, на що розраховували в Москві, влаштуваючи спектакль із Віктором Федоровичем у головній ролі. Те, що організацію допиту взагалі не погоджували в Кремлі, припустити важко. Тим паче це фактично визнали в Адміністрації Путіна. «Безумовно, президент отримує регулярно інформацію про те, що відбувається навколо Віктора Януковича, які він робить кроки і в яких процесах бере участь», — заявив у понеділок речник лідера РФ Дмитрій Песков. Інше питання, наскільки вагомою була роль Кремля у формуванні змісту заяв колишнього президента України.

Припущення, що виступ Януковича був розрахований на внутрішньоросійську аудиторію, дістало небагато підтверджень. Навряд чи простому росіянинові цікаво, КамАЗами чи «ручною поклажею» вивозив майно з «Межигір'я» колишній гарант Конституції України. Акцент у низці російських ЗМІ зробили на тому, що Януковичу не дали озвучити зібрані ним «докази провини лідерів Майдану». Хто заважав йому це зробити на прес-конференції, не уточнили. Складається враження, що російська влада чинить із Януковичем, ніби господар квартири, котрий раз на рік витягає із закутків на балконі згорнутий радянський килим, витрушує його й ховає назад. Викинути рука не піднімається, бо «колись ще згодиться».

Завдяки Януковичу Кремль спробував вирішити два завдання. Показати, що нібито не чинить спротиву розслідуванням злочинів, а також озвучити вустах экс-президента необхідні тези передусім для своїх прихильників в Україні. Страшилки про «вісім розстріляних радикалами автобусів» та «приниженого чоловіка, якого змусили їсти скло й співати гімн України» цілком у стилі розрахованої на Україну російської пропаганди майже трирічної давності. Звісно, Януковича нині дуже пригано сприймають навіть у проросійських колах. Однак зараз Москва має доволі обмежену «лаву запасних» для озвучування таких тез. Прокремлівські політики в Україні тяжіють до образу «нейтральних паціфістів» і не можуть дозволити собі публічно висловлюватися в дусі відвертої російської пропаганди. Таким чином, Янукович, по суті, єдиний «легітимний» інструмент для озвучування відверто кремлівських тез про події на Майдані, у Криму та на Донбасі для широкої аудиторії. ■

Або погано, або ніяк

Едвард Лукас

З губні злочинські ідеї, які відстоював Фідель Кастро, нікуди не зникли. Вони повернулися в новій обгортці. Ліберальному ладу, котрий так ненавидів Кастро (з буржуазними прибабасами на кшталт верховенства права, вільних виборів чи свободи слова), загрожують популісти з лівого і правого флангів. Навіть новообраний президент Сполучених Штатів ніяк не визначиться, як має ставитися до всіх цих прибабасів. Європа зіткнулася з небаченою за останні 30 років загрозою, яку становить войовничий реваншистський Росія. Смерть Кастро — це нагода для всіх нас пригадати, що холодна війна була тяжкою, жакливою і реальною, що ми її ледь не програли й раді, що врешті виграли. Адаже ж раді?

Тим часом Папі Римському, Бараку Обамі, Жану-Клоду Юнкеру та іншим лідерам, яким мало б не бракувати здорового глузду, смерть кубинського комуніста видалася нагодою для пафосних і слізних тервенів про історичну роль цієї людини.

Те, що погані люди здатні на важливі й значущі вчинки, зовсім не парадокс. Лиходії рідко бувають нудними. А якщо ти досить довго при владі, за цей час має статися бодай щось позитивне. Так, Сталін забезпечив індустріалізацію Радянського Союзу й розбудував інфраструктуру країни. Гітлер спорудив дороги й прищепив здоровий спосіб життя (щоправда, не всім: для категорій населення, які потрапили в немилість, режим видався, м'яко кажучи, вкрай шкідливим для життя і здоров'я).

До того ж не варто плутати сильні сторони особистості з моральними якостями. Можна задрити сміливість, лояльність, красномовність, але не варто ними захоплюватися. Чимало сміливих людей було серед нацистів, лояльних — серед комуністів. Пропагандисти завжди красномовні, а ще дотепні й харизматичні. Та це не робить їх хорошими.

26 листопада 2016 року помер «лідер Кубинської революції» Фідель Кастро. Кубинський диктатор керував державою 47 років як прем'єр-міністр (із 1959-го по 1976-й), а пізніше як президент (із 1976-го по 2008-й), хоча де-факто він не займався справами країни вже з 2006 року через погіршення стану здоров'я. Тоді він передав справи своєму рідному братові Раулю, який зараз є офіційним президентом Куби. Кастро прийшов до влади після перемоги Кубинської революції 1 січня 1959-го. Його режим відзначають як авторитарний і популістський, чийм головним союзником був Радянський Союз. За прикладом СРСР він націоналізував економіку, заклав кордони та розбудував систему концтаборів на зразок радянського ГУЛАГу, куди потрапляли за занайменшу критику режиму.

Режим Кастро справді збудував систему охорони здоров'я в бідній країні, якій цього бракувало. Він не піддався колосальному тиску з боку Сполучених Штатів. Він змінив корумповану й жорстоку владу.

Та це не означає, що нам варто за ним побиватися. Треба пам'ятати про кілька моментів: режим Кастро регулярно вдавався до тортур і найжорстокіших методів психологічного тиску в стилі КГБ. Убивства, арешти та зруйновані життя... Кастро практикував пуританський контроль над культурою та особистим життям народу за радянським зразком. Осіб нетрадиційної орієнтації відправляли до концтаборів, а ще забороняли рок-н-рол і довге волосся. Із «соціалістичного раю» тікали сотні тисяч людей. Куба, яка мала би бути однією з найбагатших країн Західної півкулі, протягом холодної війни існувала за рахунок субсидій і перетворилася на розруху, щойно потік рублів припинився.

ЖАЛОБА ЗАХІДНИХ ЛІДЕРІВ ЗА КАСТРО — ЦЕ НЕ ПРО КОМУНІСТИЧНОГО ЛІДЕРА ЧИ КУБУ. А БІЛЬШЕ ПРО РОЗЧАРУВАННЯ ЗАХОДУ В СОБІ, ЙОГО САМООБМАН

Недоречна жалоба за Кастро — це насправді не про комуністичного лідера чи острів, яким він неадекватно керував. Ті, хто висловлює жаль, не вчать на прикладах безвиході, до якої досі ведуть подібні ідеї (яскравий зразок — жалюгідне економічне становище Венесуели).

Натомість ця жалоба насамперед ілюструє розчарування Заходу в собі, його самообман. Розхвалюючи комуністичну Кубу та її засновника, нехай і адекватно, можна продемонструвати, як у твоїй романтичній душі досі жевріє іскорка лівого ідеалізму, що ти до жаху боїшся імперіалізму та розпалювання війни, що твоє серце на боці скривджених. Якби тому, хто висловлює жаль, довелося жити раніше, вони брали б участь у Громадянській війні в Іспанії, склали б про неї вірші та знімалися б у «Касабланці».

Проблема такого підходу в тому, що він викривлює не лише близьке нам теперішнє, а й минуле, яке дуже зручно вважати далеким. Ми не зможемо протистояти Владіміру Путіну, якщо вважаємо, що зациклений на жадобі, імперіалізм та мілітаризм Захід не вартий захисту. Ми не були ідеальними раніше й не є ідеальними тепер. Та у війні головне не програти. Тож нам слід танцювати на могилі Кастро, а не бажати його перемоги. ■

Ті, хто сказав «ні»

Юрій Макаров

У чому значення референдуму 1 грудня 1991 року

Тільки людина більш-менш поважного віку була здатна оцінити це парадоксальне сусідство: у студії телевізійного ток-шоу за одним столом зібралися колишній завідувач відділу ЦК, секретар ЦК, перший секретар ЦК Компартії України, колишній керівник П'ятого управління (боротьба з ідеологічними диверсіями), перший заступник голови КГБ УРСР і колишній радянський дисидент, багаторічний в'язень ГУЛАГу. Леонід Кравчук, Євген Марчук, Левко Лук'яненко. Співрозмовники обговорювали критичні моменти серпня 1991-го, розглядали варіанти, пригадували подробиці — все, що врешті-решт привело до прийняття Декларації про державний суверенітет. І ні в кого не виникло сумніву, що всі троє сиділи за цим столом по праву, бо вони були безпосередніми співавторами тих подій.

Упродовж останніх 25 років час від часу деяк неявно, на другому плані постає це кляте питання: чи не було набуття Україною незалежності історично випадковим, побічним результатом жорсткої боротьби поміж еліт далекої метрополії? Ми можемо згадувати Визвольні змагання, десятирічну осередкову збройну боротьбу після так званої громадянської війни (насправді чергової окупації), ще одну тривалу й криваву партизанську війну після Другої світової, безнадійний і тим більш героїчний рух дисидентів, але детальний, покроковий розбір кінцевого «моменту істини» залишає відчуття невдоволення: невже справді в ту історичну мить українці були суб'єктами історії чи лише об'єктами зіткнення чужих воле?

Не виключено, що проблема ось у чому: знакова дата 1 грудня — день Всеукраїнського референдуму, коли колишня провінція, а відтепер уже знову країна сказала імперії солідарне «ні», — у суспільній свідомості повністю затулилася, вочевидь, не менш, але й не більш знаковою датою 24 серпня, коли те саме сказали колишньому начальству хай уповноважені, але кількісно обмежені представники тодішніх еліт. Знову-таки у виборі широких мас можна заднім числом виокремити різні інтереси: хтось справді волів попроситися з пануванням Москви, хтось люто ненавидів комуністичні практики, а хтось, безперечно, сподівався лише врятуватися з царства злиднів і побутового «дефіциту», адже люди поважного віку мають пам'ятати листівки, які обіцяли, що після звільнення з-під окупації ми автоматично заживемо, як у Франції або Німеччині.

Так чи так, а ми знаємо, що суспільні настрої як такі не завжди є чітко визначеними й тим більше вирішальними в історичному вимірі: хтось ці настрої має вловити, сформулювати й запропонувати назад громаді. В останні дні (місяці, роки)

СРСР українські еліти, самі по собі вельми різношерсті, виявилися несподівано солідарними стосовно центрального пункту тодішнього порядку денного: державної незалежності. Вочевидь, мотивація в кожного окремого їхнього представника була різною, аж до діаметрально протилежної, але той, можливо, тимчасовий, можливо, ситуативний консенсус забезпечив нам шанс. Хто, як не ми, має пам'ятати геть протилежні прецеденти впродовж кількох століть, коли свари всередині шляхти, політиків, інтелектуалів призводили до капітуляції перед зовнішніми силами?

Суспільство в УРСР напередодні кінця старого режиму було не те що не гомогенним, воно було полярним, тому його навіть важко назвати суспільством у сучасному розумінні. Були окремі сміливці, які не боялися кинути виклик не лише спецслужбам і партапарату, а й пасивним і водночас агресивним обивателям. Були ідейні адепти комунізму, які вважали прийнятними всі жертви (здебільшого чужі) й усі обмеження свободи заради примарної,

БУДЕННА МУДРІСТЬ ПРО МОЙСЕЯ, ПУСТЕЛЮ Й 40-РІЧНИЙ КАРАНТИН НАДТО ЕФЕКТНА ДЛЯ РОБОЧОЇ МОДЕЛІ. УКРАЇНЦІВ І БЕЗ ТОГО ВЖЕ ДОСТАТНЬО ПРОВOKУВАЛИ НА ПОДІЛ ЗА ГЕОГРАФІЄЮ ТА ПОХОДЖЕННЯМ, ЩОБ ТЕПЕР ДІЛИТИ ЇХ ЗА ВІКОМ

дедалі менш реальної мрії. Були принципові пристосуванці, які вбудувалися в специфічні відносини бюрократичної держави й виконували всі ритуальні приписи, добре знаючи ціну системі, але не намагаючись її змінити. І були ті, кому важкий процес виживання не залишав часу й сил для того, щоб замислитися про сенс буття й шляхи його вдосконалення. Те саме стосувалося й еліт, але була й різниця: сита партноменклатура, привілейовані інтелектуали, нещасні інженери й пролетарі розумової праці, «червоні директори» — майже в кожному з них десь глибоко всередині була ділянка свідомості, де спало уявлення про альтернативний лад, про потенційну власну країну без приниження та обмежень, і вона називалася Україною. Не слід недооцінювати кілька років «гласності» — сурогатної, але на практиці необмеженої свободи слова. Все, що назріло, можна було сказати вголос, і цього виявилось достатньо, щоб глибоко приховані мрії вилилися в гасла.

Тепер уже зрозуміло, що ніякого чіткого працездатного проекту нової України тодішні лідери не мали. Для того були потрібні жива пам'ять про колишній більш-менш розумний порядок речей, сучасні знання про економіку й соціум, справжня осві-

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ РЕФЕРЕНДУМ

1 грудня 1991 року

ПРОТОКОЛ

ЦЕНТРАЛЬНОЇ ВИБОРЧОЇ КОМІСІЇ ПО ВИБОРАХ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ТА З ВСЕУКРАЇНСЬКОГО РЕФЕРЕНДУМУ

ПРО РЕЗУЛЬТАТИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО РЕФЕРЕНДУМУ

На підставі протоколів комісії Кіровоградської АРСР, обласних, Київської та Севастопольської місцевих комісій з всеукраїнського референдуму про результати відрахунок голосів при проведенні всеукраїнського референдуму з питання: «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?» Центральна виборча комісія по виборах Президента України та з всеукраїнського референдуму встановила:

1. Загальну кількість громадян, які мають право брати участь у всеукраїнському референдумі	37.885.555
2. Кількість громадян, які одержали бюлетені	31.943.820
3. Кількість громадян, які взяли участь у голосуванні	31.891.742
4. Кількість громадян, які відповіли «Так, підтверджую»	28.804.071
5. Кількість громадян, які відповіли «Ні, не підтверджую»	2.417.554
6. Кількість бюлетенів, позначених недійсними	670.117

Голова комісії: **БОЖО В.Ф.** (підпис, ініціали)

Заст. голови комісії: **ДАВЯНСЬКИЙ О.В.** (підпис, ініціали)

Заст. голови комісії: **ТАЦІЙ В.Я.** (підпис, ініціали)

Секретар комісії: **КІРИЧЕНКО В.І.** (підпис, ініціали)

Члени комісії:

АМЕРСОНОВИЧ П.С. (підпис, ініціали)	МАЛІНКО М.І. (підпис, ініціали)
АРЯБСЬКИЙ М.Л. (підпис, ініціали)	МІРОШНИЧЕНКО В.М. (підпис, ініціали)
БОБРОВ М.Г. (підпис, ініціали)	ОРЕЛОВ В.О. (підпис, ініціали)
ВАРТАНОВ Г.І. (підпис, ініціали)	ПОДЯРЖЕ О.С. (підпис, ініціали)
БОРОНОВА Л.К. (підпис, ініціали)	ІСНОМАРЕНКО Л.В. (підпис, ініціали)
ГАВРИШКІН Л.В. (підпис, ініціали)	РЕЖКА В.М. (підпис, ініціали)
ГЛУШКО О.К. (підпис, ініціали)	РУБЦОВ Б.П. (підпис, ініціали)
ГОНЧАРОВ М.Х. (підпис, ініціали)	СКОРОПАД М.В. (підпис, ініціали)
ГРИНІВ В.В. (підпис, ініціали)	САВІТОВА Н.С. (підпис, ініціали)
ГУРА В.І. (підпис, ініціали)	ТАРАН М.П. (підпис, ініціали)
ЕРДЕШІ Н.С. (підпис, ініціали)	ТАРАНИЧЕНКО Г.І. (підпис, ініціали)
СВІТЦЬОВИЧ С.С. (підпис, ініціали)	ЦЕКОВ І.І. (підпис, ініціали)
КОВЕНІНОВА С.В. (підпис, ініціали)	ІВЕСЕЛІЧ В.І. (підпис, ініціали)
КОПЧЕНКОВ Л.М. (підпис, ініціали)	ІВВАДСЬКА Т.О. (підпис, ініціали)
ЛАДОГУВЦЬ В.В. (підпис, ініціали)	ЛІТЧЕНКО О.Ф. (підпис, ініціали)
МАЗУРИНКО С.І. (підпис, ініціали)	

4 грудня 1991 року

28,8 млн «за». 1 грудня 1991 року незалежність підтримало понад 90% виборців

та, модерний світогляд, через те тодішні начерки позитивних програм видавалися надто загальними й наївними, але іншого не було де взяти. Чи не могли тоді українці довірити прокладання курсу досить активним і помітним представникам діаспори, які нібито напевно знали все про досконалу державу? На жаль, попри самовідданість аж до самозречення, мало хто з діаспори рахувався з реаліями, вони гадали, що можна швидко побудувати в Україні Канаду чи Америку, спротив матеріалу вводив їх у ступор. Чи не могли дисиденти, вчорашні політв'язні взяти процес у свої руки за всіх їхніх чистих помислів? Але будьмо відверті: для втілення в життя їхніх демократичних візій довелося б на якийсь час призупинити демократію, такі прецеденти не раз траплялися в різних країнах світу. Сценарій із миттєвою декомунізацією та люстрацією колишніх членів КПРС і ВЛКСМ, про що нині кажуть із жалем, станом на 1991 рік теж був нереальним: боюся, для цього з рівняння слід було б вилучити українців.

Засуджуючи тих, хто носив партквиток і був частиною антилюдської системи, або тих, хто слухняно голосував на виборах за «кандидатів непорушного блоку комуністів і безпартійних», або хоча б тих, хто покійно вмикав телевизор о 9-й вечора, щоб подивитися програму «Время», ми забуваємо про реалії часу — не лише про репресії, а й про ілюзії. За визначенням Мирослава Поповича, ХХ століття було «червоним століттям». Сумніви, вагання, компроміси й дулі в кишені абсолютної більшості нашої народу — то все приватні подробиці, справжній спротив чинили одиниці, реальна історія України в період 1920–1991 років — це історія УРСР. Викреслити з неї Хвильового, Тичину, Курбаса, Довженка, Гончара означало б залишити дірку в колективному минулому. Помилки й омани — це такий самий досвід, як відкриття й осяяння.

Шлях України до свободи й гідності за минулу чверть століття мало нагадує триумфальний парад, але, аналізуючи факти, а не ілюзії, доходиш висновку, що, попри фатальні помилки й зачарування, майже кожен крок на цьому шляху був економічним. Звісно, ми розглядаємо не окремі вчинки окремих політиків, а цілісний процес дорослішання нації до того стану, коли стали можливими Євромайдан і всенародна участь у війні із зовнішнім агресором.

Вправляючись у жанрі альтернативної історії, ми навряд чи відкрисемо досконалі рецепти вирішення нинішніх проблем. Це правда, що європейську країну можуть побудувати тільки молоді, проактивні, освічені громадяни, але їм не було звідки взятися, окрім як від тих, хто 25 років тому викреслив у бюлетені графу «Ні, не підтверджую», а їх виявилось, нагадаю, 90,32%.

Буденна мудрість про Мойсея, пустелю й 40-річний карантин надто ефектна для робочої моделі. Українців і без того вже достатньо провокували на поділ за географією та походженням, щоб тепер ділити їх за віком. Покоління тих, хто чверть століття тому зробив свідомий вибір на користь незалежності, — так, різномірне, так, суперечливе, так, опортуністичне, — не можна й не треба виводити за дужки. До того ж хто не знав совка, ніколи не розумітиме до кінця, чому треба викорінювати його залишки. ■

Харківські замість донецьких

Денис Казанський

Якими є амбіції та можливості новоствореної партії Рабіновича — Мураєва

Гра у «справжню опозицію». Засновники партії «За життя» намагаються урвати шматок колишнього електорату ПР

Ще кілька років тому Партія регіонів, кінця якої складався з представників олігархічних кланів південно-східних областей, здавалася незламною та все-сильною. Всі соціологічні опитування показували її беззаперечне лідерство. Регіонали могли дозволити собі витратити на виборчі кампанії необмежені бюджети й ніколи не економили на піарі.

Але після перемоги Революції гідності в лютому 2014 року та втечі з України Віктора Януковича моноліт ПР став розпадатися буквально на очах. За лічені тижні партію покинули її провідні діячі, а розкручений бренд став чимось на зразок тавра, від якого поспішали позбутися. Зазнавши поразки, клани, що раніше об'єдналися навколо Януковича, тепер розпалися на кілька дрібних угруповань. При цьому жодне з них не побажало виступати під старими прапорами Партії регіонів, яка тепер асоціюється з убивствами в центрі Києва.

Більшість колишніх регіоналів продовжили свій шлях у політиці під прапорами Опозиційного блоку. Фактично його й треба вважати правонаступником старої ПР у нинішньому парламенті. Однак у самостійне плавання вирушили також інші її осколки. Наприклад, сформована в Раді група «Відродження», яку очолює ветеран ПР, уродженець Макіївки Віталій Хомутиннік. Після

поразки донецьких він не тільки не втратив впливу, а й збільшив його, уклавши союз з Ігорем Коломойським. Нині Хомутинніка називають новою зіркою української олігархії.

На минулих парламентських виборах зі своєю партією «Сильна Україна» спробував потрапити до парламенту й колишній віце-прем'єр Сергій Тігіпко, який не зміг подолати прохідний бар'єр. Крім того, на електоральному полі регіоналів намагається грати Адміністрація президента, яка створила з цією метою партію «Наш край». У цій політсилі також опинилися переважно колишні члени ПР.

Але на цьому дроблення не закінчилося. Кілька місяців тому в Україні з'явилася ще одна політсила, сформована на руїнах партії Януковича. Від Опозиційного блоку відкололася група депутатів Мураєва і Рабіновича, які оголосили про створення нової партії «За життя». Як і інші клони ПР, вона так само орієнтується на проросійський електорат і використовує проросійську риторіку.

Чутки про розкол в Опозиційному блоці ходили давно. Там від самого початку спостерігалось протистояння двох центрів впливу: людей Ріната Ахметова та Юрія Бойка. Однак тріщина пройшла в іншому місці. Рабінович і Мураєв зі скандалом покинули партію в травні—червні 2016 року. Опоблок вони звинуватили в тому, що він не є реальною опозицією і грає з чинною владою в «договорняки».

Спочатку мало хто поставився до цього серйозно. Але незабаром соціологічні опитування стали показувати зростання рейтингів нової політичної сили, яка поки що існує фактично на папері. Стабільна присутність Мураєва і Рабіновича в телефірі зробила свою справу. Результати соціологічних досліджень, опубліковані центром Разумкова і КМІСом, засвідчили, що «За життя» вже долає 5% бар'єр. А в деяких президентських рейтингах Вадим Рабінович узагалі випереджає конкурента Юрія Бойка з Опозиційного блоку.

Особливо дивним видається цей факт, якщо згадати загальновідомі деталі біографії Рабіновича. Ще за радянських часів цей український політик двічі притягувався до кримінальної відповідальності за «розкрадання соціалістичної власності» й відсидів шість років у колонії строгого режиму.

«З кінця 1980 року до початку 1982 року керував підпільними цехами з виготовлення кришталевого посуду, календарів і дерев'яних дверей. На початку 1982-го знов арештований за звинуваченням у розкраданні державних коштів в особливо великих розмірах. За власним визнанням, перебуваючи під арештом, понад рік успішно

симулював божевілля. 10 лютого 1984 року засуджений Харківським обласним судом до 14 років позбавлення волі у виправно-трудоному таборі строгого режиму з конфіскацією майна і заборною займатися професійною діяльністю протягом п'яти років. Ув'язнення відбував неподалік Харкова», — пише українська Вікіпедія.

Ці та інші факти біографії Вадима Рабіновича були викладені в книжці німецького письменника Юргена Рота «Олігарх». Ця книжка була презентована в Берліні 2001 року. І присвячена була не так самому Рабіновичу, як його викриттям українських олігархів та політиків. При цьому інший могутній на той час український олігарх Олександр Волков, за повідомленнями ЗМІ, пропонував Роту хабар 600 тис. марок за викуп усього тиражу, щоб приховати від громадськості деякі факти своєї біографії.

Цікавим є також подвійне громадянство Рабіновича, яке не заважає йому бути депутатом парламенту. Ще в 1990-х він отримав ізраїльський паспорт. У 1999-му це дало підстави українській владі заборонити йому як громадянину Ізраїлю в'їзд в Україну на п'ять років.

За повідомленням СБУ, рішення було ухвалене 24 червня 1999 року у зв'язку з отриманими відомостями про причетність громадянина Ізраїлю Рабіновича «до діяльності, що завдає значні збитки українській економіці, і на користь забезпечення безпеки країни». Окрім того, наприкінці 1998 року СБУ заборонила в'їзд до України на такий самий термін партнерові Рабіновича громадянину Ізраїлю Леонідові Вульффу, якого також називали відомим кримінальним авторитетом.

Щоправда, невдовзі заборону скасували.

Хай там як, а політик із такою сумнівною біографією навряд чи претендував би на щось серйозне в цивілізованій європейській країні. Але в Україні, як відомо, електорат вибачає своїм обранцям і не таке. У кулуарах уже сумно жартують, що прихильники Януковича не можуть голосувати за несудимого кандидата, тому успіх Рабіновичу гарантований...

А ось його соратник по новій партії Євгеній Мураєв має значно менш скандальну репутацію. З огляду на досить молодий вік той не встиг засвітитись у бандитських розборках 1990-х, тож біографія його не затьмарена кримінальними епізодами. Це робить Мураєва в перспективі більш небезпечним політиком і менш вразливим для опонентів, ніж Рабінович.

Після початку російсько-української війни 2014 року Мураєв став одним із небагатьох вітчизняних політиків, що не боялися й не соромилися практично відкрито виступати на боці Росії та її сателітів. На відміну від багатьох інших колишніх соратників по Опозиційному блоку, які вважали за краще відповідати на запитання про війну ухильно або зовсім уникати відповіді, Мураєв відкрито підтримує ворожі Україні сили. Досить згадати, як улітку цього року в ефірі телеканалу «112» він заявив, що Маріуполь від формувань «ДНР» звільняли американські найманці із приватних військових компаній Greystone та Blackwater. Аналогічну маячню, яка не має нічого

спільного з реальністю, у 2014 році активно поширювали російські ЗМІ.

Очевидно, що, займаючи таку радикальну та провокаційну позицію, Мураєв розраховує зібрати голоси найбільш проросійськи настроєної частини українського електорату, і насамперед це «нічийний» електорат КПУ Петра Симоненка, яка після революції фактично припинила своє існування.

Яким чином Євгеній Мураєв узагалі потрапив у велику політику? Версії є різні. Найбільш поширена з них каже, що 40-річний політик — це або племінник, або якийсь інший родич Миколи Азарова. Але жодних доказів того немає. Зате очевидними є давні зв'язки Мураєва з Вадимом Рабіновичем, теж вихідцем із Харкова.

Успіхом Мураєв зобов'язаний передусім своєму тестю Олегові Таранову (Євгеній одружений з однією з його дочок — Валерією). Цей впливовий харків'янин іще за радянських часів обіймав керівні посади на великих промислових підприємствах. На початку 1990-х пішов у бізнес. У 1994 році Таранов був членом Ради з питань економічних реформ при президентові України, а в 1996-му навіть устиг попрацювати заступником міністра Кабінету Міністрів. Миські легенди Харкова свідчать, що з Вадимом Рабіновичем Таранов познайомився за часів СРСР, коли майбутній олігарх іще не сів у в'язницю й був цеховиком. Зв'язки й авторитет Таранова, як наслідок, допомогли Мураєву спочатку почати кар'єру в Партії регіонів, а потім перейти до реалізації вже амбітнішого проекту разом із Вадимом Рабіновичем.

МУРАЄВ РОЗРАХОВУЄ ЗІБРАТИ ГОЛОСИ НАЙБІЛЬШ ПРРОСІЙСЬКИ НАСТРОЄНОЇ ЧАСТИНИ УКРАЇНСЬКОГО ЕЛЕКТОРАТУ, І НАСАМПЕРЕД ЦЕ «НІЧИЙНИЙ» ЕЛЕКТОРАТ КПУ ПЕТРА СИМОНЕНКА

Поки що, треба визнати, діє Мураєв вдало. Завдяки родинним зв'язкам йому не довелося бруднитися в сумнівних махінаціях, зате вийшло вже в юному віці прийти в бізнес, а потім і в політику. Нині Євгеній володіє одним із рейтингових українських телеканалів NewsOne, який щедро підарить свого власника та його політичну силу. Грошей на цей актив він не шкодує. Про походження коштів, на які утримується телеканал, до сьогодні мало що відомо.

Хай там як, а партія Рабіновича та Мураєва нині має всі шанси не тільки потрапити до парламенту під час майбутніх виборів, а й серйозно потіснити на електоральному полі Опозиційний блок. Обоє харків'ян вміють досить яскраво виступати, що дуже контрастує з недорікуватістю більшості колишніх регіоналів.

Якщо це станеться, то на зміну донецьким в українській політиці вже незабаром можуть прийти харківські. А «перша столиця» нарешті замахнеться на роль одного з головних політичних центрів країни, якою вона довгий час посту-палася Донецьку. ■

Володимир Ар'єв:

«Мейнстрим не завжди означає правильний шлях»

Спілкувався
Роман
Малко

Про ланцюгову реакцію, запущену резолюцією ПАРЕ, про те, хто є справжніми друзями України в Європі й чому так важливо не допустити повернення повноважень російській делегації, в інтерв'ю *Тижню* народний депутат, голова Постійної делегації в Парламентській асамблеї Ради Європи Володимир Ар'єв.

Жовтень був успішним для української делегації в ПАРЕ. Стався прорив. Але багато хто вважає цю перемогу лише тактичною. Ситуація, мовляв, може розвернутися в протилежний бік у будь-який момент...

— Ухвалені рішення вже неможливо змінити. Хіба що колись буде ухвалено іншу резолюцію. Ми запустили ланцюгову реакцію, яка продовжилася в рішенні Генасамблеї ООН щодо ситуації в Криму. У міжнародній політиці головне створити прецедент. І ми його створили, коли вперше з'явилася низка формулювань щодо агресії, щодо окупації. Потім вони поширилися далі. І це певним чином вплинуло й на результати переговорів «нормандської четвірки». Прийнято рішення спочатку зробити дорожню карту, а не імплементувати політичну складову (провести вибори), а далі вже говорити про щось інше. Це і є той важливий момент, коли одним з аргументів була резолюція ПАРЕ, сенс якої: через питання безпеки імплементація політичної складової неможлива. Асамблея це підтримала, Росія після того просто впала в істеріку. То була важлива перемога в битві, хоча треба розуміти: війна ще не закінчилася. Так, останнім часом Україні дуже таланило, але всі розуміють, що постійно таланити не може. Не виключено, що колись маятник хитнеться в інший бік. Наступним питанням буде повноваження російської делегації. Якщо Росія подає свою делегацію, то мені дуже важко сказати, яка буде реакція залу й чи односторонньо збережеться санкції.

Навіть за умови, що Україні не повернуто Крим і триває війна на Донбасі?

— Розумієте, російську делегацію офіційно ніхто не виганяв. Росіяни самі себе вигнали внаслідок ухвалених обмежень. Їм заборонено голосувати, брати участь у спостережних місіях на виборах у країнах, які перебувають під моніторингом, і в керівних органах Асамблеї. Вони вважають, що це несправедливо, що їм повинні відновити цілком усі їхні права. Але ми питаємо: Росія голосуватиме серед іншого за демократичні резолюції, зокрема щодо України? Країна, яка окупувала частину української території, яка грубо порушила міжнародне право і яка робить це далі, виходячи з міжнародних угод і порушуючи їх? Вона голосуватиме за резолюції щодо прав людини? Вибачте, це нелогічно. І рішення

ООН про її виключення з Комітету із захисту прав людини є абсолютно логічною відповіддю на те, що РФ робить у себе і щодо своїх сусідів. І не лише сусідів, у Сирії також.

Далі. Уявіть собі, що в Україні відбуваються вибори і представники російської делегації йдуть сюди спостерігати за тим, наскільки вони є демократичними, і це в країні, частина якої окупована ними ж. Нонсенс. Так само як і участь у керівних органах Асамблеї, основна діяльність якої стосується прав людини. Тобто обмеження для країн існують для того, щоб вони виконували свої зобов'язання перед Радою Європи (РЕ), коли туди вступили. Ці обмеження прописані в статуті. Якщо ми їх знімаємо, отже, нічого не було. Тоді Росії піде сигнал: усе, що сталося, не питання відповідальності, а лише питання часу. Тому ми наполягаємо, щоб обсяг санкцій було збережено, доки Росія не почне виконувати свої зобов'язання перед РЕ, а також резолюції, які вже були ухвалені в 2014-му, 2015-му і 2016-му.

Але як пояснити логіку голови ПАРЕ Педро Агграмунта і членів певних фракцій, які проштовхують ідею повернення Росії в Асамблею?

— Свою логіку Агграмунт має пояснювати сам. Коли ми з ним говорили, він казав, що, на його думку, має бути діалог, діалог, діалог... І всі 47 країн—членів РЕ повинні бути присутні в залі. Я заперечив. Кажу: під красивим словом «діалог» ви, можливо, саме й розумієте діалог, але для росіян воно має зовсім інше значення і ніякого діалогу не буде. Будуть диктат і політична папуга. Вони просто щось говоритимуть, але нікого не чути будуть. Ви хочете цього? Росіяни ніколи не сядуть за стіл перемовин, зокрема щодо статусу Криму. Вони сказали, що це питання закрите. Ви очікуєте, що вони визнаватимуть присутність своїх окупаційних сил на Донбасі? Вони лише недавно натякнули, що визнають, але майже завжди кажуть, що в усьому винна Україна і що люди можуть їхати туди, якщо хочуть. Про що з ними говорити? Вони не бажають нормально спілкуватися про звільнення українських заручників, які перебувають, зокрема, у тюрмах на території РФ. Який міжпарламентський діалог може бути? Я думаю, що максимальні точки дотику, які існують, є в «мінському форматі», інший неможливий. Тому це все красиві слова.

На кого в ПАРЕ ми можемо спертися? Які групи можна умовно вважати нашими, які не нашими, а з ким треба працювати?

— У нас дуже багато друзів. Це країни Балтії, Румунія, Молдова (та частина делегації, яка в Європейській народній партії та поміж лібералів), Польща,

ФОТО: УНАН

Володимир Ар'єв народився в Києві 1975 року. Закінчив Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У журналістиці з 1993-го. Працював в українській і російській службах BBC, ММЦ «Інтерньюз», телекомпанії «Нова мова», на провідних телеканалах. Народний депутат України VI–VIII скликань. Нині належить до фракції партії БПП, голова української делегації в Парламентській асамблеї Ради Європи, віце-президент ПАРЄ у 2015 році.

Швеція, Британія. Нас завжди підтримують Угорщина, Туреччина. Це ті країни, які, я вважаю, становлять кістяк підтримки України. Хоча в деяких моментах, наприклад, Туреччина має свою позицію щодо повноважень російської делегації. Але подивіться на результати голосування цієї історичної резолюції в жовтні: крім курдської партії всі, зокрема й опозиційні турецькі делегати, підтримали Україну.

А з ким важко працювати?

— Народно-демократична партія Туреччини, яка близька до курдів. Вона у фракції лівих і не підтримувала Україну. З французами, іспанцями, німцями ситуація різна. Хтось підтримує, хтось ні. З французами найскладніше. Дуже багато хто перебуває під впливом російської пропаганди. Нещодавно була презентація у Верховній Раді книжки Сесіль Вєсьє про агентів Кремля у Франції. У ній можна знайти імена друзів російського керівництва, зокрема це Тьєррі Маріані, Ів Поццо ді Борго, Марін Ле Пен. Багато хто з французів досить прихильно ставиться до Росії і до Кремля за будь-яких обставин. Навіть попри нинішній конфлікт навколо Алеппо, вони вважають, що в принципі з росіянами можна говорити. Хоча цю групу, таких як Жан-Клод Мін'йон, я не зараховував би до тих, хто належить до, умовно кажучи, російських стовідсоткових друзів, про яких написала Сесіль Вєсьє. Вони просто під впливом парадигми

російсько-французьких зв'язків, що склалися впродовж багатьох століть. Крім того, ведеться дуже активна робота російської культурної дипломатії, створюється ефект приязні. І в принципі чимало французьких депутатів на це купуються. Хоча багато хто водночас чітко усвідомлює, що відбувається насправді, і підтримує Україну.

Із чим найважче боротися нашим депутатам та однодумцям: із відмінністю в ідеології, різними політичними та геополітичними інтересами, недовірою чи неувагою до України, російськими грошима?

— Найважче з філософією меркантилізму або філософією реалізму в політиці. Філософія меркантилізму — це підтримка ідеї використання військових та інших засобів для встановлення панування в тому чи іншому регіоні, чим займається Росія. Політика реалізму, як у працях Макіавеллі чи того самого Гоббса, торкнулася дуже багатьох наших колег із національних парламентів. Вони вважають, що ситуація в Україні не має заперечувати вільного, взаємовигідного союзу цих держав із Росією, зокрема в економіці, через те що вона не загрожує їхній країні. Ми намагаємося довести, що загрожує. Просто поставити їх перед фактом реальності.

Наскільки європейці взагалі розуміють і приймають те, що відбувається в Україні? Закон трупокілометрів, який що далі, то менше нас турбує, у цьому випадку теж спрацьовує?

— Є таке. Що далі, то більше вони відстають від сприйняття реальності. Але в нас те саме. Ми також не дуже переймаємося тим, що відбувається в Сирії. Лише в контексті, що одним з учасників конфлікту є Росія. А там бомбардувань, жертв значно більше. Такий ефект є для будь-якої країни, яка перебуває далеко від конфлікту. Але це не стосується Британії. Черчилль казав, що Британія завжди опиралася авторитаризму й агресивній політиці будь-якої держави в Європі, чи то Франції, чи то Німеччині. І в цьому випадку британці цілком розуміють, що нині мають опиратися російській експансії, бо вона загрожує європейському континенту. І мета Путіна набагато ширша, ніж установити контроль над Україною, Грузією та Молдовою.

Які стратегічні цілі нашої делегації в ПАРЄ на найближчий рік?

— Треба утримати ситуацію. Ми домоглися головної резолюції. Зараз мусимо втримати позиції, бо багато хто має бажання відповісти нам резолюцією моніторингового комітету по Україні. Ми чули вже такі сигнали не раз. Намагатимуться гіпертрофувати проблеми за, скажімо так, недостатньої уваги до тих речей, яких Україна об'єктивно вже досягла. Зокрема, порушуватиметься питання розслідування подій 2 травня в Одесі. Педалюватиметься закон, який дозволятиме партіям змінювати свої виборчі списки в тій частині кандидатів, які не пройшли (стоять на черзі у виборчі органи влади). Речі, які насправді для України не головні.

Крім того, ми за будь-яких обставин стежитимемо за розвитком ситуації на окупованих територіях

Донбасу та в Криму, домагатимемося, щоб Асамблея і далі називала речі своїми іменами. І найважливіший момент — збереження обмежень щодо делегатів із РФ, доки остання не почне поводитися так, як належить члену Ради Європи, і доки не виконуватиме засадничі пункти статуту РЄ.

Чи є механізми для того, аби резолюції, прийняті ПАРЕ, впливали на позицію і рішення країн? Чи може ПАРЕ якось реально вплинути на проведення моніторингу в Криму або звільнення українських бранців?

— ПАРЕ тут більше констатує факти й закликає уряди країн-членів. Тому що це організація з упором все ж таки на правозахист. Практична реалізація лежить на ОБСЄ, а РЄ та ОБСЄ нормально співпрацюють. Прямих механізмів немає, але резолюції, які підтримуються, потім обов'язково беруть до уваги і члени, і партнери РЄ, зокрема Ізраїль, Канада, що мають статус спостерігачів.

Про українську делегацію. Наскільки якісний її нинішній склад?

— Можу сказати, що це найкраща делегація за всі роки перебування України в ПАРЕ. Без перебільшення. Тому що все зроблене — це заслуга всіх членів делегації, що працюють, як годинник. За винятком хіба що представників Радикальної партії, з якими немає достатньої координації. Навіть з Опоблоком вдається. Щодо внутрішньої політики, зрозуміло, у них своє, а стосовно того, що ми робимо там, дії переважно скоординовані. І я вважаю, що це саме той момент, який треба вітати, тому я його об'єктивно відзначаю.

У списку делегації навпроти прізвищ деяких членів вказано «заступник члена постійної делегації». Що це таке і які його функції?

— Загалом у нас 24 депутати. А в залі ПАРЕ Україна має 12 місць. Наприклад, квота в БПП — чотири депутати. Так вирішили. Ми, БПП і НФ, свою квоту, яка у відсотках, віддали Наді Савченко.

Не шкодуєте?

— Утримаюся від коментарів із цього приводу. Якщо відверто, я не міг передбачити, що виникнуть певні складнощі. Все ж таки питання є.

Але. У нас чотири члени делегації і чотири заступники. Якщо, наприклад, хтось не може брати участь у голосуванні з будь-яких причин, то їде його заступник. Але і члени, і заступники беруть участь у роботі комітетів. Наприклад, мій заступник може бути повноправним членом якогось комітету. Природа мандата в принципі однакова, просто є 12 місць для голосування — 12 голосів.

Наскільки результати виборів у США можуть вплинути на Європу?

— Сполучені Штати — країна зі стресостійкою державною системою, і одна людина, хоч би які погляди вона мала, не здатна її переломити кардинально. Американська політика все одно продовжуватиметься, можливо, з невеликими коригуваннями. Що більше аналізую події і дискутую, то більше погоджуюся з аргументом одного мого колеги, що всі ці популістські заяви Трампа, швидше за все, є технологією.

Республіканці вдалися до неї, щоб зруйнувати багаторічне домінування демократів. Тому що демократичну, але спокійну маніпулятивність могла зруйнувати лише мобілізація тих американських виборців, яких демократи повністю обійшли увагою у своїй ідеології. І республіканцям це вдалося. Інша річ, що в Трампа власної політичної команди практично немає. Йому доведеться рахуватися з Республіканською партією, у якій тепер більшість і в Палаті представників, і в Сенаті. Позицію республіканців щодо Росії і щодо України ми знаємо. Переважно вони прихильні до України. Ми чули ці заяви не раз від багатьох із них. Республіканці, зокрема, були ініціаторами надання Україні летальної

У МІЖНАРОДНІЙ ПОЛІТИЦІ ГОЛОВНЕ СТВОРИТИ ПРЕЦЕДЕНТ. І МИ ЙОГО СТВОРИЛИ, КОЛИ ВПЕРШЕ З'ЯВИЛАСЯ НИЗКА ФОРМУЛЮВАНЬ ЩОДО АГРЕСІЇ РФ, ЩОДО ОКУПАЦІЇ. ПОТІМ ВОНИ ПОШИРИЛИСЯ ДАЛІ

зброї. Я розумію, що всі ці речі будуть потім оброблені наждачкою. Так чи інакше бачимо, що у всьому світі є передвиборча риторика й риторика поствиборча. І коли в нас кажуть, що політики не виконують своїх передвиборчих обіцянок, то це характерно, у принципі, для всіх. Тому обережність щодо Росії в словах Трампа могла зумовлюватися тим, що йому треба було залучити на свій бік американців, які мислять доволі просто (там далеко не всі мають вищу освіту), які просто бояться третьої світової війни. Далі побачимо. Звісно, варіанти можуть бути будь-які, але я спокійніше до цього ставлюся, є ті, хто вважає, що з цього треба робити трагедію. Дуже багато факторів, які в українських медіа просто обійшли увагою. От чому в нас була така ситуація, у багатьох був розпач? Бо замість того, щоб висвітлювати реальність, багато мейнстримних медіа її створювали. А коли вона вийшла не такою, як очікували, це виявилось сюрпризом, зокрема для тих, хто її створював, бо вони самі в неї повірили. Вважаю, що в Україні не вистачає якісного центру аналізу, який мав би можливість комунікувати із суспільством навіть тоді, коли загальна думка суспільства це не сприймає. У нас усі намагаються йти в мейнстрімі, але мейнстрім не завжди означає правильний шлях.

Чи позначиться те, що Україна, м'яко кажучи, поставила на Клінтон, на відносинах з новою Адміністрацією Білого дому?

— Не думаю. Я не сказав би, що була ставка на Клінтон. Було враження. Але контакти з республіканцями не припинялися. І посольство наше контактувало з ними, і МЗС, і урядові структури. І я вважаю, що президент Порошенко і президент Трамп можуть цілком порозумітися. В обох є бізнес-бекграунд у минулому. Все-таки Порошенко є одним із найкращих переговорників на сьогодні в Україні. Чого в нього не відбереш, то це вміння ефективно проводити перемовини. ■

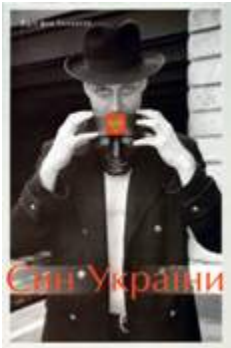

«Світ у 2017» — глобальний прогноз **The Economist** на наступний рік. У ньому зібрані оцінки політиків, економістів, учених з усього світу. Він містить усі ключові тренди: від найновітніших технологій до головних культурних подій 2017-го. Ексклюзивним українським партнером «Світу у 2017» є «Український тиждень», який не лише перекладає тексти **The Economist**, а й готує власний прогноз на наступний рік для України. До такої роботи **Тиждень** залучає авторитетних діячів, блогерів, громадських активістів і публіцистів. Щонайменше 20% контенту випуску присвячено українській проблематиці.

В Україні спільний проект **The Economist** і **Тижня** «Світ у ...» виходить уже сьомий рік поспіль.

Подарунок* для передплатників журналу «УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ»

6 або 12 місяців

Едіт фон Зальбург
«Син України»

Роман призабутої нині австрійської письменниці першої третини минулого століття засвідчує сприйняття наших країни й народу певною частиною освічених кіл Західної Європи. Читачеві запропоновано своєрідний «погляд збоку» на русифікованого українця, поданого як збірний образ «синів України» — невідомих, але репрезентативних в історичному сенсі.

Ярослав Тинченко
«Військово-морські сили України»

Видання продовжує серію книжок, присвячених організації, уніформі та військовим діям Збройних сил України доби Визвольних змагань. На відміну від інших досліджень, у яких розглянуто історію українського флоту, автор використав низку документів та газетних публікацій того часу, не відомих спеціалістам та широкому загалові. Окрім того, у книжці вміщено чимало фото, частина з яких публікується вперше.

«Війна. Життя de facto»

До книжки ввійшло 10 художніх репортажів, відібраних з результатів ІV конкурсу «Самовидець». Тексти присвячені подіям на Сході України. Репортажі, зібрані в альманасі, — це спроба розібратись у тому, яким є життя de facto в часи, коли країна перебуває у стані неоголошеної війни, а частину її території анексовано.

Детальну інформацію можна дістати за тел. **044-351-13-00** або **067-407-10-96** (callback), peredplata@tyzhden.ua

*Під отриманням подарунка маємо на увазі можливість придбати книжку на вибір за **1,00 грн.** грошового еквівалента подарунків не виплачуємо й не компенсуємо. Пропозиція чинна від 25 жовтня до 31 грудня 2016 року. Акція не діє в разі передплати у відділенні **Укрпошти** або на сайті portmone.com

Оберіть зручний для вас спосіб передплати

«Український тиждень» можна передплатити у друкованій та електронній версіях. «Світ у 2017» — у друкованій версії

РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку за наведеними реквізитами. Повідомте адресу доставки за телефоном 067-407-10-96 (з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)

СПЛАТИТИ БАНКІВСЬКОЮ КАРТКОЮ:

або на сайті tyzhden.ua
ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

«Український тиждень»

- на 1 міс. — 55 грн
 - на 3 міс. — 156 грн
 - на 6 міс. — 301 грн
 - на 12 міс. — 601 грн
- «Світ у 2017» — 50 грн

У ВІДДІЛЕННІХ УКРПОШТИ:

«Український тиждень» за індексом 99319

Телефон редакції: 044-351-13-00

Повідомлення	Отримувач платежу	ТОВ «Український тиждень»	
	26009000022321	35392656	
	поточний рахунок отримувача		код отримувача
Назва установи банку	300023		
	МФО банку		
	ПАТ «Укрсоцбанк»		
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		

	Вид платежу: за передплату на журнал		
	Період:		
Касир	сума, грн		
	Платник (підпис)		

** У графі «вид платежу» вкажіть, будь ласка, назву журналу

Тіньова економіка

Неотриманий кредит

Дмитро Крапивенко

Офіційною статистикою в Україні важко пояснити всі процеси, що відбуваються. Фінансові показники приватних підприємств, збитки державних компаній, доходи громадян — бачимо лише ту частину, яку демонструють у «ближніх» звітах. І це теж не новина: тіньову економіку як явище не викоринили в жодній країні повністю. Різниця лише в масштабах. Наші політики, коли хочуть когось приголомшити, називають хто 30%, а хто й 70% тіні — переверити й переконливо спростувати чи підтвердити ці цифри доволі складно. Це як із корупцією: всі обурюються, але насправді лише незначний відсоток співгромадян не намагався бодай раз у житті щось «порішати» в обхід законних процедур і за гроші.

Радянське життя сприяло формуванню подвійної моралі в багатьох сферах, зокрема й господарській. Офіційно жорстко засуджували й карали «спекулянтство», «нетрудові доходи» та будь-які «дрібновласницькі інтереси». Утім, поза партійними зборами цим самим інтересам віддавали належне. Кожен у міру своїх можливостей: колгоспник крав комбікорм для власної худоби; робітник після зміни «халтурив» — ремонтував щось сусідам за гроші; ну а завцеху чи директор заводу знав, куди прилаштувати «лівак» так, щоб і собі кишені набити, і відповідальності за суворим Кримінальним кодексом уникнути; щасливчики, які мали доступ до імпортного товару, займалися тим, що тоді називалося «фарцовкою», торгівлею з-під поли, простіше кажучи. Дурити державу було для когось питанням виживання, для когось «покращенням життя вже сьогодні». Дарма, що змінилися часи, структура власності й економіки. Прагнення до тіньового збагачення нікуди не поділося з роками, ба більше, у голодні 1990-ті апетит тільки розгулявся — аж до привласнювального господарства: нелегальний збір металобрухту та інших цінних матеріалів розвинувся саме тоді, коли із заводів більше не було чого поцупити.

Коли подивитися на політику, то українці — народ доволі наївний, часто-густо голосують за абикого: хто гарніше скаже, більше пообіцяє, різкіше покритикує опонентів. Але навіть коли гору беруть політики, з якими разом стояли на Майдані, яким довірили владу на чесних, не зрежисованих виборах, гаєла про те, що треба детінізувати економіку, десь розчиняються за ніби співчутливими посмішками. Довіряти державі аж настільки, щоб працювати «по-білому», ми все ще не готові. Бо наша тіньова економіка — це не просто зарплати в конвертах і

применшені цифри в офіційних звітах. Це країна в країні зі своїми галузями: від незаконного видобутку бурштину до підпільного виробництва горілки й контрабандної імперії. Такого масштабу тінь неможлива без сприяння щонайменше місцевої влади. Та хіба лише місцевої? Районних і обласних начальників нещадно змінюють, деякого з них навіть затримують за звинуваченнями в корупції, але «золоті жили» не зникають, і масового виходу з тіні не спостерігається. Отже, такі правила гри залишаються прийнятними для всіх учасників процесу.

Подвійна радянська мораль просто пройшла певну мутацію. Красти на роботі — ця практика вижила здебільшого на державних підприємствах, проте красти в державі — недоплачувати податки, займатися контрабандою чи вести незаконну виробничу діяльність — настільки звично, що ані

ДОВІРЯТИ ДЕРЖАВІ АЖ НАСТІЛЬКИ, ЩОБ ПРАЦЮВАТИ «ПО-БІЛОМУ», МИ ВСЕ ЩЕ НЕ ГОТОВІ. БО НАША ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА — ЦЕ НЕ ПРОСТО ЗАРПЛАТИ В КОНВЕРТАХ І ПРИМЕНШЕНІ ЦИФРИ В ОФІЦІЙНИХ ЗВІТАХ. ЦЕ КРАЇНА В КРАЇНІ ЗІ СВОЇМИ ГАЛУЗЯМИ

засуджувати такі дії, ані відмовлятися від них посправжньому, схоже, наразі ніхто не збирається. Виникають навіть альтернативні «соціальні відрахування»: волинські нелегальні старатели можуть за свій кошт побудувати дитячий майданчик, а контрабандисти — придбати для військових тепловізори й завезти їх до України, уникаючи марудних процедур розмитнення. Бо за такого підходу люди бачать цільове застосування грошей, а от довіра до перерозподілу бюджетних сум у суспільстві при цьому залишається на вкрай низькому рівні.

Вийти з такої ситуації можна хіба що через новий суспільний договір, коли громадяни нададуть владі черговий кредит довіри, яким буде передбачена легалізація тіньової економіки в обмін на ефективний державний менеджмент за умови контролю з боку громадянського суспільства. Деякі кроки тут уже зроблено: піднято мінімальну заробітну плату, тобто бодай обсяг «конвертів» мусить зменшитися; запроваджують систему ProZorro, яка має детінізувати тендери, що роками були золотим дном для охочих до непомірного збагачення на державних закупівлях. Отже, підстави для «надання кредиту» поступово створюються, і суспільство також має усвідомлювати це. ■

Ті, що живуть у сутінках

Любомир Шавалюк

Тіньова економіка об'єднує неймовірно велику кількість і різноманітність видів діяльності

Хтось із філософів сказав, що темрява — то відсутність світла. Тіньова економіка має дуже багато спільного з цією простою та глибокою фразою. По-перше, всі, хто дотичний до неформального сектору, намагаються приховувати свою діяльність, щоб була не нагрянули податківці чи правоохоронні органи. Уникають світла, бо знають, що пішли проти закону. По-друге, їм дуже важко відмовитися від свого способу заробітку, навіть коли з'являються можливості працювати легально. Останні потребують зовсім інших навичок, які ще необхідно розвинути, а робити це ой як ліньки. Вихід на світло відбувається неймовірно важко. По-третє, якщо тіньовиків спіймали на гарячому, то й методи вирішення цієї проблеми в них неформальні: хабарі, брехня та багато іншого. Нарешті, ще один момент: тіньову економіку важко виміряти, як і всі явища, яким бракує світла. Щоб побачити щось і розпізнати, потрібен потік фотонів, звукових хвиль, молекул чи ще чогось, за що можна було б зачепитися «вимірювальними приладами». Свідома мінімізація витоку інформації тіньовиками дає обмаль таких зачіпок.

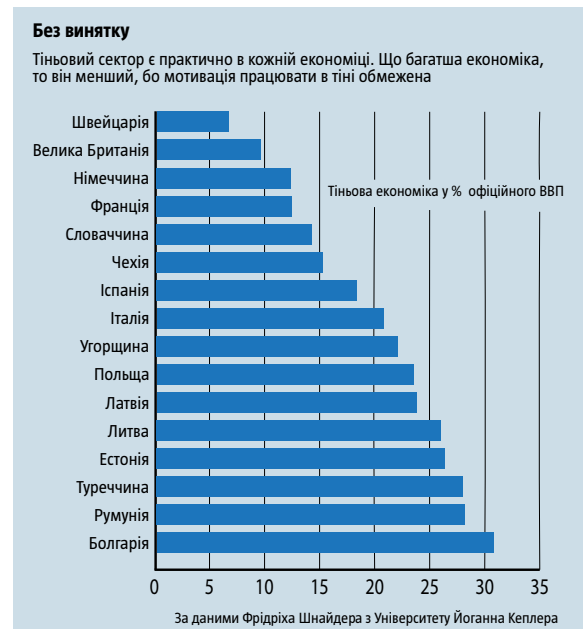
ЗА ГРОШІ, ПРОТИ ДЕРЖАВИ

Усі види діяльності в межах неформального сектору мають дві спільні риси: ідуть проти держави та стосуються грошей. Осібно стоїть кримінальна тріада, а саме торгівля зброєю, наркотиками та людьми, бо всі три її «галузі» виступають проти не тільки держави, а й людини та особистості, адже призводять до людської смерті, залежності чи неволі, що забороняється не лише світськими законами, а й практично всіма релігіями. Тому кримінальна тріада — окрема тема, у межах якої сформована своя система законів, мотивації, цінностей.

Решта «галузей» неформального сектору економіки не така шкідлива. Але всі вони спричиняють або недонадходження грошей до бюджету, або розтрату вже отриманих ним коштів, або порушення заборон займатися певними видами діяльності, які забезпечують великі або легкі прибутки. У будь-якому разі гроші є безпосереднім мотивом і причиною того, чому тіньовики займаються саме забороненою діяльністю.

Однак системних причин наявності тіньової економіки значно більше.

По-перше, відсутність альтернативних можливостей заробити на проживання. У менш розвинених країнах із низькими доходами громадян та вищим від середнього рівнем безробіття частка тіньової економіки більша (див. «**Без винятку**»). Якщо дивитися глобально, то це проблема не

людини, змушеної виживати, а держави, що не може створити належну економічну систему, яка забезпечила б достатній рівень доходів громадянам, котрі працюють, і належну кількість робочих місць. Саме тому в бідних країнах діяльність тіньовиків толерується суспільством значно більше, ніж у багатих.

По-друге, на протиставленні світла й тіні виявляються типові риси тіньовика. Таємничі особи, які не говорять зайвого, діють на межі фолу (тінь має різні ступені важкості), уміють домовлятися, знають різні «канали», спокійно почуваються у подвійній реальності, — ось типові тіньовики. У кожному суспільстві є певна кількість людей, які, маючи такі якості, досягають у неформальному секторі найвищого ступеня самореалізації, отримують у ньому бажані драйв та адреналін і почуваються некомфортно, якщо доводиться вийти з тіні. Інакше як пояснити те, що навіть у найбагатших країнах світу є тіньова економіка?

По-третє, підґрунтям для появи тіньового сектору є низька економічна грамотність населення. Якщо ви хронічно не можете працювати за наймом, бажаєте займатися власним бізнесом, але не маєте необхідних навичок управління, продуктивність бізнесу буде нижчою, ніж в інших. Є два варіанти: вчитися управляти або перейти в тінь. Реалії економік, які розвиваються, особливо тих, що тільки переходять на ринкову основу, змушують людей обирати друге. Низька ефективність бізнесу є причиною масового переходу в тінь у періоди економічних криз, які в незрозумітих економіках бувають особливо гострими.

По-четверте, негативне ставлення до державного апарату як такого. Це притаманно Україні ще з радянських часів, якщо не з часів Єкатеріни. Чимало українців не хоче сплачувати податки, бо не бачить ефективного використання цих коштів, натомість спостерігає розкішне життя чиновників і їхніх дітей-мажорів, а також мільйони готівкових і не тільки доларів в е-деклараціях.

Тіньовий сектор існує через слабкість держави та її інституцій і нездатність суспільства щось змінити. Тому в суспільстві часто немає негативного ставлення до тіньовиків, що виживають як можуть. Навпаки, їх нерідко поважають як людей, яким вдалося знайти своє місце під сонцем. Оскільки тінь — це наслідок кволої держави, потрібно боротися не з нею, а з першопричинами, а саме з неефективністю економіки та бідністю, яку вона генерує.

Але чиновники дивляться на цю проблему інакше. Вони не помічають, що серед основних причин наявності неформального сектору неспроможність самих їх щось змінити, їхнє небажання це робити та хронічна бездіяльність. Як сказав хтось із мудреців, шукайте причину в собі... Натомість чиновники переконані, що тінь — злочинна діяльність, якій немає виправдання (заввичай якщо це не стосується їх особисто) і яку потрібно карати репресіями в найкращих традиціях совка. Про те, щоб у боротьбі з неформальним сектором проявити мудрість і далекоглядність, для них не йдеться.

РОЗМАЇТТЯ ВИДІВ ТІНІ

Є сила-силенна способів, якими тіньовики заробляють собі на хліб. Імовірно, спроба їх систематизувати й вивчити потягнула б на ґрунтовну наукову працю на кшталт докторської дисертації «Тіньова економіка (методологія дослідження та механізми функціонування)», яку нинішній голова РНБО Олександр Турчинов написав ще в 1997 році. Із них назвемо найпоширеніші в Україні.

Зарплата в конвертах, мабуть, стосується найбільшої кількості українців та найчастіше привертає увагу влади. Принцип простий: роботодавець офіційно платить працівникові мінімальну зарплату, дотримуючись усіх вимог трудового законодавства, аби працівникові нараховувався стаж, а решту дає в конверті. Що вища частка заробітної плати в собівартості продукції (особливо це стосується сфери послуг), то більше заощаджує роботодавець, який виплачує тіньову зарплату, на платежах до бюджету та позабюджетних фондів. За словами міністра соціальної політики, в Україні 3,7 млн людей отримують мінімалку. З них тільки 1,1 млн у державному секторі, решта 2,6 млн — це, імовірно, ті, хто окрім неї одержує сіру зарплату. Якщо виходити з того, що середня зарплата по економіці (нетто, тобто видана на руки) у вересні становила 4313 грн, то ціна питання — близько 100 млрд грн на рік. Це можлива загальна сума сірих зарплат (доплат до мінімалки, щоб вийти на середній рівень по економіці) офіційно зареєстрованих працівників. Від того, що вони перебувають у тіні, бюджет недоотримує близько 40 млрд грн щороку.

Інший вид — зарплати в конвертах незареєстрованим працівникам. У нас досить поширені повністю неформальні відносини між роботодавцем та працівником, тобто робота без трудової книжки.

Деякі галузі практикують їх масово, наприклад сфера послуг, торгівля, будівництво. Сюди можна зарахувати різні види підробітку, як-от репетиторство, торгівля на базарі городиною. Скільки таких людей і про які суми йдеться, оцінити важко. Значимо лише, що рівень зайнятості в Україні становить 56,7% для населення віком 15–70 років і 64,7% для працездатного, тоді як середній для країн ОЕСР за 2014 рік — 65,8% (для населення віком 15–64 роки). Звідси випливає, що приблизно 5% українців віком від 15 до 64 років, тобто близько 1,3 млн населення, — це різниця, якої нам бракує до середнього рівня зайнятості. З чого живуть ті люди? Велика частина, ймовірно, є трудовими мігрантами, які не сплачують податків в Україні, інші працюють неофіційно, треті перебиваються тимчасовими заробітками. Якщо до них додати тих, хто суміщає офіційну роботу з різними підробітками на кшталт репетиторства, отримаємо десятки мільярдів гривень доданої вартості, яку держава не може облікувати, а відтак оподаткувати.

ПРИБУТКИ, ЯКИХ НЕМАЄ

Значні обсяги грошей витікають з України за кордон у формі прибутків, яких немає в офіційній звітності компаній. Для цього найчастіше застосовується **принцип трансфертного ціноутворення**. Схема проста: тонна сталі коштує у світі, скажімо, \$200, а її виробництво обходиться в \$150. Метал продають посередникові, зареєстрованому в офшорі, за \$150, а звідти кінцевому споживачеві за \$200. При цьому \$50 на тонні осідає в офшорі в кишені олігарха, а підприємство-виробник в Україні звітує про нульовий прибуток, а отже, про відсутність підстав платити державі податок на прибуток.

Таким способом з України щороку виводять мільярди доларів. Ускладнює ситуацію те, що ці схеми застосовують здебільшого олігархи, котрі мають сировинні активи, які можна використати для виведення прибутку (не тільки окремого підприємства, а й усієї олігархічної групи, якщо трішки розвинути схему). За оцінкою організації Global Financial Integrity, щороку з України виводять у середньому \$11,7 млрд. А отже, бюджет недоотримує \$2,1 млрд, або понад 50 млрд грн. Ця сума виводиться не тільки за допомогою трансфертного ціноутворення, а й із застосуванням інших схем, як-от

купівля фіктивних послуг за кордоном чи використання банків-мийок.

Поза сумнівом, будь-яка інформація про цей вид неформальної діяльності з огляду на причетність до нього олігархів сприймається в суспільстві негативно та з неабияким резонансом. Хоча й тут слабкість держави відіграє свою роль: якби олігархи мали можливість інвестувати в Україні та не боялися, що в них відберуть їхні статки, то, мабуть, не так активно виводили б прибутки, а їхній приклад наслідувало б значно менше чиновників, серед яких мати рахунок у банку за кордоном (на випадок політичного чи кримінального переслідування й необхідності тікати з України) на сьогодні є загальноприйнятною нормою.

ДЕРЖАВА Й ТІНЬ

Один із найбільших розсадників тіньової діяльності — державний сектор. У ньому на тінь можна натрапити скрізь. Корупція, яка вкоренилася в Україні та з якою після Революції гідності намагаються особливо активно боротися, є найбільш руйнівною саме в державному секторі. Адже корумповані чиновники замість того, щоб обстоювати інтереси держави, що передбачено їхніми безпосередніми посадовими обов'язками, чинять протилежні дії, які цим інтересам шкодять. Хоч як парадоксально, посадовці живуть у двох паралельних світах: офіційному та тіньовому. Це реальність, яка розклала не одну особистість.

За оцінкою організації Global Financial Integrity, щороку з України виводять у середньому \$11,7 млрд. А отже, бюджет недоотримувє \$2,1 млрд, або понад 50 млрд грн

Найбільшим сегментом тіні є дерібан бюджету. Схема проста: на тендері з купівлі певного товару чи послуги для держави чиновник обирає пропозицію, у ціні якої окрім собівартості закладено ще й чималу надбавку, з якої він отримує відкат. Зрозуміло, що з тієї суми ніхто не платить податків. Кажуть, що відкати характерні не лише для державних закупівель і не лише для України. Просто в нас донедавна вони були в особливо великих розмірах. Запроваджена система електронних державних закупівель ProZorro за 10 місяців 2016-го вже заощадила для бюджету 7 млрд грн, а згідно з розрахунками проєктантів після запуску на повну потужність може заощадити близько 50 млрд грн за рік.

Інший сегмент тіні стосується доходів бюджету, а не видатків. Принцип простий: посадовець, який відповідно до закону повинен оштрафувати певну особу або ініціювати процес покарання її за незаконну діяльність, пропонує за хабар вирішити проблему. Це призводить до безкарності злочинців і недоотримання бюджетом надходжень. Прикладів дуже багато: від подачок дорожній поліції за неоформленими протоколами до мільйонних хабарів Антимонопольному комітетові за спуск на гальма справи про порушення умов конкуренції, яка загрожує штрафом на сотні мільйонів гривень. Якщо проїхатися Україною, можна побачити, що будівлі судів та податкових адміністрацій зазвичай відре-

монтовані за останнім писком моди й неймовірно красиві, у той час як школи та лікарні нерідко справляють гнітюче враження. Чому? Бо податківці та судді мають тіньові заробітки, на які можуть відбудувати сучасні офіси та житлові будинки, тоді як у вчителів і багатьох медиків можливості таких заробітків украй обмежені, а в бюджеті грошей на ремонт немає.

Ще одне поле для тіньової діяльності — державна власність: держпідприємства, нерухомість тощо. Як тільки на ній не заробляють: і здають в оренду приміщення державних науково-дослідних інститутів, і дозволяють на їхній території паркувати автомобілі, звісно ж, за окрему плату, з якої ніхто не відраховує податків. Особливих втрат держава зазнає від олігархів, які купують місця керівників держпідприємств для підконтрольних менеджерів, а потім спрямовують грошовий потік на свої структури, часто офшорні. Після Революції гідності в цій сфері потроху відбуваються зміни, але є ще дуже багато підприємств, із яких держава не отримує того, що повинна. Лік, мабуть, також іде на мільярди.

Ще одне масове явище відбувалося в минулому. Багато державних підприємств, понад тисяча, зважаючи на кількість непрацюючих, яка є сьогодні, розпродали частинами, коли станки вартістю мільйони доларів збували за кілька десятків тисяч під виглядом списання. Такий вид тіньової діяльності також пройшов повз бюджет, при цьому сотні чи тисячі ділків свого часу добряче збагатилися.

Окремо слід згадати про схеми з відшкодуванням податку на додану вартість, коли фіктивні фірми подають у податкову й митницю документи про те, що вони нібито експортують певну продукцію та претендують на відшкодування ПДВ, який держава повертає усім експортерам. При цьому не ведуть жодної діяльності, а тільки купують податковий кредит, суму якого держава їм має відшкодувати. Підроблені документи, куплені чиновники-корупціонери, мільярдна шкода для бюджету без жодних надзусиль — ось елементи цього виду тіньової діяльності.

БАНКИ В ТІНІ

Зрозуміло, що неформальний сектор економіки для функціонування потребує готівки. Про безготівкові розрахунки за поодинокими винаятками не може й бути мови, адже їх ретельно перевіряють відповідні служби на предмет «чистоти» грошей. Тому поширення тіньової діяльності створює потребу в банках для її забезпечення. Є два головні напрями роботи фінустанов у цій сфері. По-перше, виведення грошей за кордон. Якщо йдеться про десятки чи сотні мільйонів доларів, то без допомоги банку не обійтися, адже вивезти такі суми просто в дипломаті надзвичайно важко й ризиковано. І тут фінустанови мають свій набір схем, використовуючи які допомагають вивозити капітал. По-друге, внутрішня конвертаційна діяльність, співпраця з конвертаційними центрами. Потреба в готівці для внутрішніх розрахунків у неформальній діяльності змушує тіньовиків придумувати певні схеми легалізації прибутків та переведення безготівкових

надходжень у готівкову форму. Банки в цьому допомагають, адже фактично, якщо треба, отримують готівку з НБУ, тобто з перших рук. І таким чином самі стають частиною неформального сектору економіки.

Заради справедливості слід зазначити, що з понад 80 банків, які НБУ вивів із ринку протягом останніх двох-трьох років, за оцінками експертів, близько 30–40 займалися різними тіншовими операціями. Також Нацбанк суттєво вдосконалив систему перевірки платежів, які йдуть за кордон, чим створив додаткові перешкоди для відпливу капіталу. Однак очевидно, що суми, які щороку покидають Україну, лишаються значними й будуть такими, доки в країні не створять умови, за яких власники цих коштів не матимуть височезних ризиків їх утратити, натомість отримають широкий перелік альтернатив для вкладання своїх кривних.

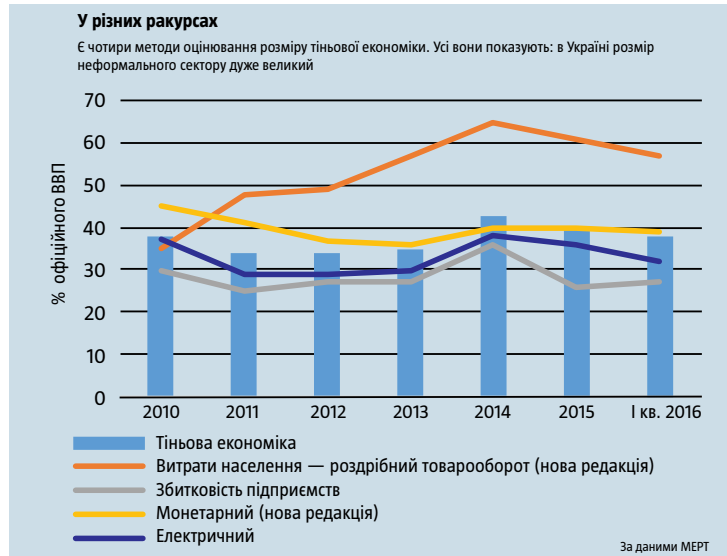
ДІРЯВИЙ КОРДОН

Ще одним із досить поширених видів тіншової діяльності є контрабанда, тобто ввезення в країну чи вивезення з неї певних цінностей без декларування або з частковим декларуванням. Зрозуміло, держава від цього не отримує нічого, хоча, можливо, необхідність розмитнення тих чи тих товарів або послуг добре прописана в законах. Контрабанда буває двох видів: сіра й чорна. Сіра — це та, яку все-таки декларують, але, домовившись із митниками чи обманувши їх, занижують декларовану вартість, щоб зменшити митні платежі (наприклад, оформляють кришталь як просте скло). У результаті за статистикою виходить, що імпортували менше, ніж продали імпортованих товарів на внутрішньому ринку. НБУ оцінює суми сірої контрабанди (див. «Тінь на митниці»): йдеться про мільярди доларів щороку, з яких бюджет недоотримує щонайменше десятки мільярдів гривень.

До чорної контрабанди зазвичай вдаються мешканці прикордонних областей, завозячи товари без розмитнення для продажу їх українцям у місцях стихійної торгівлі чи на попереднє замовлення. **Тиждень** писав, що така контрабанда поширена чи не в кожній прикордонній області України, а під час кризи вона набула особливо великого розмаху. Виміряти її вартість практично неможливо: частина потрапляє в оцінку неформальних витрат на подорожі, яку робить НБУ в межах платіжного балансу, а частина проходить повз статистику. У будь-якому разі йдеться також про мільярди доларів вартості контрабандних товарів та недонадходження до бюджету десятків мільярдів гривень щороку. Неврегульованість кордону з неконтрольованими територіями України лише полегшує контрабандистам життя: сюди завозять не тільки дешеве пальне з Росії, а й величезні обсяги вугілля з неконтрольованих територій та багато іншого.

ІНШІ ВИДИ

Якщо більшість із названих видів тіншової діяльності можуть паралельно провадити ті підприємства, які працюють цілком офіційно, то є й повністю підпільні заняття. Йдеться про виробни-

цтво забороненої продукції. Наприклад, епопея з незаконним видобутком бурштину на Поліссі регулярно створює інформаційні приводи. Люди, які цим займаються, повинні постійно працювати під прикриттям. Про масштаби можна тільки здогадуватися: ця «галузь» тіншової економіки забезпечує хлібом цілі населені пункти в регіоні.

Іншим забороненим видом є контрафакт, який в Україні здебільшого зосереджений у трьох сегментах: алкогольні напої, тютюнові вироби та нафтопродукти. Масштаб величезний: за інформацією міністра аграрної політики та продовольства, кількість горілки, яку продають у торговельних мережах, у перерахунку на спирт утричі перевищує кількість спирту, офіційно виробленого концерном «Укрспирт», котрий у нашій країні є законним монополістом у цій галузі. Підвищення акцизів на алкоголь, тютюн і пальне створює підґрунтя для стрімкого розвитку контрафактних виробництв відповідних товарів, як і їх контрабанди з тих країн, де вони дешевші. Державі наразі не залишається нічого, окрім як змиритися з величезними недонадходженнями до бюджету.

Обсяг та різноманітність тіншової економіки в Україні надзвичайно великі (див. «У різних ракурсах»). Однак найгірше те, що держава бореться з неформальним сектором республіканськими методами й не помічає системних причин у його існуванні, які впливають із її ж слабкості. Потрібно не боротися з тіншовим сектором, а створювати йому альтернативу. Судіть самі: якщо ВВП на особу становить \$2123, а тіньова економіка — 40% ВВП, то, повністю вивівши на світло неформальний сектор, ми отримаємо \$2973, у той час як наші західні сусіди, які живуть не бідно, хоча й не в достатку, мають \$15 тис., а розвинені країни — близько \$30 тис. Щоб досягти їхнього рівня, потрібно створювати нові, ефективні виробництва, а не боротися зі старими, тіншовими. І тільки такий шлях запустить процес творчого руйнування старої системи, описаний у минулому столітті видатним економістом Йозефом Шумпетером, і приведе Україну до достатку. ■

Між виживанням і саморуйнацією

Олександр Крамар

Недореформована пострадянська Україна забезпечила ідеальні умови для виникнення та відтворення тіньової економіки

Становлення новітньої української державності з перших років супроводжувалося розквітом тіньової економіки. Вона була водночас інструментом розвалу старої командно-адміністративної системи й реакцією на відсутність нової повноцінної ринкової моделі соціально-економічних відносин у країні.

Проте умови для масового розквіту тіньової економіки в незалежній Україні сформувалися ще за радянського минулого. Пом'якшення тоталітарного режиму, яке тривало від 1950-х років, викликало постійне розширення неофіційного сектору зайнятості мільйонів українців. Воно дало поштовх поступовому нарощенню виробництва товарів та послуг у тіні. Спершу це були рідкісні прояви, проте поступово явище набувало дедалі більших масштабів.

Бідність більшості громадян та обмежені можливості конвертації власної ініціативи й талантів у легальній державній та колективній економіці співіснували з колосальним незадоволенням попитом співгромадян на найрізноманітніші товари та послуги, котрий не переставав зростати.

АЛЬТЕРНАТИВА ДЕФІЦИТОВІ

В умовах адміністративного встановлення цін в офіційній торгівлі не могли діяти об'єктивні економічні закони ціноутворення на основі попиту і

пропозиції. Збалансування останніх забезпечувалося перепродажами за реальними цінами товарів із офіційної торговельної мережі, що називалося «спекуляцією». Іншим способом забезпечення такої рівноваги були виробництво та реалізація товарів і послуг за межами офіційного сектору з його фіксованими цінами.

Оскільки таку діяльність (особливо в першому варіанті) переслідували правоохоронні органи й вона потребувала в щоразу більших масштабах прикриття та сприяння впливових функціонерів від господарських до «радянських і партійних» та контрольних і правоохоронних структур, то відбувалися поступове наростання корупції і «кришування» тіньової діяльності їхніми впливовими представниками.

Уся ця діяльність була нелегальною, тож і про жодну культуру сплати податків, звісно, не могло йтися. Тіньовий сектор, що народжувався, від початку був протиставлений державі. Відтак формувалася суспільна ментальність, яка не передбачала будь-якого соціального партнерства з нею, окрім пошуку можливості «домовитися» на корупційній основі про невтручання, «непомічання» з тими її агентами (від функціонерів офіційної економіки до представників контрольних та правоохоронних органів), які могли полегшити чи, навпаки, ускладнити або ж припинити тіньову діяльність, покарати за це.

Тіньове «море». Поліцейські регулярно вилучають чималі партії нелегального алкоголю — на мільйони літрів і гривень

Оскільки тіньова економіка пропонувала дедалі більше товарів та послуг, зростала й потреба щоразу ширших кіл суспільства у примноженні додаткових доходів для можливості їх придбання. Зі спорадичних явищ майже на систему за часів Брежньєва перетворюється практика вирішення питань за хабар спочатку в елітних сферах, а потім поступово й у дедалі більш приземлених. «Щоб ти жив на саму зарплату!» — звучить мало не як прокляття для дедалі більшої кількості людей, які будь-що намагаються уникнути такої перспективи.

Поступово тіньова економіка розширюється настільки, що їй стає тісно в межах окремо взятої держави, дарма що остання тоді складалася з нинішніх 15. Постійно зростав запит тіньовиків на можливості доступу до торгівлі з навколишнім світом, що мав вражаючі, як для свідомості тогочасних радянських громадян, дешеві дефіцитні (по цей бік залізної завіси) товари й водночас вигідні умови для продажу значної частини того, що не особливо цінувалося в економіці Країни Рад.

Водночас усередині самого СРСР тіньова економіка розростаючись просякнула більшу частину панівної верстви партійно-господарських кадрів та значну — силовій еліті, сформувавши в низці випадків справжню мафію. Преперенції та обмеження, пов'язані з монополними перевагами офіційного сектору перед тіньовим у царині зовнішньоекономічних операцій, стали надто обтяжливими для активних учасників тіні, які в останні роки, перед падінням радянської економіки та держави, здобули ключовий вплив на ухвалення урядових рішень.

Набравши обертів іще в перебудовний період радянської історії, тіньові схеми ведення бізнесу й роботи значної частини, коли не більшості, громадян стали основою епохи приватизації «суспільної», тобто нічиєї, власності. Пружина усупільнення, а фактично одержавлення приватного майна, підпорядкування інтересів громадянина державним, яку десятиліттями стискали більшовики, вистрелила й дала початок «добі великого привласнення», яка триває в Україні й досі.

ТІНЬОВИЙ ПЕРЕРОЗПОДІЛ

Офіційним боком, фасадом цієї доби стала приватизація державних об'єктів. Однак такий процес потребує капіталів, а їх нагромадження в державі, у якій донедавна майже всі були, принаймні офіційно, майже рівними, стало можливим лише завдяки розквітові тіньової економіки. Крім того, приватизація створювала широкі умови для зростання корупції, оплата якої відбувалася, зрозуміло, в тіньовій площині, переважно за межами фінансової системи та правового поля держави (переказ коштів, завчасно виведених тіньовою економікою із країни, між рахунками в іноземних банках; передача частки акцій у певних офшорних компаніях тощо).

Недарма ж бо, за офіційними оцінками (попри всю їхню умовність і складність), найшвидшими темпами тіньовий сектор в Україні розвивався в 1994–1998 роках, сягаючи двох третин ВВП. Саме тоді, коли економіка, особливо її офіційна складова, перебувала в найбільш критичному стані й стрімко стискала.

Умовами, що сприяли тоді різкому зростанню обсягів тіні, стали: фрагментарність економічних та

соціальних реформ; неефективна податкова політика, яка замість протистояти уникненню та мінімізації сплати податків фокусувалася на посиленні фіскального тиску й терору податкових органів супроти офіційного бізнесу; бартеризація взаєморозрахунків між суб'єктами господарювання; нестабільність законодавства, яке регламентувало економічну діяльність; успадковані з попереднього часу корупції та інтеграція державних службовців і силовиків у тіньову економіку, що швидко прогресували.

Офіційна економіка та публічне управління, правоохоронна й судова системи стали тільки фасадом і розвивалися за поодинокими винятками в явно дискримінованих порівняно з тінною умовах: тут була можлива за найкращої ситуації в рази менша норма прибутку (а то й робота на межі рентабельності чи у збиток), нижчим був дохід, зазвичай звуженим — відтворення. Тоді як реальні прибутки й доходи формувалися саме в тіні.

Процес привласнення «суспільного» майна відбувався не лише через приватизацію держвласності.

З'ЯВИВСЯ В УМОВАХ НЕРЕФОРМОВАНІСТІ КРАЇНИ Й ЗАВДЯКИ ЇЙ, ТІНЬОВИЙ СЕКТОР НАБУВ ВАГИ Й ПОЧАВ АКТИВНО ПЕРЕШКОДЖАТИ ЗАВЕРШЕННЮ ВЧАСНО НЕ ДОВЕДЕНИХ ДО КІНЦЯ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Його важливою складовою стало ухиляння учасників тіньової економіки від участі у фінансуванні державних витрат (або ж мінімізація цієї участі). Уникаючи сплати податків та соціальних відрахувань або зменшуючи її, тіньові гравці активно використовували вади спочатку неформованої, а потім недореформованої економіки та державного сектору у власних інтересах. Керуючись у взаємодії з державою та рештою суспільства правилом «узяти якомога більше, дати якомога менше», учасники тіньової економіки тривалий час успішно розвивалися на тлі зволікання влади із проведенням ключових реформ. При цьому самі представники держави та уповноважених нею органів уже від початку — але що далі, то більше — відігравали в тіньовій економіці активну роль.

Учасники цієї гри часто перебували в обох командах водночас. Дедалі більшу активність у ній виявляли представники силових структур та регулювальних і контрольних органів. Саме їхні співробітники, переважно ключові посадовці на тому чи тому рівні, ставали фактичними власниками чи співвласниками тіньових та особливо цілком незаконних видів діяльності, забезпечуючи необхідний «дах». Своєю чергою, політики, законодавці та впливові особи у виконавчій владі здійснювали форматування правового поля під інтереси ключових гравців тіньового сектору так, щоб максимально конвертувати свої повноваження в бонуси за потрібні рішення і кроки.

Ті, хто не міг чи не хотів цього робити, стрімко втрачали позиції. Відбувався негативний відбір, а водночас постійно удосконалювалися й поглиблювалися форми взаємопереплітання тіньової та офіційної сфер.

Зростання ваги тіньової економіки відбувалось як реакція на бідність. Водночас воно відтворювало

й поглиблювало цю проблему в офіційному сегменті. Зменшення податкових і соціальних відрахувань давало змогу більше коштів залишати в бізнесі й частково платити працівникам, однак це посилювало проблеми фінансування державою органів влади, освіти й медицини, пенсійних та соціальних виплат.

Стрімко деградував соціальний стандарт пенсіонерів і тих отримувачів соціальних виплат, які не мали додаткових тіньових доходів. Унаслідок цього більшість із них опинилася за межею бідності. На тлі поширення хай і недосконалих, але ринкових відносин у комерційній сфері держсектор залишався заповідником совка з низьким офіційним рівнем оплати праці за виконання безпосередніх обов'язків зайнятих у ньому працівників. Він не лише помітно поступався за реальними доходами людей аналогічної кваліфікації приватному секторові, а й найчастіше не давав змоги елементарно вижити.

ПАЗИТУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ ТА ЇХНІХ КЛЮЧОВИХ ПОСТАТЕЙ НА ДЕРЖАВНИХ І КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЗАЛИШАЄТЬСЯ ОДИМ ІЗ ОСНОВНИХ ДЖЕРЕЛ КОРУПЦІЙНИХ ДОХОДІВ І ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Бідність зайнятих у державному секторі змушувала їх шукати способи прогнати себе в нових умовах домінування тіньової економіки. Це поглиблювало проблему корупції та падіння якості державних послуг. Можливостей успішно вирішити питання, а тим більше в оптимальні терміни, на будь-якому рівні отримання адміністративних, освітніх чи медичних послуг без внесення додаткової тіньової оплати залишалося з кожним роком менше.

Якщо у приватному секторі низькі офіційні доходи компенсувалися більш чи менш високими додатковими тіньовими, але все-таки від продуктивної діяльності, то в держсекторі додатковий неофіційний тіньовий дохід міг з'явитися лише як корупційний: за штучно ускладнене чи полегшене вирішення якихось проблем для клієнтів.

Щоб отримати бонус, високопосадовець або чиновник мав створювати на рівному місці проблеми громадянам та бізнесу. Суддя — не гарантувати верховенство права, а продавати рішення, за які йому готові були платити. Правоохоронці та прокурори — продавати «дах» та індульгенцію від покарання тим, хто міг це купити, або ж переслідувати тих, кого «замовили». Учителю чи викладачу не претендував на додаткову плату за надання кращих знань, бо ж «освіта в нас безкоштовна». А отже, міг отримати її лише за те, що заплющував очі на погіршення рівня освіти, закладав корупційну маржу в примусовий продаж учням непотрібних книжок, нав'язував репетиторство тощо. Медик мусив заробляти на стратегії лікування за принципом «важливий процес, а не результат», на відсотках від дорогих препаратів, часто непотрібних, а то й шкідливих для здоров'я пацієнтів.

Ті зайняті в державному секторі, що прагнули бути успішними чи бодай утримувати себе й родини, мали адаптуватися до умов панування тіньової економіки, перебуваючи в постійному пошуку нових можливостей для монетизації свого посадового ста-

новища, які були лише корупційними. Хто не вмів чи не бажав діяти за таким алгоритмом, або покидав відповідну сферу, або прирікав себе й родину на злидні. Та в будь-якому разі це нічого не змінювало по суті: за законами природи ключові позиції у відповідних сферах посідали (і ставали прикладом для наслідування більшістю колег) саме ті, хто краще й швидше адаптувався до нових реалій.

Орієнтація зайнятих у держсекторі на отримання єдиного можливого в нинішній системі компенсатора низьких офіційних зарплат — корупційного доходу, своєю чергою, дедалі більше підлаштовувала під себе приватників. Щоб уникнути проблем, «повирішувати питання», дістати прибуткове держзамовлення чи здобути освіту, не потрібно було особливо перейматися власною законслухняністю, конкурентоспроможністю чи рівнем знань/кваліфікації. Належало орієнтуватися на той чи той корупційний платіж. Коло замикалося.

ТІНЬ БЛОКУЄ РЕФОРМИ

З'явившись в умовах неререформованості країни й завдяки їй, набувши ваги в конкретних законодавчих та соціальних реаліях, тіньовий сектор почав активно перешкоджати завершенню вчасно не доведених до кінця перетворень.

Чи не найяскравіші приклади цього — блокування процесу приватизації державного майна, опір реформам енергетичної та соціальної сфери, ліквідації преференційних режимів для різних секторів економіки країни. Донедавна Клондайком для тіньових схем та збагачення були різні ціни на енергоресурси, які давали змогу посередникам та облгазам діставати з повітря мільярди й десятки мільярдів, компенсуючи це фронтальними субсидіями за рахунок якщо не бюджету, то валютно-фінансової стабільності в країні (див. *Тиждень*, № 17/2016). Недарма за провадження єдиної ціни на газ наразилося на таку потужну кампанію критики у ЗМІ, контрольованих впливовими гравцями сектору.

Паразитивання політичних сил та їхніх ключових постатей на державних і комунальних підприємствах, розподіл яких відбувається за квотами, залишається одним із основних джерел корупційних доходів і тіньової економіки. Формально збиткові або такі, що перебувають на межі рентабельності підприємства, котрі все ще офіційно залишаються у власності держави, насправді приносять сотні мільярдів тим, хто ними управляє від імені народу України. Приносять завдяки різниці реальних та фактичних цін на тендерах, заниженій вартості реалізації кінцевої продукції, зловживанням із використанням ресурсів та можливостей цих підприємств. У будь-якому разі йдеться про важливу складову тіньової економіки.

При цьому політикум переважно опирається їх приватизації. Погодити перехід цих об'єктів у потрібні руки на вигідних умовах дедалі складніше. Натомість сподівання на можливість узяти участь у майбутньому розподілі квот на прибуткові посади змушує блокувати будь-які ініціативи щодо продажу таких активів на прозорих аукціонах. Суспільство переконують, ніби досить вирішити питання з корумпованими керівниками — і держава зароблятиме на підприємствах, що перебувають у її власності, мільярди гривень. Та в тому й біда, що люди, які мали б вирішити проблему з менеджментом, у цьому не зацікавлені.

Зрештою, масштаби поширення тіньової економіки викликають у більшості підприємців та найманих працівників несприйняття соціальних реформ, спрямованих на зменшення тіньової складової в системі оплати праці та відмову від радянського атавізму—безоплатної освіти й медицини. Учасники тіньового сектору свідомі, що всі ці ініціативи передбачають посилення офіційного фінансового навантаження, до якого вони не звикли.

В Україні поширений стереотип, мовляв, причиною поширення тіньової економіки є надмірний формальний тиск держави на соціально-економічну сферу: високі податки та соціальні відрахування, надмірна регламентація, велика кількість контрольних органів тощо. Однак міжнародна практика свідчить, що в розвинених країнах зі значним офіційним податковим тиском, соціальними відрахуваннями та регламентацією ведення бізнесу частка тіньової економіки зазвичай не перевищує 10–20%. Натомість у країнах, що розвиваються, з порівняно низьким податковим тиском, часто без серйозних систем соціального захисту, з незначною регламентацією ведення бізнесу й трудових відносин, частка тіньової економіки перевищує 40%, а в низці держав Азії, Латинської Америки й Африки навіть сягає 70–80% та більше.

Не здобула підтвердження ідея про те, що зменшенню масштабів тіньової економіки може сприяти послаблення податкового навантаження і в Україні. Нещодавнє майже двократне зниження ставки ЄСВ не забезпечило адекватного зростання офіційних заробітних плат чи виходу бізнесу з тіні. За останньою

оцінкою Мінекономіки, рівень тіньової економіки за методом «витрати населення—роздрібний товарооборот» залишився у першому півріччі 2016 року на рівні аналогічного періоду попереднього—53% ВВП.

Масштаби тіньової економіки залежать швидше від співвідношення потенційної вигоди, яку дає перебування в тіні, та витрат і пов'язаних ризиків покарання. Тіньова сфера економіки існує тоді, коли держава або не має достатніх механізмів та ресурсів, щоб змусити учасників соціально-економічного процесу виконувати встановлені норми, або не здатна запропонувати альтернативні моделі оподаткування та стягування соціальних відрахувань, які мінімізували б чи позбавили сенсу ухиляння від їх сплати. Це не гарантує ліквідації тіньової економіки, однак дає змогу зменшити її масштаби і звузити нішу переважно до найприбутковіших і водночас переважно нелегальних сфер діяльності, де вихід із тіні або неможливий, або змусив би до надто високих витрат порівняно з ризиками покарання в разі викриття.

Унаслідок об'єктивного вичерпання за останні десятиліття запасу міцності офіційного сектору дійшло до ситуації, коли альтернативних виведенню з тіні засобів порятунку країни від саморуйнування більше не залишається. Деградація успадкованого з радянських часів і без того куцого економічного потенціалу та майже десятиліття активного життя в борг не залишають інших варіантів переходу до життя за доходами й обмеження можливостей для існування за принципом «узяти від держави й решти суспільства якомога більше, дати якомога менше». ■

ПІДТРИМАЙ РОЗВИТОК НЕЗАЛЕЖНОГО
РАДІО НА BIGGGGIDEA.COM

громадське радіо
слухайте. думайте.

Організований саботаж

Денис Казанський

Чому влада зволікає з легалізацією видобутку бурштину

Суперечки про те, яка частина української економіки перебуває в тіні, точаться постійно. Експерти називають різні цифри: від 30% до 70%. Але в будь-якому разі можна стверджувати, що залежно від регіону показники істотно різняться.

Прийнято вважати, що в тіні перебуває більш ніж половина економіки Закарпаття, де значна частина жителів зайнята перевезенням контрабанди до країн ЄС. Утім, перемитництво є основним джерелом доходу населення й в інших місцевостях, прилеглих до державного кордону. До початку війни у 2014 році значний внесок у тіньову економіку країни робив також Донбас, де працювали сотні підпілних шахт-копанок. За різними оцінками, до 10% вугілля в Україні видобували тоді нелегально.

Зрозуміло, що досить розвинений тіньовий сектор і в тих районах Волині, де місцеве населення видобуває бурштин. Жодна офіційна статистика не відображає реального рівня доходів людей у цих місцевостях. Поглянувши на офіційні цифри, можна припустити, що в північних районах Рівненської, Волинської та Житомирської областей панує безпросвітна економічна депресія. Та насправді все зовсім інакше. Приїдьте в Сарни чи Дубровицю — і ви переконаєтеся, що люд там не бідує. У селах Волині можна побачити нові автомобілі люкс-класу й шикарні особняки, які мали б доречний вигляд десь під Києвом, а не в провінційній глушині.

Масштаби діяльності нелегалів величезні. Фактично можна говорити про те, що в тіні перебуває ціла галузь української промисловості. Генпрокурор Юрій Луценко в липні 2016 року стверджував, що доходи від нелегального видобутку бурштину здатні покрити річні потреби військового бюджету України. А міністр екології та природних ресурсів Остап Семерак заявив, що тільки на Рівненщині в секторі нелегального видобутку бурштину задіяно близько 10 тис. осіб. Є підстави вважати, що цифра занижена, але в будь-якому разі можна стверджувати, що завдяки нелегальному сектору живуть десятки тисяч громадян. Залишається тільки здогадуватися, які відкати отримують чиновники й правоохоронці, заплющуючи очі на весь цей безлад.

В Україні давно вже точаться розмови про необхідність легалізації діяльності старателів і виведення цього сектору економіки з тіні. Однак, попри безліч публікацій у пресі про масштаби корупції та багаторазові обіцянки політиків навести порядок у галузі, прогресу у вирішенні питання немає. Ще у 2015 році Порошенко обіцяв зупинити варварський грабiж надр за два тижні.

Але та обіцянка президента, як і багато інших, залишилася невиконаною.

Сьогодні можна стверджувати: тіньова економіка в Україні існує не тому, що влада не може її подолати, а якраз тому, що боротися з нею ніхто не збирається. Адже таємні схеми є невичерпним джерелом корупційного доходу, втрачати який чиновники не хочуть. Раз по раз спроби легалізації тіньового сектору наражаються на саботаж. І відбувається він на всіх рівнях влади.

Найпоказовіший приклад цього — послідовне небажання держави легалізувати видобуток бурштину. Для цього досить ухвалити закон, який дозволить легалізувати діяльність старателів та артілей, що трудяться сьогодні на нелегальних «клондайках». Але у влади немає чіткого алгоритму такої легалізації. Мабуть, ніхто всерйоз і не працював над цим питанням.

Окремі законотворці намагались імітувати бурхливу діяльність, але не більше. Кілька законопроектів про легалізацію старateljства були розроблені депутатами Верховної Ради, але так і не винесені на голосування. Найвідоміший серед них — авторства Борислава Розенблата із фракції Блоку Петра Порошенка. Однак і він, на думку експертів, виявився далеким від ідеалу.

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА В УКРАЇНІ ІСНУЄ НЕ ТОМУ, ЩО ВЛАДА НЕ МОЖЕ ЇЇ ПОДОЛАТИ, А ЯКРАЗ ТОМУ, ЩО БОРОТИСЯ З НЕЮ НІХТО НЕ ЗБИРАЄТЬСЯ. АДЖЕ ТАЄМНІ СХЕМИ Є НЕВИЧЕРПНИМ ДЖЕРЕЛОМ КОРУПЦІЙНОГО ДОХОДУ

За словами радника голови компанії «Держгеонадра» Ірини Супрун, законопроект, який запропонував Розенблат, юридично неграмотний: «У ньому прописані поняття «старатель», «бурштинова біржа», але при цьому не пояснено, хто такий старатель і що таке старateljська артіля. Юридична це особа чи фізична? Які права та обов'язки є у старателів? Куди їм приходити, щоб отримати ліцензію? До податкової? До місцевої ради? Яка форма оподаткування цієї діяльності? Скільки один старатель має права видобути? Нічого цього немає. У законі не прописаний порядок геологорозвідки запасів бурштину — хто й чим коштом повинен цим займатися. Немає чітко визначеного порядку рекультиватiї пошкоджених земель. Швидше за все, цей документ тільки внесе ще більше хаосу, бо старateljська діяльність буде одночасно законною й поза законом. Це дуже дилетантський підхід. Із Держгеонадрами згаданий

Не самі собою. Як засвідчують джерела *Тижня* в уряді, у збереженні нелегального видобутку бурштину зацікавлені чини МВС

проект не погоджували. А ми кажемо, що не можна так огульно ухвалювати закони».

На думку Ірини Супрун, усі суперечки навколо ухвалення нових законів у парламенті більше нагадують спроби затягнути час і забалакати проблему. Хоча вирішити її дає змогу вже наявне законодавство: «В Україні є закон про кооперативи. Він цілком робочий. Люди об'єднуються в якусь структуру, і вона отримує прибуток. Кооператив цілком може одержати спецдозвіл на видобуток бурштину як юридична особа. Його сьогодні видають облради. Таким чином, досить просто узгодити з ними видачу такого документа — і ось вам готова старательська артіль».

Насправді й тут не все так просто. Адже саме на етапі узгодження спецдозволів в облрадах потенційні інвестори й наражаються на головну перешкоду. Облради найчастіше відмовляються надавати земельні ділянки інвесторам, які легально видобували б бурштин. Причина такої непоступливості — та ж таки корупція. Щоб дістати згоду облрад, бізнесменам необхідно домовитися з депутатами й «мотивувати» їх до ухвалення позитивного рішення. Легше вже домовитись із правоохоронцями й працювати нелегально, ніж продиратися до зірок крізь терни бюрократії, переплачуючи депутатам.

Ситуацію можна було б істотно спростити, внісши зміни до законодавства, яке вже маємо. Наприклад, прописати в Кодексі України про надра, що кооперативи, створені місцевими жителями й зареєстровані в районах залягання бурштину, можуть отримувати земельні ділянки за умовчанням, без узгодження з облрадою та довгих бюрократичних процедур. Тоді основна корупційна перешкода на шляху легалізації

праці старателів зникне. Кооперативи могли б як здійснювати видобуток самостійно, так і виступати підрядчиками, тобто працювати на інші, більші компанії. У цьому випадку було б ураховано інтереси місцевих жителів, які дуже не хочуть пускати у свої рідні місця інвесторів-зайд.

Однак реалізувати ані такий, ані будь-який інший механізм держава не поспішає. Попри те що із законодавчою ініціативою в цьому питанні могли б виступити і президент Порошенко, і Кабмін, і парламент, усі гілки влади вважають за краще не діяти.

«Звичайно, питання бурштину має вирішувати насамперед Міністерство екології. Однак провести необхідний законопроект через Кабмін нині практично неможливо. Його просто заблокують, бо він іде врозріз з інтересами деяких груп в уряді. Зокрема, МВС. Тож швидше варто чекати таких ініціатив від парламенту», — на умовах анонімності розповів *Тижню* співрозмовник у Мінекології.

Отже, доки тіньовики в нелегальному становищі, бурштинові ділки й надалі заносять до чиновницьких кабінетів сумки із грішми. Таким чином, легалізація тіньового сектору є лише питанням політичної волі керівництва країни. Щойно президент або уряд захоче по-справжньому боротися з корупцією, а не імітувати боротьбу, тіньовий сектор істотно звужиться не тільки в бурштиновій, а й в інших галузях економіки.

Ось тільки поки що цієї волі в посадовців явно бракує. А це значить, що тільки на Волині Україна не перестає щороку втрачати сотні мільйонів доларів, які вливаються в економіку Китаю та Польщі, куди за безцінь іде видобутий у наших лісах бурштин-сирець. ■

Рецепт обмеженої дії

Ольга Ворожбит

Як Польщі вдалось уникнути обсягів тіньової економіки, з якими зіткнулись Україна та інші колишні республіки СРСР

У тіні на заробітках. Українці в Польщі працюють здебільшого нелегально

Навіть у найуспішніших європейських країнах тіньова економіка має свою частку. Найнижчий її рівень серед членів ЄС в Австрії (7,8% ВВП), Люксембурзі (8,1%), Нідерландах (9,2%). 2014 року відповідний середній показник для держав Євросоюзу становив близько 18,6%. Це змушує європейських чиновників серйозно замислитися над методами покращення ситуації. А в географічному сенсі зберігається тренд: що далі на схід, то більших обертів набирає тіньовий сектор. І Польща з огляду на певні історичні та географічні чинники є помітним представником свого регіону.

На момент приєднання до ЄС у 2004 році частка тіньової економіки становила 27,4% ВВП Польщі. У 2014-му, через 10 років після вступу, цей показник знизився майже на 4% й дорівнював 23,5%. За іншими даними, частка знизилася майже до 20% і не припиняла падіння. За інформацією Міністерства фінансів, у 2016-му показник залишився на тому самому рівні, що й два роки тому, а саме 23,5%. Попри те що тіньової економіки в Польщі за 10 років відчутно поменшало, динаміка все-таки не була такою значною на тлі загально-

го показника ЄС (середній рівень знизився від 22,3% до 18,6%) чи, наприклад, успішної в цьому сенсі Австрії (від 11% до 7,8%). Важливим фактором, який допоміг Польщі вирватись із замкненого кола чорного ринку, коли той розквітнув у державах, що були раніше у складі Радянського Союзу або ж серед його сателітів, став дозвіл на ведення приватного підприємства ще до 1989 року. Хоча в соціалістичній Польщі державний сектор та кооперативи переважали над приватною одноосібна власністю, в деяких галузях було інакше: скажімо, у сільському господарстві налічувалося 70% приватних ферм.

Саме чинникові існування приватної власності до 1989 року з розвитком відтак малих і середніх підприємств у країні відводять чільне місце багатьох дослідників, говорячи про наступний економічний успіх Польщі. Так, Джейн Крістіан із медіа-агенції Mediacom у своєму дослідженні ролі тіньового сектору в державах із перехідними економіками пише: «Помітною різницею перехідних економік є співвідношення неофіційної (тіньової) економіки до ВВП кожної з країн. Мабуть, це не дивно, що в країнах із найбільшими тіньовими економіками, створювалося значно менше приватних підприємств».

Інші дослідники вважають, що заснування нових фірм у державах із перехідними економіками є «рушієм зростання». Збільшення кількості нових малих та середніх компаній — це ключ до успішної трансформації, адже на ранніх стадіях саме вони відіграють важливу роль, пом'якшуючи наслідки карколомного спаду виробництва на великих державних підприємствах.

Поведінка країн колишнього соцтабору та экс-республік Радянського Союзу під час переходу від планової до ринкової економіки на початку 1990-х дуже різнилася, коли йшлося про формування умов для виникнення малих та середніх підприємств. І знову ж таки деякі тенденції були що далі на схід чи на захід, то виразнішими. Як зазначає Крістіан, Польща та Угорщина — це зразки успіху в регіоні. Понад 2 млн нових приватних підприємств було засновано в Польщі на кінець 1995 року. Це вдвічі більше, ніж у Росії, де водночас учетверо численніше населення. Звісно ж, не останню роль відіграло й середовище, у якому доводилось існувати польським та російським підприємцям. Рівень урядової підтримки

малого бізнесу (зазвичай власників невеликих магазинів), як і відповідне законодавство, у двох країнах помітно різнився.

Приховування прибутків компаніями, що діють цілком законно, та винагорода праці незареєстрованої робочої сили (зарплати в конвертах) — найбільша складова польської тіньової економіки. За інформацією Центральної служби статистики Польщі, на них разом припадає близько 60% сектору. Помітним елементом тамтешньої сірої зони є і праця заробітчан з України та інших держав колишнього СРСР. Великий відсоток її не декларується, а часом їхніми послугами користуються задарма, оскільки розуміють, що це незахищена категорія робітників.

Влада хоче змінити ситуацію. Ще представник попереднього уряду віце-міністр з питань фінансів Конрад Рачковський заявляв, що правлячий кабінет працює над пакетом законодавчих змін, які мають зробити систему «щільнішою». Крім того, вже наприкінці 2014 року було досягнуто певних змін у царині оподаткування. Утім, проблеми є і досі. Наприклад, із так званим VAT gap — розривом між очікуваним рівнем ПДВ, який має отримати держава, й тим, що реально отримує. Через різноманітні шахрайські схеми та ухиляння від сплати податків остаточний обсяг фіскальних платежів, що надходять до скарбниці, є значно меншим. Польща нині на сьомому місці в Європі за величиною податкового розриву щодо сплати ПДВ. У 2013 році її економіка втратила через це понад 42 млрд злотих, а 2016-го розрив, як очікують, становитиме 45 млрд.

Фахівці називають кілька варіантів покращення ситуації. Так, експерти Інституту досліджень ринкової економіки пропонують універсальні рецепти: послабити фіскальний тягар, спростити законодавство (зміни до нього, ухвалені в Польщі у 2014-му, охоплювали більш ніж 25 тис. сторінок; для порівняння:

у сусідній Словаччині за той самий рік вони вмістилися на трьох із лишком тисячах).

Окрім того, розвиток тіньової економіки безпосередньо залежатиме від макроекономічної ситуації. Адже саме завдяки сталому зростанню вдалося стабілізувати рівень тіньової економіки. Якщо воно триватиме, показник тині падатиме; але вже останній рік показав, що зовнішні та внутрішні виклики країни не сприяють стабілізації (хоча наразі цифра не збільшується).

На момент приєднання до ЄС у 2004 році частка тіньової економіки становила **27,4%** ВВП Польщі. У 2016-му цей показник становить **23,5%**

Коли говорять про успіхи Польщі в боротьбі з тіньовою економікою на тлі інших посткомуністичних держав, зокрема й України, часто забувають про факт існування приватної власності ще в ПНР часів побудови соціалізму. Цей фактор разом із дальшою підтримкою приватного сектору став дуже важливим для зменшення частки тіньової економіки в країні сьогодні. Крім того, полякам вдалось оминуть те, що ніяк поки не викорінюється в Україні, а тим більше в Росії.

Фрідріх Шнайдер, один із найсерйозніших дослідників феномену тіньової економіки, серед ключових елементів, що впливають на її масштаби саме в Польщі, називає якість роботи державних установ. Це фактор, який вдалося покращити впродовж останніх 25 років, але поки що він не є досконалим, і над цим іще треба працювати. Адже велика кількість держслужбовців — то наразі й польський феномен, що, з одного боку, обтяжує громадян вищими податками для оплати їхньої служби, а з другого — накладає на підприємців більше відповідальності перед різними органами. ■

ГОЛОВНІ
РОЗСЛІДУВАННЯ
КРАЇНИ

ПЕРШІ ДЕТАЛІ
ПРО ГОЛОВНЕ
ЩОСУБОТИ 21.00

Інна
Москвіна

Тактика заплющених очей

Алла Лазарева, Париж

Нелегальний бізнес має у Франції досить спокійне життя

Паризька тіньова економіка починається під Ейфелевою вежею. «Сувеніри, сувеніри!» — різними мовами пропонують вуличні комерсанти. Вони тягають на спині здоровезні грубі полотняні мішки, повні брелоків із її зображенням, спритно розкладають нехитрий крам на тротуарах і так само блискучо згортаються, щойно забачать поліцейського. Жести відточені, розраховані по секундах. Складна конструкція з мотузок дає змогу вмити згребти металеві вежечки до торби й здиміти, доки припаркується патрульна машина.

«Одне євро, одне-однісіньке євро!» — чуєш на кожному кроці. Пляшечки мінеральної води, кашкети, магніти на холодильник, наліпки, листівки, значки, браслети... Незчуєшся, як геть зайвий ланцюжок із дешевого металу вже висітиме в тебе на зап'ясті. «Дуже личить, просто неймовірно!» — бачиш під самим носом переможно піднятий великий палець продавця. Агресивна торгівля — вона така...

Спеціалізована поліцейська бригада раз по раз навідується під найпопулярніші туристичні об'єкти й конфіскує виторг, товар, виписує штрафи. «Вулична торгівля без дозволу класифікується як порушення четвертого рівня, — пояснює Давід, який понад 10 років працює в паризькій поліції. — На свій розсуд ми можемо обмежитися попередженням або стягти штраф у межах €50–750».

Дешеві сувеніри в околицях Ейфелевої вежі та Лувру продають із рук виключно вихідці із Сенегалу. Кілька років тому Le Monde оприлюднила вичерпне розслідування про механізми функціонування виробничо-торговельної мережі, що об'єднує Африку, Азію, Америку та Європу. Мінеральною водою під храмом Зачарованого Серця на Монмартрі торгують переважно бангладешці. Тіньовий ринок у Парижі насправді розподілений та організований за територіями та національними спільнотами. Вихідці з Індії та Китаю не раз намагалися знайти під славетними монументами тепле місце й для себе, але сенегальці свою монополію відстояли. Відтак уже три десятки років поспіль нелегальну торгівлю сувенірними вежами в Парижі контролюють представники суфійської спільноти мюрідів.

«У Тубі, другому за значенням місті Сенегалу й мюрідській столиці, на гроші від продажу металевих вежок побудовано шикарну, височезну мечеть, — розповідає часопис Le Monde у своєму розслідуванні під назвою «Багатонаціональне підприємство торгівлі з рук». — У Нью-Йорку чітко зорганізовані між собою сенегальські вуличні комерсанти заробляють краще, ніж у Парижі, пропонуючи підробки фірмових годинників та сумок. «Штаб-квартира» громади мюрідів у Гарлемі. Грошові струмочки з Європи

та Америки зливаються у великий потік саме там. Кожен мюрід вважає своїм обов'язком передати марабу племені частину зароблених грошей».

Гучне розслідування у впливовому медіа, втім, не мало жодних радикальних наслідків для операторів мережі постачання й продажу сувенірних Ейфелевих вежок, виготовлених, певна річ, у Китаї. Французи загалом досить поблажливі до вуличної торгівлі й на рівні загальної побутової моралі не вважають її великим злочином. «Якось їм треба жити», — часто кажуть зі співчуттям. Тому й поліцейські рідко лютують. Штрафують продавців сувенірного краму переважно в межах €100. І то не часто.

Австрійський дослідник Фрідріх Шнайдер вважає, що тіньова економіка, себто незадекларована економічна діяльність, перекиває у Франції 12,3% ВВП на тлі 5,9% у Сполучених Штатах, 6,5% у Швейцарії. Крім сувенірного бізнесу мова про нелегальну працю няньок, будівельників, перукарів, манікюрниць та іншого персоналу зі сфери обслуговування, а також продаж контрабандних цигарок та алкоголю. Торгівля наркотиками й зброєю теж є частиною тіньової економіки, але зрозуміло, що відповідальність за таку «комерцію» обраховують за іншою шкалою, бо вона належить до кримінальних злочинів.

ЩОБ ДОЗВОЛИТИ ТІЙ-ТАКИ СФЕРІ ПОСЛУГ ВИЙТИ З ТІНІ, ПРИДАЛАСЬ БИ ПОДАТКОВА РЕФОРМА, ЯКА ДАВНО НА ЧАСІ. КАНДИДАТИ В ПРЕЗИДЕНТИ ФРАНЦІЇ АКТИВНО ЕКСПЛУАТУЮТЬ У ПЕРЕДВИБОРЧОМУ ДИСКУРСІ НАБОЛІЛУ ТЕМУ

Надзвичайний стан, запроваджений у Франції понад рік тому після терактів 13 листопада, посприяв перерозподілу пріоритетів у роботі поліції. На боротьбу з тероризмом і торгівлею зброєю перекинуто більші сили. Натомість штат борців із нелегальною торгівлею сувенірами двічі скорочували. «Паризька поліція здатна виставити під Ейфелевою вежею бригаду із шістьох професіоналів, — розповів *Тижню* знайомий поліціант. — Водночас продавців залізних вежок, води, значків, солодкої вати, мабуть, із півтисячі. У таких умовах не досягнеш ефективності. Завдання ставиться інакше: нагадати, що закон існує і що всі ці люди усе-таки поза ним».

Рік надзвичайного стану суттєво збільшив кількість затримань за торгівлю наркотиками. «Дрібні дилери, звичайно, не є пріоритетом антитерористичних бригад, — пояснює співрозмовник нашого журналу. — Але де зброя, там і наркотики. Шукають одних — натрапляють на інших. Денний обіг під'їзду

ФОТО: REUTERS

Де туристи, там готівка. Нелегальну торгівлю сувенірами у Франції контролюють переважно вихідці з Азії та Африки

з дилерською «точкою» в проблемному передмісті Парижа — близько €15 тис. Це за добу! Звісно, що гроші розподіляються між великою кількістю людей: між перевізниками, переховувачами, продавцями... Але економічні параметри злочинної діяльності приблизно в таких межах».

У кварталах та містечках, що зажили недоброї слави через високий рівень злочинності, патрульних поліцейських машин, вочевидь, побільшало. Перевірок, затримань, обшуків також. Попри це, дуже рідко правопорушників з іноземними паспортами висилають за межі країни. «У в'язницях опиняються ті, хто продає зброю та наркотичні речовини, а от виробники забороненого продукту практично не потрапляють за ґрати», — зазначає паризький журналіст, який спеціалізується на темах злочинності.

Чому тіньова економіка у Франції почувається комфортніше, ніж у Сполучених Штатах або, скажімо, Швейцарії? Причин кілька. Одна з найочевидніших — справді високі податки на зарплату в приватному секторі, які переказує державі роботодавець. Наприклад, праця няньки для маленької дитини без контракту коштує €10 за год. Із контрактом за той самий час треба заплатити €16, але робітниця при цьому отримуватиме тільки €9. «Заробітки багатьох молодих батьків просто не дають змоги розраховуватись офіційно, — каже Сільві, мама двох хлопчиків, дво- й чотирирічного. — Я хотіла б дотримуватися закону, але тоді мусила б звільнитися з роботи. Повертаюся не раніше ніж о 20:30, тож потребує допомоги з дітьми 30 год на тиждень. Порівняйте €1200, які я плачу одній симпатичній студентці «в чорну», і €1920, яких вимагав би контракт із нею, причому дівчина отримувала б із них лише €1080. Щоправда, наприкінці року частина грошей повернулася б у відшкодуванні з податків, але я заробляю за місяць

чистими рівно €2100. Виходить, що фіскальна чесність у Франції — це привілей для заможних».

Загалом податкові служби країни не надто прискіпливі до тих, хто винаймає за тіньовими схемами прибиральниць та няньок. На будовах, де традиційно задіяно багато нелегалів, контролю куди більше, і штрафів також. Це не зупиняє численних українців, молдован, сербів приїздити в пошуках роботи саме до Франції. За приблизними підрахунками, лише в паризькому регіоні на ремонтах заробляє мінімум 7 тис. українських хлопців. Не менш ніж половина грошей від них надходить до України: вони фінансують навчання дітей, лікування старих, спорудження житла...

Побутує думка, що відносна поблажливість контролюючих органів до тіньового ринку послуг пояснюється, зокрема, загальним станом французької економіки. Якщо всі все платитимуть, як вимагає закон, той-таки будівельний сектор утратить динаміку. «Краще взяти лише частину податку з будівельного проекту, ніж унеможливити його, — пояснює Анрі, економіст за фахом. — Тактика заплющених очей — це немовби мовчазна неписана угода між підприємцями, які беруть на себе певний ризик, але й працюють і все-таки сплачують податки до держскарбниці, та самою державою, яка їх контролює не надто ревно. Хтось, звісно, потрапляє під роздачу. Але не всі й не щодня».

Безперечно, нормативи ЄС не передбачають існування сірих зон в економіках розвинених країн Заходу. Щоб дозволити тій-таки сфері послуг вийти з тіні, придалась би податкова реформа, яка давно на часі. Кандидати в президенти Франції активно експлуатують у передвиборчому дискурсі наболілу тему. Але не факт, що той із них, хто опиниться при владі, зуміє скасувати привілеї одних і вибудувати перспективи другим. ■

Іспит на право бути власником

Тарас Кінько

Як функціонує схема заволодіння допоміжними приміщеннями в столиці

Допоміжні чи безпорадні? Горища та підвали перейшли в приватну власність без згоди киян

Мудре східне прислів'я наставляє: «Прибувши до чужої країни, не питай, чи добрі тут закони, чи погані, а питай лише про те, чи вони виконуються». Про це годилося б частіше питати й самим громадянам тих країн. І ми не виняток.

Зі ст. 8 Конституції України можна дізнатися, що Україна — правова держава. А отже, у ній діє верховенство права. Хто не стикався з цим на практиці, той потішиться: до чого ж чудова держава — Україна! А от того, хто з цим мав справу, загане положення Конституції або обурить, або засмутить, або насмішить. Бо дуже скидається на те, що Конституцію і закони нам пошили на виріст, як шиють (чи купують) одяг для маленької дитини бідняки.

Про цей парадокс красномовно свідчить щорічний Всеукраїнський тиждень права, який на виконання указу президента суто формально проводиться в Україні в першій декаді грудня як із профілактичною, так і з просвітницькою метою. А якщо вдатися до логіки, то висновок буде не з приємних. Якби в нас справді була правова

держава й діяло верховенство права, не існувало б і потреби в такому профілактично-просвітницькому заході, головна мета якого полягає в підвищенні правової обізнаності та культури громадян. І тому писати в Конституції, що Україна є правовою державою, — все одно що назвати країну неписьменних в Основному Законі країною поголовної письменності й при цьому проводити в ній щорічний лікнеп.

БЕЗПОВОРТНЕ ПРИВЛАСНЕННЯ

Порушення права власності можна довести на прикладі того, як киян грандіозно кинули, відібравши в них допоміжні приміщення приватизованих багатоквартирних будинків, а тепер, коли це до людей нарешті дійшло, ні за яку ціну не бажають повертати їм назад як законним власникам.

Державний і громадський житловий фонд переходив у приватну власність наймачів у різний час двома способами: перед розпадом СРСР через викуп, у незалежній Україні через безоплатну приватизацію. І в обох випадках крім квартир власники за законом одночасно з правом приватної власності на квартири набували й право приватної власності на нежитлові допоміжні приміщення та місця загального користування житлового фонду. Бо без них квартири не можуть ні існувати, ні функціонувати, ні обслуговуватися, а самі багатоквартирні будинки не можуть утримуватися.

Квартиру не продаси без сходів, каналізації, даху, фундаменту, під'їзду, підвалу, горища, комор, коляскових і водогону з електромережами. А вони теж чогось варті. І коштують немало. Тому в оціночній вартості квартири, призначеної для продажу, обов'язково враховується від залишкової вартості будинку й вартість часток у площі всіх допоміжних приміщень, у всіх місцях загального користування, у всіх будівельних конструкціях та всіх інженерних мережах пропорційно співвідношенню площі квартири і площі всього будинку. Так визначаються в будинку вартість «загального метра» й ціна кожної квартири. Тому допоміжні приміщення в разі викупу квартир передавалися в приватну власність у вигляді визначених числом частин ідеальних часток будинків, а в разі безоплатної приватизації передавалися приватизаторам у спільну сумісну власність без необхідності здійснення їх додаткової приватизації та без визначення частин ідеальних часток кожного власника. Невіддільність квартир від допоміжних приміщень та місць загального користування і навпаки така очевидна, що з права приватної власності на одне впливає й право приватної власності на інше, або, як тепер кажуть, таке

ФОТО: АНДРІЙ ЛОМАКІН

право визнається за умовчанням, тобто пов'язаність цих прав має бути як самоочевидна даність.

Та з 2001 року кияни стали помічати, що допоміжні приміщення зникають із їхньої власності, мов вода, що проходить крізь пальці. Залишаючись на місці, вони ніби випарувалися з володіння, користування, розпорядження та управління своїх законних власників. І відтоді існують і не існують для них водночас. Однак ніякої містики в тому немає. Це не гра надприродних сил, а чистої води шахрайство й крадіжка. Бо нерухомість можна вкрати так, що річ залишиться на своєму місці, а зміниться тільки господар.

Якби кияни підняли й вивчили всілякі укази, постанови, рішення та розпорядження різних років щодо розробки, прийняття і виконання загальнодержавних і місцевих програм приватизації державного та комунального майна, то з подивом довідалися б, що передані їм у власність чи то за гроші, чи то безоплатно допоміжні приміщення й місця загального користування виявилися серед об'єктів... так званої малої приватизації. І з того моменту продавалися направо й наліво рейдерам, спекулянтам та комерсантам під виглядом малих державних і комунальних підприємств, яких там зроду не було.

Постає запитання: відколи це підвали й горища, під'їзди та сходові марші стали об'єктами промислової власності, які підпадали під так звану малу приватизацію?! Та вся прикрість полягає в тому, що це дуже слушне запитання в киян, яких безсоромно обікрали, виникало вже постфактум, після вчинення дій, що мали ознаки злочину. І кияни, які в радянський час звикли жити під захистом держави, в умовах дикого капіталізму, коли кожен сам за себе, опинилися в ситуації, коли їх обікрали, вони про це в розпачі репетують, а злодії стоять поряд і сердечно їм співчують та пояснюють, що не варто так убиватися за якесь майно. Прозрівши, усю ненависть та обурення люди спрямували на рейдерів, які в їхніх допоміжних приміщеннях повідкривали ресторани, бари, сауни, салони й тренажерні зали, наживаючись на їхній власності, у той час як самі вони ледве зводили кінці з кінцями, а будинки, які треба було утримувати та ремонтувати, зокрема й коштом від використання допоміжних приміщень, занедбувалися і занепадали... Кияни і в суд, і в правоохоронні органи, а рейдери тичуть скрізь папірці з підписами та печатками, і міліція та суди, клеючи дурня, визнають їх за правовстановлюючі документи власності, не перевіряючи їх набуття на відповідність Конституції та законам України й не докопуючись до того, у який спосіб вони отримані та чи є ними насправді. І більшість киян опустили руки...

МЕХАНІЗМ УНИКНЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Так у чому ж основна помилка киян, які вирішили захищати свої права власності? Вона полягає насамперед у тому, що головними фігурантами злочину були не рейдери, а особи, уповноважені на виконання функцій державної влади, місцевого самоврядування та заснованих ними комунальних підприємств, які діяли в інтересах рейдерів як замовників злочинів із

використанням можливостей, наданих їм посадами. Рейдери були замовниками та співучасниками, а організаторами й виконавцями дій з ознаками злочинів були посадові особи, починаючи від начальників і майстрів ЖЕКів та комунальних підприємств з обслуговування й утримання будинків, міських і районних рад та їхніх виконавчих органів — міських і районних державних адміністрацій — і закінчуючи Верховною Радою, Кабміном та підпорядкованими йому органами центральної виконавчої влади, а непрямо й президентськими структурами з президентами включно, які саботували захист непорушного права приватної власності громадян, набутого відповідно до вимог закону й гарантованої їм ст. 41 Конституції України. Бо саме вони, належним чином розставлені в цьому організованому злочинному угрупованні згори й донизу, і були в ролі того злодія, який втирає сльози й соплі тому, кого обікрав.

ПОСТАЄ ЗАПИТАННЯ: ВІДКОЛИ ЦЕ ПІДВАЛИ Й ГОРИЩА, ПІД'ЇЗДИ ТА СХОВОДІ МАРШІ СТАЛИ ОБ'ЄКТАМИ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ, ЯКІ ПІДПАДАЛИ ПІД ТАК ЗВАНУ МАЛУ ПРИВАТИЗАЦІЮ?!

Постали відпрацьована до найвищого ступеня досконалості бюрократична система відписок потерпілим замість чесних відповідей та зрежисована протидія в корумпованих судах, прокуратурах й органах захисту правопорядку. Зовсім недавно прокурор одного з територіальних підрозділів мотивував свою відмову порушувати за наведеними фактами кримінальну справу тим, що гроші від такого продажу надходили до бюджету...

Потерпілим киянам як протистояла, так і протистоїть злочинна система, породжена корупцією, мета діяльності якої полягала в отриманні неправомірної вигоди від заволодіння допоміжними приміщеннями приватного житлового фонду. Опинившись віч-на-віч із нею, кияни не мали жодного шансу на перемогу. Бо «в долі» були всі. А «доля» полягала в розподілі корупційної складової таких злочинів, яку всі співучасники неофіційно отримували від рейдерів та інвесторів, розподіляючи за ланцюжком як данину за їхнє сприяння в протиправному заволодінні допоміжними приміщеннями житлових багатоквартирних будинків приватної форми власності. Рейдери пропонували такі значні суми, що встояти перед ними було, як тоді вважалося, вкрай нерозумно. Так корупція і криміналізація влади дістали в Києві потужне фінансове підживлення «чорним налом». «Біла» частина надходила до бюджету. Так із держави її «гвинтики» робили співучасника своїх злочинів.

Пограбування киян відбувалося за схемою, що передбачала створення й тривале існування в столиці стійкого організованого злочинного угруповання, метою діяльності якого були організація і виконання замовлень рейдерів та

інвесторів із заволодіння допоміжними приміщеннями й горищами, які є приватною власністю мешканців столиці. Діє воно й до сьогодні. І хоча красти стало практично нічого (все вже вкрадено), є потреба тримати монолітну корпоративну кругову оборону для захисту від відповідальності за скоєне. У міру того як зростає обізнаність суспільства з природою та масштабами крадіжки, посилюються і соціальне напруження, і небезпека для кожної зі сторін конфлікту. У столиці вже є приклади вдалих і невдалих замахів на життя тих, хто зважився кинути виклик та протистояти організованому злочинному угрупованню. Вони, так би мовити, знайшли пригоди на власні голови. А дехто й життям поплатився.

У Києві видано близько **15 тис.** фальшивих свідоцтв про право комунальної власності на допоміжні приміщення приватизованих дво- та багатоквартирних будинків

Зазвичай схема типового пограбування киян така (нехай і з деякими незначними відмінностями). Рішенням органу місцевого самоврядування приватизовані будинки не виключаються з державного та громадського житлового фонду й не передаються до приватного житлового фонду, не знімаються з балансу комунальних підприємств і не виводяться з їхнього бухгалтерського обліку, як того вимагають закони й нормативно-правові акти, а протиправно, без проведення технічної інвентаризації з розділенням приватної та комунальної власності передаються гамузом у комунальну власність, після чого й починається дерібан допоміжних приміщень, підвалів і горищ під виглядом їх оренди з подальшим розпродажем нібито як комунального майна. На те, що рішення органу місцевого самоврядування як правовстановлюючий документ власності в Переліку правовстановлюючих документів, наведених у додатку № 1 до пункту 2.1 Тимчасового положення про реєстрацію прав власності на нерухоме майно, затвердженого наказом Міністерства юстиції України № 7/5 від 07.02.2002 року, навіть не значиться, шахраї просто чхають.

Та щоб продати приватні невідчужувані нежитлові приміщення житлового фонду, які не є самостійними об'єктами цивільно-правових відносин, треба змінити їхній правовий режим власності й статус на вбудовані приміщення нежитлового фонду, а також виготовити на них фальшиві свідоцтва. Для цього міськрада у 2001 році спочатку ухвалює рішення про формування комунальної власності, у яку передає всі без винятку будинки й квартири, а Київська міська державна адміністрація (КМДА), виконавчий орган Київради, у порушення закону про порядок оформлення свідоцтв про право власності на нерухоме майно, яким закон до 2013 року уповноважував видавати їх тільки Бюро технічної інвентаризації, приймає синхронно розпорядження № 1820, яким наділяє Головне управління комунальної власності КМДА (на цей час Департамент комунальної власності КМДА) правом оформлювати на виконання

своїх наказів (!) свідоцтва про право власності на об'єкти комунальної форми власності. З того моменту Головне управління комунальної власності й починає фабрикувати свідоцтва про право комунальної власності на підвали та інші допоміжні приміщення, котрі вподобали рейдери, як на об'єкти комунальної форми власності.

Після того як у такий спосіб на папері змінюється форма власності допоміжних приміщень із приватної на комунальну, треба змінити їхній статус. Оскільки допоміжні приміщення як нежитлові приміщення житлового фонду не є самостійними об'єктами цивільно-правових відносин і не підлягають відчуженню та продажу, їх треба тепер перевести в категорію вбудованих нежитлових приміщень нежитлового фонду, до якої належать магазини, перукарні, поліклініки, дитячі дошкільні заклади, кінотеатри тощо, вбудовані в житлові будинки. Цю частину роботи виконує Бюро технічної інвентаризації, яке на допоміжні приміщення виготовляє фальшиві технічні паспорти як на вбудовані нежитлові приміщення нежитлового фонду. Якщо згідно із законом ні підвали, ні горища не є самостійними об'єктами цивільно-правових відносин і продаватися не можуть, то після того, як на них будуть сфальсифіковані свідоцтва про право комунальної власності й технічні паспорти, у яких буде змінено правовий режим власності та статус, їх можна збувати рейдерам та інвесторам, не питаючи на те згоди в законних власників. А горища можна продавати інвесторам для спорудження мансард і пентхаусів під надуманим приводом заміни дахів, які здебільшого взагалі ремонту не потребуватимуть найближчі 100 років.

Перевірки показують, що право власності киян, набуте на об'єкти житлового фонду в спосіб, установлений законом, у місті Києві як окремі адміністративно-територіальні одиниці порушене особами, уповноваженими на виконання функцій державної влади та місцевого самоврядування, заснованих ними комунальних підприємств, а також «чорних» нотаріусів, діяльність котрих не контролюється Міністерством юстиції України, як організаціями та виконавцями дій з ознаками злочинів із метою кримінального переділу приватного майна власників житла в столиці в інтересах рейдерів та інвесторів як замовників дій з ознаками злочинів та з отриманням за це посадовими і виборними особами неправомірної винагороди.

І це не припущення. Висновок науково-правової експертизи Київського регіонального центру Академії правових наук України № 108 від 22.06.2009 року повністю підтверджує відсутність правових підстав вважати будинки, у яких відбулася приватизація квартир, допоміжних приміщень і місць загального користування, об'єктами комунальної форми власності (власністю територіальної громади), заперечує право органів самоврядування та державної влади відчужувати допоміжні приміщення, що належать власникам приватних і приватизованих квартир, під виглядом об'єктів комунальної форми власності на підставі рішень органів місцевого самоврядування, які не визнаються

правовстановлюючими документами про право власності.

Відповідно до ст. 321 Цивільного кодексу України («Непорушність права власності») «право власності непорушне. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні». Та в житті все не так, як у законі. Тією самою ст. 321 унормовано, що «примусове відчуження об'єктів права власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього та повного відшкодування їх вартості».

ЦІНА ПИТАННЯ

Який розмір завданої киянам шкоди та як його можна бодай приблизно обчислити? В одному із судових процесів, ініційованих киянами, було встановлено, що в такий спосіб у Києві видано близько 15 тис. фальшивих свідоцтв про право комунальної власності на допоміжні приміщення приватизованих дво- та багатоквартирних будинків. І хоча дія сумнозвісного розпорядження КМДА № 1820 від 2001 року, яке санкціонувало видачу фальшивих свідоцтв із 2001-го по 2009-й, за наполяганням громадськості була зупинена наказом Головного управління юстиції у місті Києві «Про скасування рішення про державну реєстрацію нормативно-правових документів», наслідки його застосування так і лишаються досі не усунуті, незаконно відчужені допоміжні приміщення законним власникам не повернуті, а винні посадові особи та нотаріуси не покарані.

ЕКСПЕРТИЗА КИЇВСЬКОГО РЕГІОНАЛЬНОГО ЦЕНТРУ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ ЗАПЕРЕЧУЄ ПРАВО ОРГАНІВ САМОВРЯДУВАННЯ ВІДЧУЖУВАТИ ДОПОМІЖНІ ПРИМІЩЕННЯ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ВЛАСНИКАМ ПРИВАТНИХ І ПРИВАТИЗОВАНИХ КВАРТИР

Найтяжче завжди доводити дачу й отримання хабара. (Із неформального спілкування з рейдерами та інвесторами, серед яких трапляються часом і більш-менш адекватні особи, відомо, що середній розмір хабара за рішення з дозволом на викуп у центральних районах Києва облюбованого допоміжного приміщення обходився їм від \$30 тис. до \$50 тис., а подеколи і більше.) У Києві приблизно 10,5 тис. житлових будинків (загалом близько 12,5 тис.), і якщо навіть у половині з них розпродано нехай не 15 тис. допоміжних приміщень, а тільки 10 тис., сума хабарів вийде просто астрономічна: \$50 тис. × 10 тис. об'єктів = \$500 млн. Це і є величина корупційної складової, отриманої державними посадовцями, виборними особами та нотаріусами в процесі організованого ними пограбування приватного житлового фонду киян як неправомірна вигода. За такі гроші можна з потрухом скупити всіх суддів, правоохоронців, прокурорів і депутатів різних рівнів не тільки Києва.

У розпорядженні громадськості з'явився добутий законним шляхом документ, у якому зафіксовано суму хабара, врученого рейдером депутатові двох скликань Шевченківської у місті Києві райради, а нині, коли райради, ці розбійницькі «малини», у столиці скасовані, самозваному голові місцевого органу самоорганізації населення (людина просто не може жити без влади, яка допомагає їй красти). За те, що депутат посприям у захопленні під ресторан розташованих у допоміжному приміщенні підвалу комор, які функціонували відповідно до проекту будинку для задоволення побутових потреб мешканців, вдячний рейдер офіційно передав своєму благодійникові за нотаріально посвідченим договором дарування інший підвал, викуплений ним у цьому самому будинку, площею 102,4 м² і вартістю понад 630 тис. грн у цінах 2007 року, що за тодішнім валютним курсом становило близько \$140–150 тис. І це не єдиний об'єкт нерухомості, який «нацарював» той достойний обранець народу районного рівня з використанням можливостей, наданих йому виборним становищем, за час своїх двох депутатських каденцій. І такий він у складі тієї ради був не один! Щодо цього факту подано заяви і до Генпрокуратури, і до ГУ МВС України в місті Києві, але жодної реакції з їхнього боку вже не перший рік немає.

Як же тепер киянам бути? Не шукати винних, а починати із себе. У Цивільному кодексі про власність написано, що вона зобов'язує. Зокрема, й захищати її від злочинних зазіхань. Бо поки є власність, будуть і ті, хто на неї зазіхатиме. Рейдери, чиновники та депутати, які так легко обікрали киян, не відчувши з їхнього боку жодного опору, не вважають їх справжніми власниками. Існує реальна загроза, що так само легко, як відібрали допоміжні приміщення приватного житлового фонду, відберуть і квартири.

Щоб забрати квартири, треба лише створити штучний привід і визнати киян господарями, які не виконують обов'язків власника з обслуговування, утримання та захисту набутого ними майна. І все, що безоплатно було набуто, перейде спочатку в управління, а потім й у власність нав'язаних примусово комерційних структур як призначених владою «опікунів», котрі вміло та швидко заженуть власника в борги і доведуть до банкрутства. У владних верхах уже давно побутує думка, що безоплатно приватизований житловий фонд є фактично безгосподарним, а у власників немає ні ресурсів, ні бажання цим перейматися і його слід забрати назад нібито заради збереження. Кияни своєю пасивністю самі дали для цього привід. І тільки повернувши допоміжні приміщення й поставивши їх собі на службу, кияни повернуть собі й право не лише називатися, а й бути власниками. Так вони здобудуть ресурс і зможуть рахуватися із собою. А для цього Всеукраїнський тиждень права має тривати у Києві в режимі non-stop до цілковитої їхньої перемоги. Щоб утвердити в країні корупціонерів і рейдерів верховенство права. Це і є іспит на право бути власником. ■

Панічна втеча

Ліберали намагаються уникнути поразки, підтримуючи протекціонізм і посилення прикордонних режимів

Що далі? Ледве оговтавшись після двох ударів, спочатку від Brexit, а згодом від Трампа, європейці уважно стежать за всіма найближчими виборами: в Австрії, Нідерландах, Франції. Адже кожен з них може стати наступною сходинкою на шляху до антилібералізму. Європейські центристи починають вважати себе сучасними оборонцями Аламо, які відчайдушно тримаються до останнього, відбиваючи зусібч навали популістів-мародерів. Облога Аламо закінчилася, коли мексиканська армія захопила фортецю й винищила до ноги всіх завзятих техасців, що там були. Сучасним еквівалентом тієї події може бути вхід до Єлисейського палацу після президентських виборів наступного року лідерки французького ультраправого «Національного фронту» Марін Ле Пен. Нині поширена думка, що її перемога означатиме нову еру антиєвропейського націоналізму. Крім того, це цілком може сигналізувати і про розпад самого Європейського Союзу.

Може, і так. Утім, Ле Пен досить переконливо показала, що їй не обов'язково вигравати на виборах, аби змусити французьку політику прогинатися під себе. І справді, в інших країнах Європи бачимо, що відповідальність, яку несе із собою влада, стає популістам упоперек горла: націоналістична партія «Справжні фіни» втралила половину підтримки, відколи торік приєдналася до владної коаліції. Їм краще вдавалося нарікати збоку, підштовхуючи політику у вигідному для себе напрямку, але при цьому залишати за собою право принагідно кидатися політичними бомбами. Європейські популісти вже формують політику в найрізноманітніших напрямках, від торгівлі до міграції чи бюджетів, настільки,

що це не порівняти з їхніми скромними успіхами на виборчих дільницях. Пробратися до цитаделі поки що вдалося небагатьом. Але вони закидають за її стіни отруйні снаряди, й обложені ліберали вже починають піддаватися вірусу.

Візьмімо для прикладу торгівлю. Багато років європейські держави воювали між собою з приводу того, чи підвищувати тарифи на експорт продукції, виробництво якої має державну підтримку, як-от китайська сталь. Але атаки популістів на глобалізацію загострили й актуалізували цю дискусію. У жовтні президент Європейської комісії Жан-Клод Юнкер заявив таке: Євросоюзу потрібні кращі інструменти для захисту торгівлі, щоб затулити рота «дурним популістам», і це питання стало тепер таким болючим, що його мають обговорювати лідери європейських держав, а не їхні (часто краще поінформовані) міністри. А тим часом ліві агітатори, що виступають проти торгівлі, загнали уряди, які підтримують угоди про ЗВТ з Америкою та Канадою, у глухий кут. Політики тепер заявляють, що китайський демпінг, якщо з ним не боротися, знищить громадський консенсус, необхідний для укладання торгових угод.

У питанні міграції тиск популістів змістив увагу з того, як управляти переміщенням біженців, майже виключно на те, як не пропускати їх через кордон. І хоч поки що всі зосередилися головню на мігрантах із-за меж Європи, популісти радо грають на страхах французів перед «польськими сантехніками» або німців перед румунськими «соціальними туристами», якщо це виявиться вигідним. Щоб розвіяти такий переляк, ЄС незабаром, очевидно, зобов'яже компанії, котрі беруть на роботу тимчасових працівників з інших країн Європи, приводити заробітну плату й умови праці у відповідність із нормами в їхніх країнах. Єврокомісія, яку в цьому серйозно підтримує Франція, заявляє, що такий захід необхідний для боротьби із «соціальним демпінгом»; східноєвропейські уряди називають це ганебним порушенням правил єдиного ринку.

Але наслідки популізму проявляються і в тому, чого політики не роблять, як зазначає директор Інституту європейської політики фонду «Відкриті суспільство» Гізер Граббе. Боязко озиратися на загрозу від популістів, уряди уникають спірних рішень або не підтримують зобов'язань, передбачених положеннями європейських договорів, як-от про допомогу біженцям. Європейський центральний банк застеріг: популізм притлумлюватиме готовність держав до проведення фінансових і структурних реформ, необхідних, щоб улити трохи життя в інертні економіки (і зменшити залежність євросони від нинішніх дешевих грошей). Нещодавні торговельні скандали змусять більшість

© 2016 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

лідерів узяти паузу, перш ніж вони зважаться заявити, що підтримують наступну угоду про зону вільної торгівлі.

А ще загроза з боку популістів дає урядам зручну відмовку в дусі «після нас хоч потоп» у диспутах між собою або із Брюсселем. І Франції, і Італії вдалося випросити відстрочку в комісії, яка стежить за тим, щоб держави-члени не перевищували ліміт дефіциту бюджету (для країн єврозони він становить 3% ВВП). Вони пояснюють це потребою запобігати внутрішнім політичним заворушенням. «Краще Франція з [дефіцитом] 4,4% сьогодні, ніж Франція з Марін Ле Пен завтра», — сказав якомсь прем'єр-міністр Італії Маттео Ренці. Сувору позицію 27 членів ЄС у майбутніх перемовинах щодо Brexit найкраще пояснюють їхні побоювання, що м'які умови виходу Британії спонукатимуть їхніх власних євроскептиків домагатися таких пільг і преференцій, що від Євросоюзу залишиться тільки назва.

ПАМ'ЯТАТИ ПРО БЕРЛЕМОН

Популістський тиск не обов'язково має бути небезпечним. Юнкер, можливо, правий у тому, що ЄС потрібно переглянути свою політику стосовно захисту торгівлі; Америка дозволяє собі встановлювати набагато вищі тарифи на імпорту китайської сталі, ніж Європа. Що ж стосується міграції, то експерти давно наголошували: небезпечно відмовлятися від більшості блокпостів на кордонах усередині ЄС раніше, ніж буде зміцнено його зовнішні кордони. І якщо для того,

аби показати всю дурість такого кроку, знадобилася криза, то краще пізно, ніж ніколи.

Проблема в тому, що в усіх цих випадках уряди втратили контроль над дискусією і поступилися політичною територією партіям, поглядів яких вони не розуміють. Дозволивши популістам грати першу скрипку й водночас засуджуючи їхні погляди, уряди збили з пантелику своїх виборців. Останні, споглядаючи за зведенням торгових бар'єрів або парканів на кордонах, можуть почати подекуди ставити собі запитання: а чому, власне, я маю боятися тих, хто якраз і пропонував такі ідеї?

УРЯДИ, ЩО ДОЗВОЛЯЮТЬ ПОПУЛІСТАМ ГРАТИ ПЕРШУ СКРИПКУ Й ВОДНОЧАС ЗАСУДЖУЮТЬ ЇХНІ ПОГЛЯДИ, ЗБИВАЮТЬ ІЗ ПАНТЕЛИКУ СВОЇХ ВИБОРЦІВ

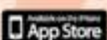
Європа вже кілька років не бачить нічого, крім криз. А ті рідко допомагають вести розумну політику. Але коли страхи в Європі розвіються, її лідерам буде потрібно знайти мужність і взяти під контроль популістську загрозу, а не покійно йти слідом за нею. Нехай битва за Аламо й закінчилася катастрофою, однак техасці перегрупувались і зрештою здобули перемогу. Може, з часом і багатостраждальні європейські ліберали віднайдуть у собі мужність вчинити так само. ■

ЕСПРЕСО
УКРАЇНСЬКИЙ
ПОГЛЯД НА СВІТ

КОНСТРУКТИВНА РОЗМОВА
З АВТОРИТЕТНИМИ ЕКСПЕРТАМИ

ПРО ПОЛІТИКУ

з Сергієм Руденком

ПО БУДНЯХ О **20:00**

Імперія хань

У нової світової потуги специфічний погляд на етнічну належність і громадянство. Він матиме свої наслідки й усередині країни, й поза її межами

Наприкінці 2015-го за загадкових обставин зникло п'ятеро чоловіків, які мали книгарню в Гонконзі. Одного, вочевидь, агенти КНР по-тай вивезли з острова, другого викрали в Таїланді. Усі пізніше опинилися в китайських в'язницях за звинуваченням у продажу непристойної літератури про лідерів держави. В одного продавця книжок був британський паспорт, у другого шведський, але обоє пережили такий самий фарс замість судового процесу, як і громадяни Китаю, котрі потрапляють у немилість до влади. Посольства їхніх країн тижнями чекали на доступ до затриманих. Уряд трактував обох як «китайців» і цим демонстрував загальний підхід до питання національної ідентичності: амбіції Пекіна поширюються не лише на книгарів у Гонконзі, а й певною мірою на всю китайську діаспору.

Міністр закордонних справ КНР заявив, що Лі Бо, один із заарештованих власників книгарні, у якого британський паспорт, «насамперед громадянин Китаю». Влада країни, очевидно, трактує «дозволи повернутися на батьківщину», котрі видає постійним мешканцям Гонконгу, як пріоритетніші за іноземні документи. Відколи 1997 року ця територія повернулася під континентальний контроль, Пекін вважає її жителів китайського походження своїми громадянами. Гуй Мінґай — швед, викрадений із Таїланду, — заявив в ефірі китайського телеканалу (очевидно, під примусом): «Я справді почувся китайцем».

Китайська влада вважала, що може так чинити, бо не визнає подвійного громадянства. Утім, закон стосовно цього доволі розмитий. Спершу в ньому сказано про те, що особа по одержанні іноземного паспорта «автоматично» втрачає громадянство КНР, а потім про зовсім інше — що вона повинна «відмовитися» від громадянства (здати документи, які засвідчують прописку, та паспорт) і ця відмова має бути затверджена. За словами доньки Гуй Мінґая, він пройшов процедуру відмови від громадянства. Але влада КНР вирішила, що його іноземний паспорт менш важливий, ніж країна народження та національність: і Гуй Мінґай, і Лі Бо належать до етносу хань, як і 92% людності континентального Китаю.

Етнічна належність — це головний чинник, що визначає національну ідентичність у КНР. Власне представників народу хань, 1,2 млрд яких мешкає в континентальному Китаї, здебільшого називають китайцями (а не близько 110 млн представників національних меншин країни). Для китайців-хань етнічна належність і громадянство, як стверджує професор Джеймс Лейболд з Університету Ла Троба в Мельбурні (Австралія), стали майже взаємозамінними поняттями. І змішування це надзвичайно важливе. Воно визначає відносини між хань та іншими етнічними групами. Оскільки законний ринок праці звужений майже виключно до представників цього народу, етнічна належність визначає економіку країни та її розвиток. Окрім того, вона створює напруження в міжнародних відносинах. Навіть етнічних хань, чий

© 2016 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

предки виїхали за кордон ще кілька поколінь тому, і влада КНР, і самі китайці часто зараховують до неподільної національної групи.

Назва «хань» походить від імені династії, яка правила у III столітті до н. е. Але ті, кого сьогодні називають цим словом, — конструкт початку XX століття, вважає професор Університету Гонконгу Френк Дікеттер. Упродовж більш ніж половини з останніх 650 років основною частиною сучасного Китаю володіли іноземні держави (монголи на півночі, а потім маньчжури на північному сході). Китайська історія зображує маньчжурів (іноземців), які заснували останню китайську династію Цин, «китайзованими», але останні дослідження свідчать, що вони зберігали власну мову та культуру і що Китай за династії Цин був частиною більшої, багатонаціональної імперії.

ВЕЛИКИЙ МУР

У руках західного імперіалізму раси часто слугували інструментом розділення народів. А в Китаї після падіння династії Цин у 1911 році нова еліта намагалася знайти спільну основу для національної держави, громадяни якої спілкувалися незрозумілими одне для одного мовами й дотримувалися різних традицій та вірувань. Але на великій частині території Китаю вже міцно утвердилася патрілінійність (спорідненість по чоловічій лінії): вважалось, що походження роду можна простежити до групи спільних предків. Це допомогло китайським націоналістам розвинути ідею, що всі хань — нащадки «жовтого імператора» Гуан-ді, який жив 5 тис. років тому.

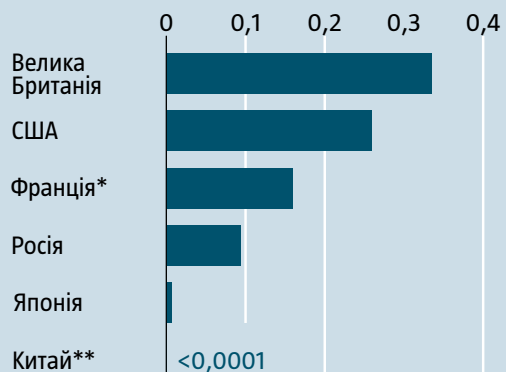
Так, у Китайській Республіці основним організаційним принципом стала раса. Сунь Ятсен, засновник «Гоміньдану» (партії китайських націоналістів), якого вважають «батьком» китайського народу, підтримував ідею «однієї крові». І через століття ту саму справу продовжує голова КНР Сі Цзіньпін. Зокрема, він частково пояснює претензії Пекіна на Тайвань тим, що «кров важливіша за воду». У промові 2014 року Сі окреслив ще амбітнішу мету: «Цілі покоління китайців за кордоном так і не забули своєї батьківщини, свого походження чи крові китайського народу, яка тече в їхніх жилах».

Нині багато китайців поділяють думку, що будь-якого їхнього співвітчизника можна впізнати миттєво і що етнічний хань, у принципі, автоматично один із них. Дітлашня в Пекіні відверто показуватиме на когось, у кого біла або чорна шкіра, і називатиме його іноземцем (чи «людиною із-за кордону», якщо перекладати буквально). Народженням у зарубіжжі хань, які мешкають у Китаї, постійно дорікають недосконалим володінням мандаринською мовою (на противагу людям інших груп, яких хвалять навіть за якусь вряда-годи абияк зліплену чемну фразу).

Нинішній Китай етнічно надзвичайно однорідний. І досягли цього, майже цілком закривши його для нових іммігрантів, за винятком етнічних китайців. Якщо ви не дитина китайського громадянина, не важливо, як давно живуть тут ваші батьки, скільки вони заробляють чи сплачують податків. Здобути громадянство практично нереально. Теоретично це можливо через шлюб із громадянином (громадянкою) Китаю; практично так роблять одиниці. У результаті, за даними перепису населення 2010 року, найчисленніший на планеті народ має загалом лише 1448 натуралізованих китайців. Навіть Японія, шир-

Обережно, двері зачиняються

Натуралізованих громадян на 2013 рік, % загальної кількості населення

За даними ОЕСР *Станом на 2012 рік

**Натуралізованих громадян загалом на 2010 рік

ше відома своїм несприйняттям імміграції, щороку натуралізує близько 10 тис. нових громадян; для США відповідна цифра становить близько 700 тис. осіб (див. «Обережно, двері зачиняються»).

Злиття ханської та загальнонаціональної ідентичності зумовлює непрості відносини між більшістю й етнічними меншинами Китаю. Теоретично закон гарантує останнім рівні права, ба навіть деякі привілеї. Але на практиці такі групи, особливо із прикордонних областей Китаю, які візуально відрізняються, потерпають від дискримінації та дедалі більшої маргіналізації, тоді як хань поступово заповнюють їхні малі батьківщини. Завдяки державній політиці переселення ханське населення регіону Сінцзян зросло від 4% у 1949 році до нинішніх 42%. У Внутрішній Монголії тільки 17% людності — це монголи (див. мапу).

У крапцюму разі до відмінних від хань груп усе-

НИНІШНІЙ КИТАЙ ЕТНІЧНО НАДЗВИЧАЙНО ОДНОРІДНИЙ. І ДОСЯГЛИ ЦЬОГО, МАЙЖЕ ЦІЛКОМ ЗАКРИВШИ ЙОГО ДЛЯ НОВИХ ІММІГРАНТІВ, ЗА ВИНЯТКОМ ЕТНІЧНИХ КИТАЙЦІВ

редині Китаю ставлення поблажливе, як до «милих і строкатих» цікавинок. У провінції Юньнань процвітає ціла індустрія, створена навколо культур національних меншин. Тих зазвичай змальовують хранителями народних традицій і звичаїв, на відміну від технологічно просунутих хань. У музейній експозиції «Національності Сінцзяну» в столиці провінції місті Урумчі хань єдина людина в сучасному одязі. На табличках зазначено, що китайські узбеки «особливо полюбляють різноманітні маленькі шапочки», а життя казахів «сповнене пісень і ритмів».

Є ризик, що нечутливість до культури переросте в Китаї в етнічні конфлікти. У прикордонних регіонах звичайні прояви місцевої культури вже поставлено поза законом. У Сінцзяні чоловіки-уйгури не мають права носити довгу бороду, а мусульманам інколи

забороняють постувати в Рамадан. Кочівників Внутрішньої Монголії і Тибету примушують до осілого способу життя. У Тибеті й Сінцзяні навчання в більшості шкіл ведеться мандаринською мовою, навіть якщо там зовсім мало людей, для яких вона рідна.

Така практика легітимізує упередження в повсякденному житті. «Вони вважають нас дикунами», — каже провідник-тибетець із Сінїна, столиці провінції Цинхай на Тибетському нагір'ї, у якій мешкають переважно хань. Із ним вітається тільки один із його сусідів-хань. Тибетцям та уйгурам зазвичай відмовляють у поселенні в готель в інших провінціях (у китайських паспортах є графа «національність»). Професор-політолог з Університету Альберти Реза Гасмат виявив, що представники національних меншин у Пекіні зазвичай краще освічені, але їм платять менше, ніж їхнім колегам-хань. Тим часом останні дістають найкращі робочі місця й у регіонах, де переважають національні меншини.

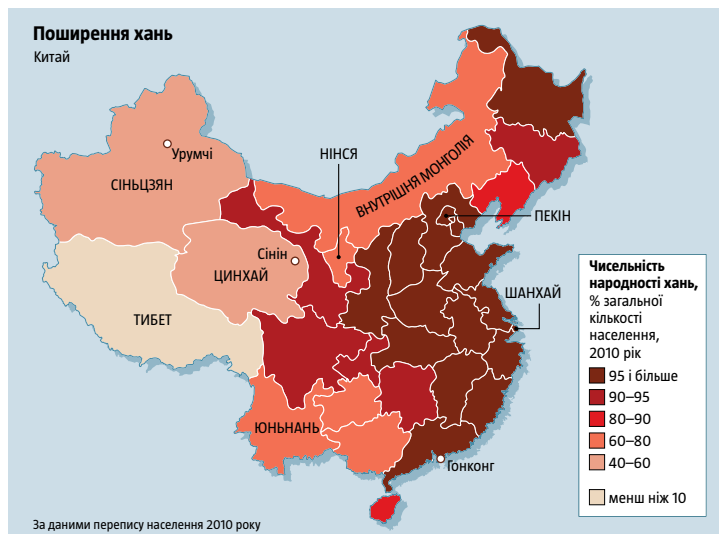
Нині китайці поступово організовуються для боротьби за права трудящих та сексменшин і за краще довкілля. Але ознак того, що хань готові захищати своїх земляків інших національностей, обмаль. Може, це й не дивно, бо ж таку підтримку потрактують як виступ за сепаратизм. Але точно скажемо одне: риторика влади, особливо про небезпеку ісламу, тільки загострює уже наявні розколи.

Мусульмани-хуей тривалий час були ілюстрацією успіхів китайського мультикультуралізму: вони краще інтегровані в ханську культуру й розсіяні по великій частині країни (важливо й те, що вони розмовляють мандаринською і часто зовні не дуже відрізняються від хань). Проте ісламофобія в Піднебесній посилюється, особливо в інтернеті; у соцмережах з'являються заклики до мусульман-хуей «повертатися на Близький Схід». У липні Сі Цзіньпін під час візиту до регіону Нінся, батьківщини хуей, застеріг китайських мусульман не вилугуватись у «незаконну релігійну інфільтрацію» і «триматися патріотичної традиції» (знак того, що він ставиться до цієї групи з підозрою, як і до інших етнічних спільнот із прикордонних регіонів Китаю, що мають у своїй історії епізоди сепаратизму).

І поки до багатьох громадян КНР ставляться як до людей нижчого сорту, китайцям-хань з іноземними паспортами завжди раді, вони дістають спеціальний статус. Будь-хто, у чьому роду були китайці, має юридичні переваги в отриманні трудової візи; народжені за кордоном діти громадян Китаю користуються пільгами, вступаючи до університетів.

Такий підхід допомагає економіці країни. За останнє десятиліття велика частина іноземних інвестицій надійшла від китайців із-за кордону. Багато американців китайського походження (у другому поколінні) відкрили бізнес у Піднебесній. Але статус члена «китайської родини», як його називає Сі Цзіньпін, пов'язаний із певними очікуваннями. У Сан-Франциско в грудні минулого року на спеціальному прийомі консул КНР нагадав американським сім'ям, що всиновили китайських дітей: «Ви китайці» (бо в них «карі очі, чорне волосся і смаглява шкіра»), закликавши виховувати в малюках «китайський дух».

Із погляду китайського уряду цей дух виходить за межі культурних зв'язків, перетворюючись на вигоду лояльності, причому не просто до держави, а до

Комуністичної партії. Багато хань за кордоном кажуть, що відчувають, ніби змушені говорити від імені Китаю. На початку цього року китайських іммігрантів до Австралії закликали обрати «правильну позицію» і підтримати «батьківщину» в її претензіях на спірні скелясті острівці в Південно-Китайському морі. Як нещодавно писав колишній посол Австралії в Китаї, вплив Пекіна в його країні доходить до того, що за студентами-китайцями «стежать, керують ними, а інколи й примушують щось робити»; австралійських бізнесменів-хань намагаються залучити до роботи в інтересах Китаю. Китайськомовні ЗМІ в Австралії, які майже всі поголовно критикували КНР на початку 1990-х років, сьогодні здебільшого настроєні позитивно й уникають незручних тем, як-от Тибет і фалуньгун.

Пекіну важко змиритися з тим, що нащадки колишніх громадян, котрі емігрували, не конче почувають обов'язок діяти в його інтересах. Гері Локка, першого посла США в Китаї, який мав китайсько-американське походження (2011–2014), не раз критикували в державних ЗМІ за те, що він виконував свою роботу: представляв американські інтереси, навіть коли вони суперечили китайським. Іноземні журналісти-хань у КНР скаржаться, що служба державної безпеки звинувачує їх у нелояльності, що їм нагадують про їхню «китайську кров».

Потужний етнічний компонент присутній і в напружених відносинах Китаю з Гонконгом (який перебуває під його врядуванням) і Тайванем (на який Пекін претендує). І там, і там хань становлять явну більшість населення, але вони дедалі дужче цінують місцеву, а не «китайську» ідентичність. Проведене Китайським університетом Гонконгу опитування виявило, що виключно «китайцями» вважає себе 9% тамтешніх респондентів (у 1997-му, коли ця територія тільки-но повернулася під правління Китаю, таких було 32%). Схожа тенденція спостерігається й на Тайвані.

ПЕКІНСЬКИЙ ПОРЯДОК

Заради своїх претензій на ту чи ту форму юрисдикції над етнічними хань китайський уряд навіть відважується на конфронтацію з іншими державами. Торік уряд Малайзії (де хань становлять 25% населення)

висловив невдоволення послові КНР через заяву про те, що Пекін «не спостерігатиме байдуже», коли порушуватимуть його «національні інтереси» та «інтереси китайських громадян». Загрозу посол побачив у промалайській демонстрації, запланованій у районі, де майже всі торговці були ханської національності, хоча громадян Китаю серед них налічувалося небагато. У деяких випадках Китай іде навіть далі. Діалог між ним та Америкою давно псується арешти й ув'язнення натуралізованих громадян Сполучених Штатів, народжених у Піднебесній.

Світогляд, вибудований навколо хань, у Китаї стосується й біженців. У низці конфліктів від 2009 року між бойовиками певних етнічних груп та силовиками М'янми китайський уряд стабільно більше допомагає тисячам осіб, що втекли до Китаю із м'янмарського району Коканг, де 90% населення становлять хань, ніж утікачам зі штату Качин, які належать до інших етнічних груп. Некитайці, схоже, не менш зачаровані ідеєю суто ханського Китаю, ніж офіційний Пекін. Іноземні держави та неурядові організації ніколи не пропонують, щоб КНР приймала біженців із гарячих точок в інших країнах. Єдиний великий наплив до Китаю після 1949-го був теж етносу хань: близько 300 тис. в'єтнамських громадян перетнули кордон у 1978–1979 роках, боячись переслідувань за «китайськість». Для решти двері майже завжди зачинені. Крім цієї групи із В'єтнаму Китай прийняв лише 583 біженців. Мільярдерів у цій країні й то більше.

Суворі політика Пекіна стосовно іммігрантів та біженців привертає мало уваги, очевидно, тому, що переїхати туди намагається не так і багато людей. Віктор Очоа з Венесуели називає себе «червонопідгузником», дитиною іноземних спеціалістів, які поїхали в 1960-х роках до КНР допомогти побудувати соціалістичну утопію. Він учився на архітектора в Пекіні й залишився у Китаї. Але чотири десятиліття йому щороку доводилося подавати документи на робочу візу; нині, коли він хотів би піти на пенсію, у нього немає засобів для життя. «Тут я зводив лікарні; а тепер просто хочу сидіти вдома й читати. Але мені заборонено», — нарікає чоловік.

Іззовні багато кому Китай видається країною великих можливостей. Хтось хоче туди переселитися. Але держава дедалі частіше зустрічає такі спроби в багнети. Десятки тисяч китайців живуть у неофіційному шлюбі із жінками з В'єтнаму, М'янми й Лаосу, часто ці подружжя належать до однієї етнічної групи (не хань). Раніше влада роками вперто їх не помічала, а тепер багатьох таких жінок депортують, конфіскуючи паспорти. Міська влада Гуанчжоу запровадила трирічний план боротьби з нелегальною імміграцією. Проти кого боротимуться, не сказано, але держава може мати на оці близько півмільйона африканців (часто з простроченими візами) з району Гуанчжоу, який тамтешній люд прозвав «шоколадним містом».

Кількадесят років тому китайський уряд пояснював би той факт, що країна не може приймати нових мігрантів, перенаселеністю чи бідністю. Але сьогодні народжуваність менш ніж 1,6 дитини на жінку, що значно нижче за рівень простого відтворення, і 2012-го вперше спостерігалось зменшення населення працездатного віку. У Китаї вже відчутні проблеми, що постають перед багатьма країнами з підвищенням рівня життя й освіченості робочої сили. Тут дуже бракує соціальних працівників, персоналу для

догляду, медсестер: ці професії не популярні серед китайців. І такий дефіцит упродовж наступних десятиліть зростатиме, тоді як населення країни старітиме. Більшість багатих держав на ці ролі запрошують іммігрантів, але у вересні китайський уряд іще раз повторив, що візи для некваліфікованих робітників та працівників індустрії обслуговування буде «суворо обмежено».

ІЗ ПОГЛЯДУ УРЯДУ «КИТАЙСЬКИЙ ДУХ» ВИХОДИТЬ ЗА МЕЖІ КУЛЬТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ, ПЕРЕТВОРЮЮЧИСЬ НА ВИМОГУ ЛОЯЛЬНОСТІ, ПРИЧОМУ НЕ ПРОСТО ДО ДЕРЖАВИ, А ДО КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ

Закритий Китай уперто звужує собі доступ до світового пулу талановитих професіоналів. Тамтешня влада видає наживовижу мало робочих віз. За даними Світового банку, іноземці в КНР 2010-го становили 0,05% населення (для порівняння: у США 13%). Кільканадцять років тому там запровадили «зелену карту», щоб привабити таланти з-за кордону, але до 2013-го отримало її тільки близько 8 тис. осіб (пізніших даних немає). За словами Ван Гуйяо, засновника незалежної аналітичної організації «Центр вивчення Китаю і глобалізації» в Пекіні, багато із цих людей — колишні громадяни з паспортами інших країн.

КРАЇНА ШОВКУ І ГРОШЕЙ

Водночас громадяни КНР вирушають за кордон. Щороку сотні тисяч китайців їдуть туди на навчання або роботу. Багато повернулись і працюють у Піднебесній. Вони є локомотивом інновацій та високих технологій. Але набагато більше людей залишається за кордоном: за даними Міністерства освіти, із 4 млн китайців, які здобували освіту від 1978 року, не повернулася половина. А позаяк подвійне громадянство в Китаї заборонене, то людина постає перед вибором, коли випадає нагода отримати паспорт іншої країни (за правом народження, майновим цензом чи місцем проживання). Відтак утеча мізків відбувається переважно в одному напрямку. Тисячі китайців щороку відмовляються від громадянства своєї країни, а позаяк іноземцям стати китайцями дуже важко, їхній відплив нічим не компенсується.

Ханьцентричний світогляд Китаю — це не просто історичний курйоз. Це фактор, що визначає, у який спосіб країна оперує своїм дедалі сильнішим впливом у світі: не поважаючи ані рівності, ані громадянських прав у себе вдома, Пекін може нехтувати ними й за кордоном. В економічному сенсі дискримінацією етнічних меншин та нездатністю краще розпорядитися людським капіталом Китай відріже себе від важливого джерела економічного зростання, марнуючи ресурси. Посилення міжетнічної напруженості може розпалити той самий сепаратизм, котрого так боїться КНР. Сортуючи людей за кордоном за етнічною ознакою, а не за громадянством, що для захисту «своїх», що для кари за нелояльність, Китай може наразитися на конфлікт з іншими державами. За останнє століття його засновницький міф був джерелом сили. Але, намагаючись їхати на ньому вперед, країна ризикує постійно скочуватися назад у своє ж таки минуле. ■

Як фотографувати екзопланети

Відкриттям екзопланет уже нікого не здивуєш.
Наступний крок — спробувати їх зняти

За чверть століття після відкриття перших планет поза межами Сонячної системи астрономами знайшли ще понад 3500 інших. Вони дуже різні. Одні — розпечені газові гіганти, які кружляють навколо своєї зорі з шаленою швидкістю, «рік» їхній триває кілька днів. Другі — повністю вкриті океанами кількадесят кілометрів завглибшки. Якись із них не міг би уявити навіть найвищадивіший фантаст. Одна з таких планет, 55 Рака Е, може мати графітову поверхню й діамантову мантію. Принаймні так думають астрономи. Точно сказати вони не можуть, бо ж екзопланети виявляють двома основними способами: вимірюючи коливання материнської зорі під впливом гравітації планет або ледь помітне зменшення її світності, коли планета проходить перед зірковим диском. Ці показники багато подробиць не розкривають. Таким чином астрономи можуть зробити висновки про основне: розмір планети, її масу та орбіту. Інколи світло зорі, яке проходить крізь атмосферу планети, може показати хімічний склад повітря останньої. Решта — здогади.

Конкретизації їх здатні допомогти безпосередні знімки планет. За ними астрономи могли б з'ясувати температуру поверхні планети, проаналізувати, з чого вона складається, і навіть приблизно уявити собі її географію (якби планета була достатньо близькою, а телескоп — достатньо потужним). Отримати світло, потрібне для таких «портретів», важко. Перший знімок екзопланети 2M1207b, що за 170 світлових років від нас, було зроблено у 2004-му. Відтоді альбом поповнився лише кільканадцятьма іншими. Проте незабаром ситуація повинна змінитися: до справи залучать нові інструменти й на Землі, й у Космосі. Кілька об'єктів, за якими спостерігатимуть ці телескопи, цілком можуть виявитися планетами, на котрих здатне зародитися життя. Тобто завбільшки із Землю, на належній відстані від зірок, схожих на наше Сонце, у придатних до життя зонах цих зірок, де тепло від зорі не дає воді замерзнути, але й не доводить її до кипіння.

УСМІХАЙМОСЯ, БУДЬ ЛАСКА

Фотографувати екзопланети важко із двох причин: через відстань до них і між ними та через те, що світло від них майже повністю перебиває світло материнської зорі.

Міжзор'яні відстані не просто ускладнюють видимість об'єктів — вони зменшують для ока прогалину між планетою та її зорею, тому на фотографії два об'єкти взагалі важко розрізнити. Видимі проміжки вимірюються у спеціальних одиницях — кутових секундах (або арксекундах; це $1/3600^\circ$). Візуально — це як дивитися на американську монету в 10 центів із відстані 4 км. Найближча до Землі екзопланета обертається навколо Проксими Центавра, сусідки нашого

Сонця. Але, за даними дослідниці екзопланет з Единбурзького університету Бет Біллер, кутова прогалина між цією планетою та її зорею — лише 0,038 арксекунди. Щоб розрізнити об'єкти, які перебувають на такій малій відстані один від одного, потрібен досить великий телескоп. Іще одна проблема — із сьйвом — найкраще вирішується за допомогою матового диска (коронографа), вміщеного в оптику телескопа. Функція коронографа — блокувати світло, що йде безпосередньо від зорі, але пропускати будь-яке її світло, відбите планетою, що рухається по її орбіті. Якщо дивитися на Землю з-поза меж Сонячної системи, її світність дорівнюватиме одній десятимільярдній світності Сонця.

У випадку екзопланет, які вже «сфотографувалися», ці проблеми найменш дошкульні. Вони є велетенськими кулями (а отже, відбивають багато світла), обертаються на великій відстані від тьмяних материнських зірок (отже, між ними велика видима прогалина, а сліпуче світло зорі зведене до мінімуму). Крім того, на цих перших зразках планетарної фотографії зазвичай фігурують молоді, щойно сформовані світи, які ще мають трохи світла від досі високої температури, зумовленої процесом їх формування. Але й тут потрібне серйозне обладнання. Чотири гігантські планети на орбіті зорі HR8799 сфотографували впродовж 2008–2010 років телескопи Keck і Gemini на Гаваях. Головні дзеркала на них мають відповідно 10 м і 8,1 м у діаметрі. Хороша новина для фотографів планет: таких телескопів стає більше й на них встановлюють спеціальні камери для фотографування.

ФОТОГРАФУВАТИ ЕКЗОПЛАНЕТИ ВАЖКО ІЗ ДВОХ ПРИЧИН: ЧЕРЕЗ ВІДСТАНЬ ДО НИХ І МІЖ НИМИ ТА ЧЕРЕЗ ТЕ, ЩО СВІТЛО ВІД НИХ МАЙЖЕ ПОВНІСТЮ ПЕРЕБИВАЄ СВІТЛО МАТЕРИНСЬКОЇ ЗІРКИ

На сьогодні три найкращі камери — це Gemini Planet Imager, встановлена на південному телескопі Gemini в Чилі, Спектрополяриметричний висококонтрастний інструмент дослідження екзопланет, яким обладнаний Надвеликий телескоп у Європейській південній обсерваторії, також у Чилі, й Коронографічна екстремальна адаптивна оптична система Субару на японському телескопі Subaru на Гаваях. На всіх цих телескопах дзеркала понад 8 м у діаметрі, одні з найбільших у світі, а їхні камери для планетарної фотографії обладнані найскладнішими на сьогодні коронографами. Отож-бо камера Subaru, наприклад, може робити знімки планет-гігантів, які обертаються навколо своїх зірок на відстані трохи ближчій, ніж відстань між нашим Сонцем і Юпітером.

Удосконалення чутливості камер даватиме астрономам змогу фотографувати значно більше світів. На-

приклад, камера Gemini Planet Imager шукає планети навколо 600 перспективних зірок. Про її перше відкриття було повідомлено в серпні 2015 року. Але навіть ці велетні обмежуватимуться фотографуванням тільки газових гігантів. Щоб знімати наступну категорію менших планет («крижаних гігантів» на кшталт Нептуна й Урана), а потім і великі кам'янисті — класу «надземля», яким немає аналогів у Сонячній системі, знадобляться ще потужніші інструменти.

Їх уже розробляють. У горах Чилі будується Європейський екстремально великий телескоп (ELT). Діаметр його дзеркала — 39,3 м. Це майже вчетверо більше, ніж у нинішнього рекордсмена Gran Telescopio Canarias на Канарських островах (10,4 м). По закінченні побудови, у 2024 році, ELT буде достатньо чутливим, щоб сфотографувати планету Проксими Центавра та інші скелясті планети на орбітах ближніх зірок. Дещо менший Гігантський Магелланів телескоп планують добудувати у 2021 році. 30-метровий телескоп, який заплановано створити на Гаваях, за розміром буде орієнтовно між цими двома (хоча його побудова зупинилася через юридичні проблеми).

«Далі вдосконалювати наземні телескопи, мабуть, нікуди», — вважає Метт Маунтін, президент Асоціації університетів для астрономічних досліджень, який керував створенням телескопів Gemini. Переміщення повітряних потоків у земній атмосфері (через що, коли спостерігаєш неозброєним оком, здається, ніби зорі миготять) обмежує можливості використання телескопів для фотографування планет. Щоб обійти ці перешкоди, потрібно вийти в Космос. Телескоп James Webb, запуск якого заплановано на 2018 рік, створювали не зовсім для цього, але його дзеркало діаметром 6,5 м й достатньо сильний коронограф мали б уможливити зйомку великих ближніх планет. Телескоп зможе також «рознюхати» атмосферу багатьох інших, проаналізувавши світло зір, яке проходить крізь неї на шляху до Землі. Космічний телескоп WFIRST, запуск якого планується на середину 2020-х років, сам робитиме знімки, і його використовуватимуть для випробовувань найновішого покоління коронографів.

Після цього астрономи, які хочуть знімати справді подібні до Землі планети, усі свої надії покладають на низку зухвалих проєктів, що наразі існують у вигляді пропозицій на папері в НАСА. Одним із найцікавіших є проєкт New Worlds Mission. Він передбачає запуск у Космос гігантського окультера (фактично зовнішнього коронографа), який летітиме поруч із наявним космічним телескопом (можливо, із James Webb) і помітно розширюватиме можливості фотографування екзопланет.

РОЗМІР НЕ ГОЛОВНЕ

Утім, не гігантоманією єдиною — у цьому переконана команда вчених на чолі з колишнім директором відділу астрофізики при НАСА Джоном Морсом. Project Blue — так вони себе називають — сподівається за допомогою приватних грантів, бюджетних коштів та пожертв громадськості профінансувати побудову космічного телескопа вартістю \$50 млн (для порівняння: бюджет James Webb — \$9 млрд), який спробував би робити знімки будь-яких схожих на Землю екзопланет у придатній для життя зоні Альфи Центавра А — найближчої до Землі схожої на Сонце зірки, старшої сестри Проксими Центавра.

Альфа Центавра гарячіша за Проксиму, тобто її придатна для життя зона розкинулася значно далі. Це, як і невелика відстань від нас до зорі, дасть змогу Project Blue обійтися дзеркалом із діаметром 30–45 см. Дзеркала такого розміру цілком можуть бути в телескопах ентузіастів — аматорів астрономії. Проте любителі не мають керованого комп'ютером «мультизіркового дзеркала із хвилефронтним керуванням». У цьому дзеркалі використовуватиметься технологія, яка вже підлаштовується під наземні телескопи й називається адаптивною оптикою: окремі ділянки дзеркала зазнають ледь відчутних деформацій, щоб моделювати вловлене світло.

За словами професора Супрії Чакрабарті з Університету Ловелл у штаті Массачусетс, у парі з коронографом хвилефронтний регулятор дасть змогу телескопові перекидати світло не тільки від Альфи Центавра А, а й від Альфи Центавра В — зірки-компаньйонки, ще ближчої до неї, ніж Проксима Центавра. Крім того, планується за кілька років зробити тисячі знімків. Якщо аналізувати такі масиви фотографій, а паралельно постійно відстежувати сигнали (особливо ті, що проявляються на потенційних орбітах), комп'ютери зможуть виловлювати з усього цього шуму планети.

Якщо це вдасться, то завдяки близькості Альфи Центавра А телескоп дослідників із Project Blue зможе знайти багато інформації про будь-які планети на орбіті цієї зірки (статистичний аналіз відомих екзопланет свідчить, що вони там, найімовірніше, є). Дослідження їхнього світлового спектра покаже, з чого складаються їхня атмосфера й поверхня, зокрема засвідчать наявність сполук типу кисню й метану, які можуть означати присутність життя. Може, навіть вийде безпосередньо розпізнати рослинність (чи якийсь її інопланетний еквівалент). Тривалість дня планети можна вирахувати, спостерігаючи постійні зміни її світності, адже завдяки обертанню навколо осі континенти й океани по черзі то з'являтимуться, то зникатимуть. Спостерігаючи за тривалішими варіаціями, можна дізнатися про пори року на планеті; коротші й хаотичніші можуть засвідчити погодні явища.

Якщо Project Blue вчасно збере кошти, він сподівається запустити свій телескоп у 2019 чи 2020 році. Можливість зробити знімок кам'янистої планети на орбіті однієї з найближчих сусідок Сонця стала б надзвичайною науковою удачею. Якби знайшлася придатна до життя планета, це було б одним із найбільших наукових відкриттів століття. Спонсори можуть узяти це до уваги. ■

ФОТО: ОЛЕКСАНДР РАТУШНЯК

Девід Кровлі:

«Фактчекінг — одна з найцікавіших проблем сучасного світу»

Спілкувалася
Ганна Трегуб

У розмові з *Тижнем* Девід Кровлі, професор Школи гуманітарних наук Королівського коледжу мистецтв у Лондоні, розповів про старі та нові медіа, постправду й андеграунд у країнах соцтабору.

Із розвитком технологій іншими стають носії, які передають символічне значення, тобто тексти або зображення. Зокрема, на зміну паперу приходять різноманітні гаджети. Як поява нового посередника, котрий доносить до нас інформацію, впливає на долю плаката або тексту? Чи зберігають вони своє початкове значення?

— Говорячи про технології, ми доволі часто думаємо, що нове цілком витісняє старе. Тобто з розвитком інтернету попередні ЗМІ мали б зникнути повністю. Але це ж не так. Нові медіа певним чином змінюють своїх попередників, і ті починають діяти й поводитися по-іншому. Зміни в медійному світі — це не революції, до них пасує радше інша метафора: різні геологічні шари, що мають минуле, теперішнє й, можливо, майбутнє. По сильний, хоч і простий приклад далеко ходити не треба. Під час протестів в Україні на зламі 2013–2014 років багато хто з людей на вулицях тримав у руках папе-

рові транспаранти або плакати з певними меседжами. Оці плакати — найтрадиційніший медіум, який досі використовують. Питання в тому, як транспаранти й написане на них потрапили потім у світ ЗМІ. Тих, хто протестував на українських майданах, та їхні саморобні плакати фотографували (часом журналісти, часом ні), і ці фото потрапляли на передовиці світової преси або ж з'являлись у соціальних медіа. Таким чином ми отримали своєрідний гібрид: звичний паперовий постер циркулював на цифрових платформах. У ситуації оцієї гібридності ми й перебуваємо нині.

Кажучи про майбутнє того, що можна назвати плакатами, ми маємо на увазі не стіни й папір, а екрани. Завдяки еволюції технологій зображення, які ми використовуємо для певної мети в публічній сфері, перестали бути статичними. Якщо взяти дуже відомі постери, зокрема своєрідну графічну ікону 2008 року, періоду перших виборчих перегонів Барака Обами, — плакат «Надія», створений Френком Шепардом Фейрі, то це зображення стало плавно перегікати в інші. Його безліч разів запозичували й адаптували, зокрема задля промоу-ну Дональда Трампа. Таким чином, від початку

маємо постер із якимось зображенням, і це та ДНК, яка потрапляє до інтернету, де мутує, доповнюється, набуває нового вигляду. Сама ідея статичних монозображень нині під загрозою. Гадаю, в майбутньому не йтиметься суто про статичні чи рухомі зображення. Усі зображення на екранах дуже легко стають об'єктами анімації.

Графіті й мурали на міських будівлях теж можна назвати своєрідною формою плаката, у них теж перетинаються соціальний або політичний протест і мистецтво. Як може скластися доля цих явищ візуального мистецтва в умовах, коли міста заповнюються екранами?

— Наскільки я знаю, в Києві немає робіт Бенксі. Проте в Лондоні їх можна побачити на вулицях. Купа народу знає про цього митця, але чому? Знову ж таки завдяки різним медіа. Його твори існують не лише в одному місті в якийсь певний час — їх транслюють соціальні медіа, інтернет, друковані ЗМІ тощо. Графіті перестали бути статичними чи стабільними. Поява цифрових екранів є цікавим явищем. Якщо ви створюєте графіті, тобто в певний момент у певній техніці малюєте щось на стіні, то це статичне зображення. Із цифровими екранами інакше. Можна з певністю говорити, що Лондон обходиться без друкованої реклами взагалі, бо його рекламні компанії використовуватимуть на вулицях цифрові білборди чи лайт-бокси. Цікаве питання, як можна впливати на простір чи модифікувати його, адже з екранами, так би мовити, дуже важко торгуватися. А ще цікаво спробувати зрозуміти, хто насправді володіє публічним простором, якщо йдеться про розміщені десь екрани, на яких крутять рекламу.

Я багато часу прожив у східноєвропейських країнах. У 1980-х мешкав у Польщі, бачив її до змін 1989-го. Мене шокував тоді вигляд Варшави — міста, закутого в рекламу, надруковану на великих полотнищах. Подекуди людям доводилося прорізати в ній дірки, щоб до їхніх вікон потрапило світло. Не лише США, земля комерції, а й екс-комуністичні країни дуже охоче прийняли рекламу. Власне, її бум у державах Східної Європи припав на період після 1989–1991 років, і це пов'язано з початком функціонування більш-менш вільного ринку. Зі свободою бізнесу, отримання прибутків та реклами. Почасті питання її контролю автоматично впирається в тему свобод. А отже, виникає потреба глибшого суспільного діалогу із цього приводу, ніж є нині. Це непросто.

Цього року референдум у Нідерландах, Brexit і перемога Дональда Трампа спантеличили й шокували світ, адже помітною стала неготовність до розвитку подій. Чи справді йдеться про своєрідні маніпуляції та чи можна це назвати вдалим прикладом застосування соціальних медіа, у яких швидкість новинного потоку не залишає часу для перевірки фактів?

— Успіх Brexit і перемога Дональда Трампа на президентських перегонах у США прямо ставлять питання щодо медіа. Ці зміни здивували пресу та політичний істеблішмент. Здобутки правих популістів базуються на тому, що вони навчилися вдало використовувати соцмережі, а також суспільні упередження й занепокоєння. Нині маємо проблему зі здатністю мислити критично. Коли йдеться про соціальні медіа, то вони передбачають можливість

Девід Кровлі — професор Школи гуманітарних наук Королівського коледжу мистецтв у Лондоні. Випускник Королівського коледжу мистецтв та Університету Брайтона. У 1980-х навчався в Академії мистецтв у Кракові. Фахівець з історії мистецтва та дизайну Східної Європи комуністичної доби. Автор мистецтвознавчих статей та низки видань, зокрема «Національний стиль і національна держава. Дизайн у Польщі» (1992), співредатор тритомника «Соціалізм та стиль: Матеріальна культура в повоєнній Східній Європі» (2000); «Соціалістичні простори: місія повсякденного життя у Східному блоці» (2003); «Соціалізм і задоволення: дозвілля і розкіш у Східному блоці» (2010).

своєрідного втручання, пересічного коментування їхнього потоку інформації. Окрім того, можна бути залученим у своєрідний діалог.

Таким чином, медіа перестали бути монологічними, висловлювати одну думку про те, що відбувається. Я особисто не проти цього, але не забуваймо про перевірку фактів. Фактчекінг — одна з найцікавіших проблем сучасного світу. Швидкість операцій у ЗМІ означає, що після того, як сталася певна подія, газетні статті, випуски новин та соціальні медіа пропонують нам недостовірні дані. Навіть найбільші ЗМІ не спішають повідомити, де й ким інформація здобута. Це боротьба між точністю фактів і бажанням швидкості. Здається, нині перемагає темп. Очевидно, звідси й проблема постправди. «Постправду» видавництво Oxford Dictionaries назвало «словом 2016 року». На жаль... Мова про ситуацію, коли політики на кшталт Трампа можуть відверто брехати й це ніяк не впливає на успіх їхніх проєктів, коли правда не обов'язково є значущою. Інший англійський вираз, який стосується описаних явищ, — це ота «права в нас», яка має більше стосунку до суб'єктивності.

Коли кількість перемагає якість у світі новин і водночас постправа стає своєрідною нормою в політиці, чи не означає це, що разом зі здатністю до критичних суджень ми втрачаємо свободу? Чи дасть нам щось широкі суспільне обговорення цієї проблеми?

— А ви погляньте на неї трохи збоку. Є доволі цікаві свіжі дані нейрологів, пов'язані з тим, що діти багато часу проводять біля моніторів. Було здійснено кілька досліджень того, як у мозку таких малюків функціонують синапси на різні подразники. Коли така дитина сиділа в кімнаті й до неї заходив, скажімо, хтось із рідних, тобто жива людина, синапси подавали сигнал про її реальність. Потім дитину просили подивитися на екран, де було показано, що хтось так само йде до кімнати. Реакція мозкових синапсів була іншою, тобто сигналізувала про нереальність побаченого. Отже, якщо досвіді контакту зі справжніми речами не буде, то й механізми в мозку, які відповідають за наше розпізнавання реальності чи нереальності, ослабнуть.

Ви автор книжки про дозвілля та розкіш у країнах Східної Європи під владою комуністів. Яким чином відсутність широкого доступу до цих речей у минулому впливає на сьогодення суспільств регіону? Чи заважає це їм сьогоденні адаптувати інші форми модерності?

— Тут необхідно трохи зануритися у контекст. Моя книжка, про яку ви запитуєте, була частиною цілої серії видань про досвід щоденного життя, про

місця та значущі речі, які творили життя комуністичного блоку. Ми з колегами подумали, що наротив стосовно цих теренів, який існував досі, говорять про одвічну сірість, життя без радості, злидні. Не надто позитивні речі, аби оповісти про певні географічні ареали, особливо коли говорити доводиться з людьми, які прожили тут життя.

Звертання до теми розкоші, дозволяла й задоволення — це своєрідна провокація, особливо коли йдеться про комуністичні країни Східної Європи. Справді, тут існували свої дозволяла й розкіш. Розкіш як така — завжди відносний концепт. Коли живеш в умовах обмеження всього, то навіть доступ до їжі є розкішною. Країни соціалізму вважали нонсенсом таку річ, як парфуми. Останні не відігравали ролі в проекті наближення комуністичної утопії. Фактів і запитань зібралось багатько. Усі вони відсилали до одного загального: що ж таке в тих умовах образ нормального, хорошого життя? Ці уявлення в країнах Східної Європи, що потрапили під комуністичне панування, упродовж ХХ століття змінювалися.

Хрущов свого часу оголосив змагання із Заходом, який треба було наздогнати й перегнати. Отже, західні норми мали стати радянськими. А от із тим, що ж насправді було нормально, у країнах комуністичного блоку існували проблеми. Проект модерності запозичували на Заході. Нормально було хотіти мати машину, окреме сімейне помешкання. Держава задекларувала, що володіти цими речами нормально, але зазнала провалу в наданні доступу до них. Багато з тих, хто писав про ГУЛАГ і злидні (безумовно, ці явища — дійсність СРСР та комуністичних країн довкола), були вельми не в захваті, що ми з колегами звернулися саме до таких тем. У країнах, про які мова, була розкіш, зосереджена переважно в руках еліт.

Причина того, що, наприклад, в Україні дорога машина досі є ознакою заможності, коріниться в радянському минулому, коли доступ до авто був обмежений. Усе це обертається потоками машин на ваших дорогах, ударом по екології та своєрідним трактуванням сенсу багатства. Не йдеться про інвестиції у щось (як-от створення нових університетів, спортивних комплексів, парків, лікарень, фінансування науки, культури, технологічного розвитку) з кишені багатих осіб. Існує і ще одна проблема: питання спільної власності є проблематичним у вашій частині світу, бо ж надто довго ви жили з не надто доброю інтерпретацією цього явища. Маю на увазі громадський транспорт. Минуле ускладнює перехід до інших можливих моделей суспільної реальності й діяльності, до нової якості суспільної дискусії.

Наскільки потужним важелем впливу на суспільство, за вашими спостереженнями, у комуністичних суспільствах східноєвропейських країн була популярна культура?

— Нині в Лодзі відкрита моя виставка під назвою «Нотатки з андеграунду». Йдеться про музику Східної Європи у 1970–1980-х роках, зв'язки між альтернативною музикою, наприклад роком, «Новою хвилею» і пізніше панком, та візуальними мистецтвами. Андеграунд є своєрідним міфологічним місцем. Це простір між офіційною, санкціонованою культурою та дисидентством. Це своєрідний лімб, якщо хочете, місце надзвичайно цікаве,

бо саме воно формувало думки цілих поколінь про світ довкола та події в ньому. Цей феномен іще не описаний адекватно, бо в нас уже є певні усталені способи говорити про події 1970–1980-х років. Конформізм проти нонконформізму, легальність проти дисидентства. А між ними пролягає величезний простір, значно більший, ніж просто історія музики.

Ми знаємо з історії, що кордони між країнами комуністичного блоку були доволі непроникні й не існувало особливої свободи подорожування між ними. В СРСР виникла мало не параноя з приводу поляків за часів «Солідарності». Пощастило знайти не надто багато прикладів, коли люди переїжджали з країни до країни, проте, що вражає, вдалося відшукати подібність ідей та культурних феноменів. Зокрема, у музиці, і не лише. В образотворчому мистецтві комуністичних країн у 1980-х роках популярним напрямом андеграунду був примітивізм. Примітивний, сенсорний образ світу — ось що відбивало мистецтво, опираючись накинута речам. В Естонії були митці, що творили в такому стилі. У Росії, у тодішньому Ленінграді, існувала ціла група «Нові художники» (спершу, в 1977–1982 роках, це неформальне об'єднання, котре виникло довкола Бориса Кошелюкова, називалося групою «Літопис». — Ред.). Щось подібне можна було знайти в Польщі й Чехословаччині. Це такий собі продукт тодішніх реалій. В умовах, коли панівна ідеологія нав'язувала молоді своє бачення майбутнього, ці митці намагались у творчості примітивізуватися так сильно, як могли, аби протистояти тій візії світу. Вони не організували страйків, таких рухів, як «Солідарність», великих протестів. Однак це була форма індивідуального спротиву. Думаю, в Україні теж щось таке існувало.

САМА ІДЕЯ СТАТИЧНИХ МОНОЗОБРАЖЕНЬ НИНІ ПІД ЗАГРОЗОЮ. ГАДАЮ, В МАЙБУТНЬОМУ НЕ ЙТИМЕТЬСЯ СУТО ПРО СТАТИЧНІ ЧИ РУХОМІ ЗОБРАЖЕННЯ. УСІ ЗОБРАЖЕННЯ НА ЕКРАНАХ ДУЖЕ ЛЕГКО СТАЮТЬ ОБ'ЄКТАМИ АНІМАЦІЇ

Якщо повернутися до теми виставки, про яку я згадав, то вона стартує від 1968 року — символічної для Східної Європи дати, коли війська Варшавського блоку вдерлися до Чехословаччини. Для тодішньої молоді цей хронологічний момент означає радянську владу, але водночас і дещо інше. Появу рок-музики. Ця музика змінила чутливість покоління. Це дві різні речі — молодь 1950-х і молодь 1970-х, бо ж остання мала доступ до світу образів рок-музики, до своєрідного виходу з насаджених моделей.

Зображення життя у Східній Європі 1960–1970-х років завжди має елемент карикатурності. Історія тамтешня постає кущою і збідненою. Та якщо додати туди історію музики, музичних уподобань, мистецтва тощо, це розширить картину. Так, цілком можливо, що рок-музику важко було дістати й це породило масову практику переписування з касети на касету, але така історія збагачує загальне уявлення про суспільства Східної Європи під комуністичною владою. У цьому й полягала моя ідея. ■

Повну версію інтерв'ю читайте на сайті www.tyzhen.ua

5–11 грудня чекаємо Вас на таких заходах у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

- 5 грудня, 18:30** — презентація книжки «Життя святих» у двох томах. Учасники: Дарина Морозова, Отець Богдан Огульчанський, отець Олександр Драбинко, Костянтин Сігов. Спільно з видавництвом «Дух і Літера».
- 6 грудня, 18:00** — презентація етнографічних бестселерів Ірини Ігнатенко «Жіноче тіло у традиційній культурі українців» та «Чоловіче тіло у традиційній культурі українців». Модерує Леся Мудрак. Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля».
- 7 грудня, 18:30** — презентація перевидання «Нариси Дніпра» О. С. Афанасьєва-Чужбинського: яскраві картини життя середини XIX ст. Модерує упорядниця Олена Крушинська. Спільно з видавництвом «Апріорі».
- 8 грудня, 18:30** — читачький клуб «ЛітАкценту». Все, що ви хотіли знати про родинні історії, але боялися: читаємо «Лялю» Яцека Денеля. Модерує Ярослав Стріха.
- 9 грудня, 18:30** — презентація книжки Валентина Терлецького «Кілька років зими». Спільно з видавництвом «Кальварія». Учасники: Маріанна Малина, Любов Якимчук, Антон Санченко, Олесь Стужук, Володимир Даниленко, Сергій Пантюк, Юрій Глушко, Олег Шинкаренко.
- 10 грудня, 18:00** — дитяча субота для дітей 4–8 років. Презентація книжок Олега Чаглуна «Мікробот» і «Мікробот і Кам'яний дракон». Спільно з видавництвом «Фонтан казок».

Київ (вул. Спаська, 5):

- 7 грудня, 16:30** — літературна студія для підлітків «Творці 2.0». Модерує Юлія Джугастрянська. Спільно з порталом «ЛітАкцент».
- 8 грудня, 18:30** — презентація книжки Леоніда Кононовича «Чигиринський сотник». Модерує Ігор Бондар-Терещенко. Спільно з видавництвом «Фабула».
- 9 грудня, 13:00–19:00** — марафон із написання листів на підтримку потерпілих унаслідок порушення прав людини. Спільно з Amnesty International Ukraine.

Київ (б-р Лесі Українки, 24):

- 10 грудня, 14:00** — дитяча субота для дітей від 5 років. Майстер-клас зі створення новорічних ялинок.

Київ (вул. Вадима Гетьмана, 1):

- 6 грудня, 11:00–17:00** — марафон із написання листів на підтримку потерпілих від порушення прав людини. Спільно з Amnesty International Ukraine.

Львів (просп. Свободи, 7):

- 5 грудня, 18:30** — Drama Talks. Сценічне читання п'єси Жана Ануя «Антигона» в межах проекту Theatre Development Camp. Спільно з ABC Theatre.
- 6 грудня, 18:30** — презентація книжки Миколи Давидюка «Як працює путінська пропаганда». Модерує Володимир Місяйло. Спільно з видавництвом «Смолоסקип».
- 8–10 грудня, 15:00–21:00** — марафон із написання листів на підтримку потерпілих унаслідок порушення прав людини. Спільно з Amnesty International Ukraine.

Дніпро (вул. Глінки, 15, вхід із Європейської площі):

- 5 грудня, 18:30** — проєкт «Війна». До Дня Збройних сил України зустріч із воїнами 93-ї ОМБр.
- 6 грудня, 18:30** — презентація книжки Олени Гусейнової «Супергерої». Спільно з видавництвом Старого Лева.
- 9 грудня, 18:30** — перегляд та обговорення фільму режисера Юлії Гонтарук «Десять секунд» (Україна, 2016, 69 хв).
- 10 грудня, 12:00–16:00** — марафон із написання листів на підтримку потерпілих від порушення прав людини. Спільно з Amnesty International Ukraine.

Вінниця (вул. Соборна, 89):

- 5 грудня, 18:00** — перегляд та обговорення документальних фільмів «Жіноча «Солідарність» Марти Дзієдо і Пьотра Шлівоєського та «Загублені» Світлани Шимко. Спільно з Міжнародним фестивалем документального кіно про права людини Docudays UA і ВОГО «Подільський центр соціальних технологій».
- 6 грудня, 18:00** — перегляд та обговорення документальних фільмів «Десять секунд» Юлії Гонтарук та «Остап» Тараса Дроня. Спільно з Міжнародним фестивалем документального кіно про права людини Docudays UA і ВОГО «Подільський центр соціальних технологій».
- 7 грудня, 18:00** — перегляд та обговорення документальних фільмів «Битви» Ізабель Толенаре та «Пісня бійця» Христини Люльченко. Спільно з Міжнародним фестивалем документального кіно про права людини Docudays UA і ВОГО «Подільський центр соціальних технологій».
- 9–10 грудня, 9:00–21:00** — марафон із написання листів на підтримку потерпілих унаслідок порушення прав людини. Спільно з Amnesty International Ukraine.

- 9 грудня, 18:00** — презентація нових книжок Олександра Есаулова «Антилюди» та «Мамо, що це було?». Модерує Андрій Кузьмін. Спільно з видавництвом «Теза».
- 11 грудня, 16:00** — презентація книжок Ірини Ігнатенко «Жіноче тіло у традиційній культурі українців» та «Чоловіче тіло у традиційній культурі українців». Модерує Ольга Зайцева. Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля».

Івано-Франківськ (вул. Незалежності, 31):

- 5–6 грудня, 18:00–19:00; 8–11 грудня, 17:00–18:30** — марафон із написання листів на підтримку потерпілих унаслідок порушення прав людини. Спільно з Amnesty International Ukraine.

Луцьк (вул. Лесі Українки, 30):

- 5 грудня, 18:30** — перегляд та обговорення фільму режисера Стефана Кессісоголу «Тягар доказів» (Німеччина, 2015, 33 хв) у межах XIII Мандрівного міжнародного фестивалю Docudays UA.
- 6 грудня, 18:30** — перегляд та обговорення фільму Тараса Дроня «Остап» (Україна, 2015, 28 хв), Олексія Радинського й Томаша Рафи «Люди, які прийшли до влади» (Україна, 2015, 17 хв), Христини Люльченко «Пісня бійця» (Україна, 2016, 10 хв) у межах XIII Мандрівного міжнародного фестивалю Docudays UA.
- 7 грудня, 18:30** — перегляд та обговорення фільму режисера Нанфу Вонг «Задрифта Горобка» (США, Китай, 2016, 84 хв) у межах XIII Мандрівного міжнародного фестивалю Docudays UA.
- 8 грудня, 18:00** — презентація етнографічних бестселерів «Жіноче тіло у традиційній культурі українців» та «Чоловіче тіло у традиційній культурі українців». Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля».
- 9–10 грудня, 9:00–21:00** — марафон із написання листів на підтримку потерпілих унаслідок порушення прав людини. Спільно з Amnesty International Ukraine.

Рівне (вул. Короленка, 2):

- 9–10 грудня, 9:00–21:00** — марафон із написання листів на підтримку потерпілих унаслідок порушення прав людини. Спільно з Amnesty International Ukraine.
- 10 грудня, 12:00** — дитяча субота для дітей 4–7 років. Читання книжки «Слон на ім'я Гудзик» Лесі Ворониної, перегляд мультфільму й тематичне малювання.
- 10 грудня, 14:00** — дитяча субота для дітей 8–11 років. Читання для реготання книжки «Ракета на чотирьох лапах» Джеремі Стронга та тематичний аквагрим.

Суми (вул. Соборна, 44):

- 7 грудня, 19:00** — круглий стіл на тему «Сучасний театр: теорія і практика» за участю Валерія Панасюка, Антона Меженіна. Модерує Владислав Івченко.
- 9–10 грудня, 9:00–21:00** — марафон із написання листів на підтримку потерпілих унаслідок порушення прав людини. Спільно з Amnesty International Ukraine.

Тернопіль (вул. Валова, 5–9):

- 5 грудня, 12:00–16:00** — марафон із написання листів на підтримку потерпілих унаслідок порушення прав людини. Спільно з Amnesty International Ukraine.
- 7 грудня, 18:00** — презентація книжки Наталки Ліщинської «Нова людина». Модерує Юрій Матешчук. Спільно з Видавничою групою KM Books.
- 8 грудня, 18:00** — презентація книжки «Львів. Смаколики. Різдво» за участю авторів Дари Корній, Нікі Нікалоє та Тетяни Белімової. Модерує Юрій Матешчук. Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля».

Харків (вул. Сумська, 3):

- 5 грудня, 18:30** — дискусія «Книга, яку я ніколи не зможу зрозуміти» в межах дитячого фестивалю «КнигоПодорож». Учасники: Наталія Коваль, Таїс Перська, Ольга Черемська. Спільно з видавництвом «Ранок».
- 9 грудня, 15:00** — до Міжнародного дня захисту прав людини. Всесвітній марафон із написання листів від Amnesty International. Відкрита лекція з прав людини за участю Ірини Білі-Сабадаш. Показ роликів про героїв марафону та соціальної реклами Amnesty International.
- 9 грудня, 15:00–21:00; 10 грудня, 9:00–21:00** — до Міжнародного дня захисту прав людини. Марафон із написання листів на підтримку потерпілих унаслідок порушення прав людини. Спільно з Amnesty International Ukraine.
- Хмельницький (вул. Проскурівська, 2):**
- 9–10 грудня, 9:00–21:00** — марафон із написання листів на підтримку потерпілих унаслідок порушення прав людини. Спільно з Amnesty International Ukraine.
- 10 грудня, 16:00** — презентація книжок Ірини Ігнатенко «Жіноче тіло у традиційній культурі українців» та «Чоловіче тіло у традиційній культурі українців». Модерує Борис Ткач. Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля».

Інформаційний партнер

Вхід на заходи вільний.
З детальними анонсами та змінами в графіку
можна ознайомитися за адресою
<http://book-ye.com.ua>

Безрадiсний шопiнг

Вiкторiя Малишева

Одним iз мiсць вiдпочинку та дозвiлля для луганчан до вiйни була мережа гiпермаркетiв «Епiцентр». Хтось планував там ремонт, хтось шукав подарунки, а хтось просто релаксував: повiльно пересувався вiд вiддiлу до вiддiлу, спираючись на вiзок. Там справдi можна було вбити день i нiчого не купити. Просто дивитися, тримати в руках, а потiм залишати при собi обраний товар так, нiби вiн на якийсь час ставав власнiстю.

Улiтку 2014-го ми кiлька днiв спостерiгали, як нижнiй «Епiцентр» горить. Загасити його вiдразу та власниками: тепер, кажуть, вiн став «державним». День для довгої подорожi видався гарний, тож ми вiршили вбити час, як колись. Як на суботу, людей та автотранспорту навколо було небагато. Хоча в напiвпустому мiстi й незначне скупчення технiки можна розглядати як ознаку цiлком жвавого життя. Вiдвiдувачi, так само як i до вiйни, мляво сновигали примiщення магазину, але перше, що впадало в око, — мiсцевi «вiйськовi», котрi становили бiльшiсть клiєнтiв. I якщо цивiльнi покупцi хитали головами бiля вiдверто дорогих позицiй, то особи у формi йшли саме до таких, iз вищою цiною, товарiв i, здається, почувалися доволi комфортно. Тут теж певнi ножицi: їхнi благовiрнi мали вигляд такий, як i два роки тому, коли ще не були дружинами мiсцевої «елiти» — «вiйськових»: звичайнi люди нижчого за середнiй статку. Уявiть собi: середньо, якщо не бiдно, одягнена жiнка та її чоловiк у формi впевнено прицiпляються до телевiзора за 60 тис. руб. або садових меблiв такого самого прайсового дiапазону. Довго обговорюють усi «за» i «проти», а потiм рушають до iншого товару. За кiлька годин у магазинi я побачила тiльки одну родину довоєнних багатiїв, що цiлеспрямовано вибирала недешевi кухоннi стiльки: у неї натуральна шубка, шкiряна сумочка, а вiн цiлковита впевненiсть у собi.

Iз гострих вражень — прапор «республiки» над побутовою хiмiєю пiд дахом магазину. Напроти входу. Щоб видно його було всiм i вiдразу як ознаку того, що «йдемо у правильному напрямку». Але при цьому всi технiчнi написи українською. На чорно-бiлих свiтлинах у кав'ярнi довоєнний Луганськ, бо на фотографiї вокзалу є поїзди i той самий м'який знак у назвi мiста, що його немає вже два роки. Знаєте, враження вiд цього, як вiд розмови з божевiльним: вони дотримуються форми (триколор, нова назва «Стройцентр», позначки «Сделано в ЛНР», а всi написи колишнi — українською, як i фото того ще Луганська).

Дуже багато російського товару невідомих торгових марок. Чайник «Ельбрус», конвектор «Ельбрус», унiтаз просто на входi за 2390 руб. («Вiн прослужить вам на 2390 руб.») I майже дивина — мультиварка Phillips. Менi вона не потрібна, але я вiд щастя мало не цiлую її. Полiцi в цьому вiддiлi майже голi. Вiдшукати новинку там неможливо. Єдина посудомийна машина. Не однiєї торгової марки, а саме одна-однiсiнька на всю залу. Тож коли вам щось дуже потрібне, берiть вiдразу.

Не найкращий був варiант гуляти магазином у недоброму гуморi, тож ми вийшли з нього о 17:30 (хiба це пiзно?) в цiлковиту нiч. Темно було навколо. А мертве METRO та пониженi снарядами й мародерами фiрмовi автомагазини створювали дивне враження. Темрява, запустiння, а позаду оновлений «Стройцентр». Стояти на зупинцi було страшно. Хтось пройшов поруч, напiдпитку горлаючи пiсню. Пiсля всього дорога додому, безлiч п'яних людей, яких ми зустрiли, темнi вiкна будинокiв (бiльше чорних шиб, аниж освiтлених) знову створювали враження, що ми зайвi в мiстi.

Мабуть, наш час — ранок, коли життя якщо й не вирує, то принаймнi не згасає. Увечерi я відчуваюся зайвою серед пиякiв, темряви та запустiння. Коли нарештi дiсталися домiвки, у мене було вiдчуття, що нiч та порожнечу ми принесли iз собою, притягли її в дiм у сумках та кишнях. Дорога додому була геть пуста. Їхали майже о шостiй вечора, але нiхто не повертався з гостей. Нечисленнi пасажир, так само як i ми, квапилися швидше додому.

А взагалi враження доволi сумнi. О п'ятiй вечора працiвники кав'ярнi почали рахувати виручку й залишки продуктiв. Мiй син злякався: от-от зачинять, нам треба бiгти. Та й вигляд у продавцiв був саме такий: чого сидiти, коли нiч на вулицi? Ми йшли додому в темрявi. Радостi вiд подорожi було куди менше, нiж на її початку. Мабуть, треба вишукувати iншi можливостi проводити час — без спогадiв та порiвнянь. Або просто навчитися жити сьогоднiшнім днем i радiти тому, що вiн у нас є. ■

Хліба без видовищ!

Станіслав Васін

Відомий лозунг «Хліба і видовищ!» у «молодих державах» до кінця 2016-го повністю віджив себе. Тепер тут хочуть тільки хліба. Причому видовища, якими так славляться «народні республіки», вже викликають у вчорашніх глядачів лише блювотний рефлекс. Особливо цей рефлекс видно, коли «впарюють» успіхи «республіки». Це й зрозуміло: ось стоять напівголодні, замурзані вугіллям шахтарі, яким третій місяць толком не платять зарплату. А ось поруч із ними заготовлений для таких акцій персонаж — товариш Пушилін. А це означає, що зараз буде зроблена велика фотографія «щасливих» роботяг на тлі якоїсь позамежної цифри добутих тонн вугілля. Після чого знімуть ще й відеоролик, як почесно працювати на благо наново спеченої країни. А потім... Пушилін поїде, камери приборуть, цифри зітруть, а шахтарі, як і досі, молитимуться на те, щоб їм видали залишки зарплати ще за вересень.

Утім, ще більше питання, хто в «ДНР» авторитетніший: Бог чи Ходаковський. Перший традиційно мовчить, а ось лідер «Востока» раз у раз «обнадіює» роботяг: усе, що тільки можливо, віджато/розграбовано, РФ урізає виплати, бюджет місцевими силами не наповнити, працювати доведеться безплатно. Принаймні якийсь час. І на цьому тлі постійно ярмарки, народні гуляння, фотографії з вагонеткою вугілля.

Серед медиків і працівників освіти ще з кінця жовтня ходять чутки про те, що жовтнева/листопада зарплати будуть останніми з російської кишені, решта має забезпечуватися місцевими.

Силу застосовувати тут не соромляться. Так, 19 листопада вибух прогрімів в одній із донецьких аптек на бульварі Шевченка. Щоправда, сама аптека лишилася ціла: вибуховий пристрій заклали таким чином, що вибух пошкодив лише частину будинку між аптекою і другим поверхом. Однак сигнал власникові надіслали цілком недвозначний — і вже наступного дня аптека закрилася. Хоча місцева пропаганда й намагалася виставити цей випадок як підриг тютюнового кіоску у світлі боротьби проти куріння.

Буквально за кілька тижнів до згаданого інциденту на тому самому бульварі, лише за 200 м, такий самий «подарунок» залишили ще одному підприємцю. Щоправда, у цьому випадку осколками посікло навіть найближчий кіоск, після чого торговельна точка також була закрита. І якщо панічні зусилля місцевих царів хоч якось наповнити бюджет виліваються в освіті в «дрібниці» (як-от зменшення фінансування

харчування школярів), то в медицині є загроза, що ситуація обернеться повним колапсом.

Не так давно довелося звертатися в одну з місцевих клінік у Калінінському районі Донецька. Ситуація така: у реєстратурі немає нікого, у маніпуляційній також. У кабінеті терапевта сидять сам терапевт і молода практикантка, які дивляться на тебе так, щоб ти одразу зрозумів: прийшов не туди й не до тих. Стали вимагати якийсь талончик, на що я відповів, що в них уся лікарня порожня й лікарів неможливо знайти. Насилу прийняли так, після чого сказали, що навіть звичайні для ГРЗ аналізи робити їм нічим: реактивів немає другий місяць. І якщо я хочу, можу все необхідне зробити в платній лабораторії. Як виявилось, зарплату затримують і тут, даючи її частинами за жовтень, щоб люди не розходилися. Тоді як про медобладнання, медикаменти, реактиви й мови немає. Безплатно працює тільки те, що лишилося ще від України, та й то не завжди: у деяких макіївських лікарнях уже давно зробили платними фізпроцедури. А ось Донецьк поки що тримається.

Сумні (втім, тут уже дивлячись для кого) новини й на передовій. «Ополченню» порівняно з рештою прошарків «республіки», можна вважати, пощастило: тут зарплата 12–15 тис. руб. і затримують її лише на кілька тижнів. А ось з обмундируванням великі проблеми: традиційні для степу холоди та морози вже в листопаді наскрізь продувають зношену форму, яку здебільшого доводиться купувати власним коштом. Про що постійно говорить той самий Ходаковський, не втомлюючи звинувачувати злодіїв у керівництві «молодих держав».

Іншою проблемою бойовиків є їхній контракт: хоч би як старалися військкомати і хай там як часто звучали в тролейбусах заклики захищати батьківщину від фашистів, черги з добровольців вишикуватися не поспішають. Водночас ті, чий контракт цього року добігає кінця, не завжди можуть звільнитися з цілої низки формальних причин, які винаходить керівництво, особливо в «Сомали». Там, як відомо, Гіві, що почувався «царем № 2», славиться особливою жорсткістю до своїх підлеглих, які через одного називає зрадниками, якщо ті хочуть звільнитися з лав «ЗС ДНР».

Одним словом, у 2017-й «ДНР» входить у повному «розквіті»: зі збіднілим населенням, незадоволеним керівництвом, що прокралось (навіть за мірками Росії), розграбованими та проданими підприємствами й, звісно ж, ярмарками, які, напевно, вже приготували творці «народних земель» до 31 грудня. Інакше кажучи, знову видовища. А хліб відкладається до кращих часів. ■

«Ми» і «вони»

ОНУХ

Необережні слова одного міністра спровокували хвилю дискусій, яка й далі котиться соціальними мережами. В «Українській правді» у статті «Несвободна свобода слова, або Як пройти в Європу» відомий критик культури підлила олії до вогню, що згасав, намагаючись ще раз розставити крапки над «і», а заодно й висловити свою «єдино правильну позицію». Цікаво, що авторка не цитує слів українського міністра, ба навіть не згадує його прізвища. Дотримуйтесь і ми такого підходу, бо й імена, й цитати можуть бути не такі вже істотні, хоча... у статті критика культури не бракує цитати Девіда Ремніка, відомого журналіста ліберального тижневика The New Yorker, що й сам цитує відомого британського письменника Джорджа Орвелла. Затим у тексті бачимо ще посилання на слова Ярослава Грицака, історика, теж відомого й теж, здається, з ліберальними поглядами. Це дає нам поважні підстави вважати, що авторка — прихильниця й досі актуальної майже релігійної ортодоксії — лібералізму.

Нерозважливі слова міністра, що, на мою думку, становлять передусім елемент українського «мовного фольклору» з улюбленими та ще й такими експресивними виразами, як «генофонд України», «культурний код» або «духовні цінності», вже вкотре привернули увагу до широкого мінного поля української громадської думки.

За стрижень своєї статті авторка обрала поділ на «ми» і «вони», і тут, порушивши на хвилину домовленість, я процитую: *«Поділ на «нас» — правильних, корінних, упосліджених, але вартих кращого життя — і «їх» — інших, чужих, зайд і збоченців, які намагаються в нас забрати ті крихти, які в нас ще лишилися».*

Цей критик культури вдається до дуже популярної останнім часом у ліберальних колах практики: ставити свого противника — справжнього чи вигаданого — у важку для оборони позицію.

А тепер піддаймо цю цитату невеличкій операції-маніпуляції — замінімо «нас» на «них»: *«Розподіл на «них» — правильних, корінних, упосліджених, але вартих кращого життя — і «нас» — інших, чужих, зайд і збоченців, які намагаються в них забрати ті крихти, які в них ще лишилися».*

Як вам, подобається? Авжеж, це очевидна маніпуляція, але вона показує, як легко поставити щось із ніг на голову. А потім варто нагадати born again, відродженням, лібералам, що немає індивідуального «я», яке не було б частиною якоїсь політичної сукупності, якогось «ми». Реальної, а не суто теоретичної суб'єктності індивід може набути тільки в межах політичної спільноти. Зрештою, жодне «ми» не може бути без якихось «їх», людей, відмінних від «нас», чужих «нам». Ми не здатні обійтися без політичних міфів і завжди стаємо їхньою жертвою. Уявлення про політику, що була б відокремлена, вільна від

таких елементів, — теж міф. Власне, саме цю науку й засвоює тепер у пришвидшеному темпі сучасна Європа з притаманними їй цінностями, що спираються на ліберальний міф, — Європа, яку так вихваляє авторка. Наші наївні марення про Європу зазнають ненастанних верифікацій, бо й сама Європа не є і, зрештою, ніколи не була монолітом, і це дуже добре. Квазімоноліт у формі Советського Союзу ми вже мали. Проте, якою великою мірою охоронці ліберальної ортодоксії не впевнені в силі та привабливості своїх ідей, свідчить газета The New York Times, теж охоронець цієї ортодоксії, іконою американських лібералів. Гілларі Клінтон не утвердилась у ролі ікони, то, може, Меркель? Як бачимо, елементи месіанського мислення не чужі лібералам. Як слушно зауважив пан Андрій, лемко з Криниць, «світ на голову поперевертає». Тому, може, замість того щоб шмагати й тав-

НЕМАЄ ПОТРЕБИ ВИБУДОВУВАТИ ЯКУСЬ СФЕРУ ВСУПЕРЕЧ КОНСЕРВАТИВНИМ ЦІННОСТЯМ, БО САМЕ УЯВЛЕННЯ ПРО ЦІННОСТІ ЗА СВОЄЮ ПРИРОДОЮ МІСТИТЬ ЕЛЕМЕНТ ПОСИЛАННЯ НА ПЕВНУ ТРАДИЦІЮ

рувати «політично невірних» міністрів, а разом із ними й великі масиви українського суспільства, варто подумати про те, що є істотним, актуальним і вартим зусиль для нашого суспільного дискурсу. Немає потреби вибудовувати якусь сферу всупереч консервативним цінностям як таким, бо саме уявлення про цінності за своєю природою містить елемент посилання на певну традицію, а звернення до традиції — це, безперечно, консервативна риса. Натомість я хотів би, щоб авторка замислилася, звідки взявся «мовний фольклор» з улюбленими та ще й такими експресивними виразами, як «генофонд України», «культурний код» або «духовні цінності». І чому він і надалі такий популярний, навіть серед міністрів? Ми «приречені» жити в оточенні «їх», інших, чужих, і є трюїзмом твердження, що краще, коли можна, не тільки визнати себе у своїй відмінності від інших, а й перетворити її на цінність. Чимало нас усвідомлює, що цей процес довгий, сповнений не завжди приємних несподіванок, і немає гарантії, що він зрештою виявиться вдалим. Одне слово, це наша історія, історія людськості. Ніхто не обцяв, що буде легко, хіба, може, тільки несхитні ліберали. Зрештою, історія, здається, дійшла свого краю. ■

5

представляє

16:05
ЩОСУБОТИ

**ФІНАНСОВИЙ
ТИЖДЕНЬ**

Ключові події фінансового світу

Центр німецької мови
Партнер Гете-Інституту

ЗНАЙДИ В СВОЄМУ МІСТІ!

ВІННИЦЯ

☎ 096 443 84 60
✉ winnyzja@slz.org.ua

ДНІПРО

☎ (0562) 47 03 21
✉ dnipropetrowsk@slz.org.ua

ДОНЕЦЬК *

✉ donezk@slz.org.ua

ЗАПОРІЖЖЯ

☎ 099 113 57 91
✉ saporischja@slz.org.ua

КРОПИВНИЦЬКИЙ

☎ 096 552 15 92
✉ kirowohrad@slz.org.ua

ЛУГАНСЬК *

✉ luhansk@slz.org.ua

ЛУЦЬК

☎ 097 150 79 63
✉ luzk@slz.org.ua

ЛЬВІВ

☎ (0322) 39 47 67
✉ lwiv@slz.org.ua

МЕЛІТОПОЛЬ

☎ 098 484 53 76
✉ melitopol@slz.org.ua

МИКОЛАЇВ

☎ 097 281 63 68
✉ mykolajiw@slz.org.ua

ОДЕСА

☎ (048) 715 01 20
✉ odessa@slz.org.ua

СІМФЕРОПОЛЬ

✉ simferopol@slz.org.ua

УЖГОРОД

☎ 050 516 59 75
✉ uschhorod@slz.org.ua

ХАРКІВ

☎ (057) 706 34 13
✉ charkiw@slz.org.ua

ЧЕРНІВЦІ

☎ 050 981 62 48
✉ tscherniwzi@slz.org.ua

* Центри німецької мови у Донецьку та Луганську тимчасово закриті.